

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**В. І. Пліско, Л. М. Кучерявий,
Р. М. Радзієвський**

**НАВЧАННЯ ПРИКЛАДНОЇ СТРІЛЬБИ
НА ОСНОВІ МЕТОДУ ДІЇ ЗВОРОТНОГО
ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЦІЛЛЮ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**В. І. Пліско, Л. М. Кучерявий,
Р. М. Радзієвський**

**НАВЧАННЯ ПРИКЛАДНОЇ СТРІЛЬБИ
НА ОСНОВІ МЕТОДУ ДІЇ ЗВОРОТНОГО
ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЦІЛЛЮ**

Навчально-методичний посібник

УДК 355.541.1(075.8)

ББК 68я73

ПЗ7

Рецензенти:

д-р пед. наук, проф. М. О. Носко,
(Чернігівський педагогічний національний університет імені Т.Г. Шевченка)
д-р юрид. наук, проф. О. В. Зайчук,
(Інститут законодавства Верховної Ради України)
нач. каф. воєн. та спец. фіз. підготов. О. І. Ємчук
(Національна академія внутрішніх справ)

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту Управління державної охорони України
(протокол №2 від 13.03.2013 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
2 квітня 2013 року*

Пліско В. І.

ПЗ7

Навчання прикладної стрільби на основі методу дії зворотного зв'язку із ціллю: навч.-метод. посіб. / В. І. Пліско, Л. М. Кучерявий, Р. М. Радзівський. — К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. — 135 с.

Видання розроблено з урахуванням результатів навчального процесу з вогневої підготовки, та спираючись на результати проведених досліджень у розв'язанні проблем безпеки працівників правоохоронних органів за час їхньої діяльності в умовах ризику.

Методика, укладена на основі нового технологічного підходу до навчання прикладної стрільби, дозволяє сформувати у працівників правоохоронних органів уміння випереджати озброєного супротивника за рахунок раціональності рухів, наданих параметрів, визначених показників власного контролю у співвідношенні з динамікою рухів супротивника та забезпечити заощадження матеріальних ресурсів, часу на підготовку. При цьому акцент робиться на формування особистісних якостей, таких як толерантність щодо вибірковості у прийнятті рішення під час використання вогнепальної зброї.

Для викладачів вищих навчальних і спеціалізованих закладів, інструкторів, слухачів, курсантів та студентів.

УДК 355.541.1(075.8)

ББК 68я73

© Пліско В. І., Кучерявий Л. М., Радзівський Р. М., 2013
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. Спрямованість спеціальної фізичної та вогневої підготовки працівників правоохоронних органів відповідно до вимог реальної дійсності	6
1.1. Сутність розвитку теорії та практики у вогневій та спеціальній фізичній підготовці	6
1.2. Значення прикладної (ситуаційної) стрільби для правоохоронців при вирішенні професійних завдань в умовах ризику	15
1.3. Відповідність навчання з вогневої підготовки ситуаційним вимогам реальної дійсності	29
1.4. Метод навчання прикладній стрільбі на основі дії зворотного зв'язку з ціллю.....	41
1.5. Експериментальна перевірка (достовірність) результатів навчання прикладній стрільбі методом зворотного зв'язку.....	54
Розділ 2. Підготовка майбутніх працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах зіткнення з озброєним вогнепальною зброєю злочинцем	61
2.1. Знання про наявність безпечних та небезпечних зон при здійсненні нападу озброєного супротивника	61
2.2. Психологічна характеристика озброєного злочинця.....	66
2.3. Варіанти захисних дій при зближенні з озброєним супротивником	75
2.4. Хват, вихвачування зброї за вимогами екстремального поединку	88
2.5. Формування м'язової пам'яті та зорової орієнтації	92
2.6. Начальний курс підготовки майбутніх правоохоронців до діяльності в умовах зіткнення з озброєним злочинцем	105
Загальні рекомендації	116
Висновки	124
Список використаних літератури	126

ПЕРЕДМОВА

Основний текст книги є доповненням до існуючої теорії та практики вогневої підготовки як альтернативне навчання в частині прикладної стрільби відповідно до сучасних вимог реальної дійсності.

Для того, щоб відповідати вимогам професійного життя в сучасному світі й не відставати від новітніх технологій, розробок у різних сферах діяльності людства, підготовка працівників правоохоронних органів має базуватися на сучасних методиках поряд із науково-практичним висвітленням проблем у їх вирішенні, винахідливістю в пошуку різних способів досягнення ефективних результатів.

Потрібно визнати, що проблем за своїм профілем діяльності у правоохоронців багато. Одна з них – це перебування в ситуаціях зіткнення з озброєним супротивником. Як виконати завдання та вижити в таких ситуаціях залежить від того наскільки методика навчання (підготовка правоохоронців) відповідає вимогам реальності. Виникає потреба в проведенні спеціальних досліджень із науковим обґрунтуванням доцільності або ефективності дій щодо випередження та обеззброєння супротивника.

Дослідження за метою спрямовані на вирішення проблеми безпеки співробітників правоохоронних органів при їх діяльності в умовах ризику. У результаті апробації запропонований один із методів навчання захисним діям та діям у відповідь, на випередження в умовах, коли супротивник першим застосовує вогнепальну зброю. Найбільш поширеним видом вогнепальної зброї в правоохоронців є короткоствольна зброя – пістолет. Обраний вид зброї для правоохоронців зумовлений тим, що його використання є зручним на ближніх дистанціях і відповідає умовам, в яких опиняються працівники правоохоронних органів під час локалізації дій злочинців по їх затриманню, а також з точки зору власної безпеки й безпеки оточуючих.

Поняття "вогнепальна зброя", "вогнева підготовка" виникло в часи, коли було визначено функціональне призначення сірки як складового компонента пороху. Ще в далекі часи було встановлено, що порох не тільки має властивість горіти, але в умовах займання в стиснутому середовищі під нарощеним тиском може призводити до вибуху з велетенською силою. Історичний розвиток стрілецької справи дозволив накопичити знання й досвід щодо цілеспрямованості дозування кількості вибухової речовини, ємкості, міцності стінок, якості пороху, відстані тощо. Це дозволило спеціалістам, починаючи з мушкетів, пістолетів спрощених видів, сконструювати сучасні види зброї. Вогнепальна зброя належить до застосування енергетичної сили на відстані. Вогнева підготовка – це процес набуття знань, досвіду, умінь, спрямованих на якісне використання зброї в межах закону. Вона є складовою професійної підготовки працівників. Відрізняється двома видами стрільби: 1) прицільна, що є базовою при навчанні й складається з декількох спеціальних вправ; 2) прикладне ведення стрільби. Постріл відбувається швидкоплинно, коли немає часу для прицілювання та в умовах несподіванки. Рука при цьому виводиться навскидку за напрямом ствола або від пояса, або з розворотом тощо.

У спеціалістів виникають дискусійні питання щодо способу ведення прикладної стрільби – з однієї руки або із захватом пістолета обома руками. У даному випадку розглядаються дії на випередження супротивника, який нападає першим, і підвід пістолета на рівень очей обома руками за часом виконання дії є більшим, ніж від пояса. Недарма ковбої під час дуельної стрільби використовували револьвер при пострілі від пояса для випередження супротивника. Кожен вид та спосіб стрільби потребує окремої методики навчання. Працівники правоохоронних структур у своїй практиці стикаються з озброєними злочинцями в основному в умовах несподіваних для них ситуацій. Динаміка появи загрози, інтенсивність пересувань, різного роду перешкоди тощо зумовлюють використання навичок прикладної стрільби. Методика навчання прикладної стрільби повинна ґрунтуватися на визначених параметрах, що гарантують виконання захисних дій одночасно з діями у відповідь за короткий час. Цьому може сприяти вдосконалена методика навчання, яка передбачає метод дії зворотного зв'язку в прикладній стрільбі.

Розділ 1. Спрямованість спеціальної фізичної та вогневої підготовки працівників правоохоронних органів відповідно до вимог реальної дійсності

1.1. Сутність розвитку теорії та практики у вогневій та спеціальній фізичній підготовці

Вогнева підготовка спрямована на розвиток у майбутніх правоохоронців спеціальних якостей і формування знань, умінь та навичок, за допомогою яких реалізується досягнення визначеної мети. Вона є навчальною дисципліною у вищих навчальних закладах правоохоронних органів України, опанування якою забезпечує якісне виконання поставлених завдань під час службової діяльності, пов'язаної з охороною громадського порядку, проведенням спеціальних дій.

Складність та певна нестабільність криміногенної ситуації вимагає сьогодні від працівників правоохоронних органів умінь та навичок фізично реагувати на різні прояви загрози, ефективно діяти в умовах небезпеки не порушуючи при цьому прав і гідності громадян. Тому навчання спеціалістів, які здатні забезпечувати спокій і надійну безпеку українського народу, є важливим та пріоритетним для держави напрямком.

Чинні методики навчання з вогневої підготовки не повною мірою ураховують шляхи вирішення завдань, що виникають під час службової діяльності. Вони не достатньо сприяють засвоєнню знань щодо прояву агресивно-варіативної поведінки супротивника, формуванню вмій прогнозувати розвиток ситуації зіткнення з озброєним правопорушником, визначення рівня загрози тощо.

Зусилля багатьох дослідників, практиків були спрямовані на розробку своїх авторських методик, однак у них існують протиріччя, що виникають між вимогами, які висуває суспільство до якості підготовки спеціалістів, та дійсними результатами навчання курсантів. Також є розбіжності між змістом виховання особистісних якостей і методикою формування вмій та навичок на заняттях із

вогневої підготовки. Розв'язання такої неузгодженості можливе в процесі конкретизації проблеми та виявлення засобів, які б її нівелювали [28; 70; 71; 72; 99; 100].

Навчальні дисципліни – спеціальна фізична та вогнева підготовка в навчальних закладах силових структур щодо інших навчальних предметів має свою специфіку. Названі предмети охоплюють різні проблемні питання, вирішення яких може здійснюватись не за рахунок абстрактного огляду чи визначення, а деталізованою суттю навчання із педагогічними принципами включно.

Вивчення навчальних програм з вогневої та спеціальної фізичної підготовки, за якими проводяться заняття в цих закладах, засвідчує, що 90% усього обсягу складають практичні заняття, де відпрацьовуються послідовність дій та їх короткі характеристики. Теоретична форма занять представлена декількома лекціями та семінарами, які по суті висвітлюють загальні положення, класифікацію, нормативні вимоги, характеристику, термінологію, визначення тощо. Така непропорційність суттєво впливає на якість навчання, особливо, коли знання не систематизовані відповідно до практики, а практика не відповідає вимогам реальної дійсності. Методика навчання вважається вдосконаленою тільки тоді, коли існує узгодженість між теорією та практичною відповідністю. Теоретичний матеріал, крім загальної методології вивчення предмета, надає образне вираження діям, яким навчають і в яких є відповіді на питання: Звідки це явище? Для чого? Хто? Чому? Чим? Як? У цілому характеризуються дії, що пов'язані з різними супроводжуваними факторами, із плавним переходом до деталізації, конкретизації окремих рухів залежно від факторів впливу.

На жаль, під час навчання при оцінюванні спеціальних дій має місце показовість, де пріоритетним критерієм, перш за все, є зовнішній ефект. При цьому ті, хто займаються, можуть мати позитивні оцінки, а на практиці під час здійснення оперативних дій отримують негативний результат, тому що сама система знань не спрямована на пізнання ознак, які розкривають внутрішню природу явища, а саме: алгоритм дій за мотивацією, рівні безпеки, раціональність, умови середовища, вибір дій, необхідність тощо. Майбутні спеціалісти цьому вчать,

набувають досвіду вже в статусі штатних працівників. Така неузгодженість негативно впливає на формування спеціаліста, який був би спроможний виконувати різні за складністю завдання. Головне – систематизувати знання та поєднати їх із практикою для досягнення необхідного результату. Узгодженість теорії полягає в доцільності дій та мети, дій та правових аспектів (юридичній відповідальності), моральній відповідальності, безпечності, раціональності, загальних враженнях, оздоровчому ефекті тощо.

Багато значить сформоване в правоохоронця мислення, спрямоване на прийняття рішення щодо вибору дій, оцінку власних можливостей та супротивника, на визначення мотиваційної, психологічної складової, обставин, ситуаційного аналізу, середовища тощо. У багатьох критичних ситуаціях, що виникають, пістолет виступає як практичний засіб у досягненні мети. Інші фактори є складовими процесу мислення. Мислення, гармонійно поєднане з діями, сприяє зменшенню кількості помилок та надає оперативності у виконанні завдань. Методика навчання за таким принципом є найбільш успішною.

У роботах багатьох вчених даються рекомендації щодо формування особистісних якостей та відмічається, що особистість характеризують: розумність (визначає рівень інтелектуального розвитку); відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, вміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки й відповідати за них); свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень); особиста гідність (визначається рівнем вихованості, самооцінки); індивідуальність (несхожість на інших) [1; 22; 50; 53; 82; 101].

Практика має підтверджуватися теоретичними досягненнями й перетворювати засвоєні знання в уміння й навички. При відсутності такого поєднання теорія стає не визначеною, а практика – "буксує" на місці. Навчальна програма, за якою здійснюється підготовка працівників правоохоронних органів, не зовсім збалансована за змістом. Теоретичний і практичний розділи не достатньо узгоджені й не зовсім відповідають кваліфікаційним вимогам.

Сутність готовності вчені вбачають у наявності в особі теоретичних знань та практичних умінь і навичок відповідно до специфіки діяльності [16; 27; 32; 52; 74]. Щодо змісту готовності, то автори пропонують різні її складові компоненти. О. О. Назаров виділяє такі компоненти готовності особи до діяльності: образ структури дії; загальний психофізіологічний стан; психологічну спрямованість особистості [61]. Автор підкреслює, що всі акти або дії закодовані в мозку фахівця та можуть бути охарактеризовані як образи чи інформаційні моделі дій. Під час виникнення певної ситуації актуалізується відповідна даному сигналу модель відповіді, а загальний психофізіологічний стан забезпечує швидкість актуалізації необхідної професійної дії.

Поняття "готовність" як категорію теорія діяльності розглядає, з одного боку, як результат процесу підготовки, із другого, як настанову [80]. Початок розробки проблеми готовності на теоретичному рівні пов'язаний із розумінням готовності саме як настанови. За Д. М. Узнадзе, готовність є такою ознакою настанови, яка проявляється в усіх випадках поведінкової активності суб'єкта [94].

Д. О. Разуменко відмічає, що методика навчання повинна сприяти самовихованню й саморозвитку особистісних якостей, до яких автор додає відчуття, уявлення, асоціативність та аналітичність мислення, творчість у діях, урівноваженість, оптимізм, самовладання, комунікабельність, лідерство, колективізм, соціальну відповідальність, активність, самооцінку, емпатію [82].

Аналіз існуючих методик підготовки майбутніх правоохоронців показує, що в основному вони спрямовані на розвиток спеціальних фізичних якостей та не спрямовані за соєю суттю на формування загальнолюдських якостей [5; 8; 15; 18; 20; 35; 36].

Як відзначає І. М. Козловська, застосування знань у нестандартних ситуаціях – це не особливе, відокремлене від знання вміння, воно виявляється в умінні розкривати його за допомогою вже засвоєних дій, але за новим алгоритмом їх побудови [44]. Отже, методика навчання повинна наділяти курсанта спеціальними теоретичними знаннями з метою прогнозування можливості подальшого розвитку ситуації.

Сукупність знань про особливості психології правопорушника та закономірності в його поведінці відповідно до зовнішніх умов та мотивації надасть можливість корегувати свої дії відповідно до ситуації, яка змінюється, та діяти не за стереотипом, а відповідно до рівня небезпеки.

Процес навчання не повинен бути стереотипним, а більше відображати творчий підхід. Проблемою взаємозв'язку теорії та практики займалися багато вчених у різних сферах науки. До розробок загальної фундаментальної теорії належать роботи таких теоретиків, як К. Д. Ушинський [95], І. М. Сеченов [85], В. М. Заціорський [30], Л. С. Виготський [21], К. К. Платонов [67], Н. Г. Нічкало [63], М. О. Берштейн [11; 12] та інші, їх розуміння теорії розглядається як система знань щодо природних явищ.

Процеси формування, розвитку й виховання особистості взаємопов'язані та взаємообумовлені. Їх ефективність буде найвищою в тому випадку, коли вони базуватимуться на педагогічній теорії. Педагогічна теорія досліджує закони та закономірності виховання та навчання, обґрунтовує їх теоретико-методологічні основи, озброює педагогів професійними знаннями про мету, завдання, зміст, технологію, особливості виховання, навчання, розвитку людей різних вікових груп, уміння прогнозувати, проектувати й здійснювати педагогічний процес [99]. Перед педагогом під час вирішення основних завдань важливого значення набувають способи застосування обраних засобів, які допоможуть більш успішно та продуктивно їх досягти. Цей пошук пов'язаний із вибором ефективних методів виховання та навчання [92]. Сукупність різних методів, прийомів та форм організації занять складають методику навчання чи виховання. Успішність підготовки майбутніх спеціалістів до професійної діяльності залежить від ефективності методики навчання. Методика навчання спеціалістів певного профілю визначається специфікою майбутньої професійної діяльності. Особливістю діяльності майбутніх працівників міліції є те, що вона проходить за особливих, ускладнених умов, тобто в умовах ризику.

Визначення теорії в педагогіці представлено як форма наукового знання, яке надає цілісне уявлення про закономірності та існуючі зв'язки. На думку Т. А. Старшинової, взаємозв'язок педагогічної теорії та практики складається з двох інформаційних процесів [89]. Основу процесу складає взаємний перехід двох форм співіснування педагогічного знання: педагогічного знання – інформації й педагогічного особистого знання, пов'язаного з професійною діяльністю педагога-практика. Однак надане нею поняття зв'язку теорії та практики побічно торкається проблеми в області спеціальної фізичної підготовки.

Передусім ідеться не про зв'язок двох процесів – інформаційного та особистісного, а про наявність та існування самої теорії дисципліни, тобто з тим наскільки представлена, науково-обґрунтована система знань пов'язана з організацією передачі, сприйняття та засвоєння інформації в практичній площині. Практика може існувати без належного теоретичного підґрунтя та ґрунтуватися, у кращому випадку, на накопиченому попередньому досвіді. При цьому може відбуватися спотворення дій за віртуальною примітивною уявою, що за формою й зовнішніми ознаками сприймаються як зорово-красиві, а функціонально є примітивними та далекими від реальності.

Практика (пер. із грец.) означає діяльність. Практика, за енциклопедичним словником, – це діяльність людей, що заснована на їх меті; сприйнятті та перетворенні дійсності. За визначенням, яке дає Т. Ф. Єфремова, – це діяльність людини, перевірка певних висновків, накопичений досвід [29]. За С. І. Ожеговим, – діяльність людей, у ході якої вони впливають на матеріальний світ та суспільство [64]. Спеціалісти ще називають практикою джерело, вихідний пункт теорії; критерії істинності теорії; сферу використання, застосування теорії.

Аналіз висловлювань різних учених дозволив сформулювати власне поняття практики з точки зору логіки – це відтворення діяльності людей на основі досвіду, накопиченого попередниками, у теоретичному обґрунтуванні конкретної справи, її матеріального пізнання.

Теорія може виходити із практики за філософською обробкою понять та визначень, логічною структуризацією змісту того, що практикується в житті, розглядаючи цим або констатуючи існування закономірностей (накопичення прикладів, статистичних даних, обмін досвідом, сполученість різних форм практичної діяльності, удосконалення технічних елементів, форм реалізації, відповідність реальній дійсності тощо). Так само практика може виходити з теорії, обґрунтованим визначенням з різних сторін, позицій, складових явища, спираючись на інші теоретичні розробки (закономірностей тих чи інших явищ, філософських принципів пізнання в систематизованому вигляді, послідовність тощо).

Таким чином, практика не може існувати без науково обґрунтованої теорії, а теорія не може мати свого підтвердження, коли це не доведено практикою, і цим визначається еволюційний процес. Функцію зв'язку здійснює методика, що являє собою сукупність методів, прийомів, функцій, спрямованих на втілення системи знань у практичну площину.

При розробці методики навчання доцільно враховувати взаємозв'язок теоретичних та практичних напрацювань, систематизувати знання для конкретної ситуації та визначити дії, які не викликали сумніву. Головне, щоб підготовка була раціональною за часом і відповідала реальній дійсності.

Набір специфічних теоретичних знань, які розкривають особливості, характеристики, цілі, мотивацію, задачі, наміри, психологію, оціночні критерії, що передують дії, може стати поштовхом для її виконання. Навіть при невмінні практично діяти в складній екстремальній обстановці ці знання дозволять вчасно зорієнтуватися в даному середовищі та більш-менш правильно прийняти рішення в потрібному напрямі.

Важко не погодитися з тим, що формування вмінь та навичок потребує значного часу на вивчення предмета. Проте вивчення та відпрацювання дій, які пройшли науково-експериментальну перевірку щодо їх раціональності та спроможності, реалізація їх у різних критичних обставинах дає можливість корегувати навчальну програму. Перевірені дії на практиці, які теоретично підтверджені, розглядаються як процес накопичення та передачі досвіду. Прогрес є неможливим без систематизації знань, коли ті,

хто займаються, не наділені ними, а саме: інформацією щодо ситуаційних конкретних характеристик рухових дій супротивника та працівника у їх співвідношенні один до одного і вміннями оперативно визначати характерні ознаки небезпеки й ризику для життя, приймати рішення щодо вибору дій за часом.

Відомо, що найбільшою довірою користується методика, яка ґрунтується на проведених дослідженнях та спирається на дані виявлених закономірностей.

Закономірність, у свою чергу, являє собою наявність постійного та необхідного взаємозв'язку між реальними феноменами процесу, вивірена високою достовірністю із залученням точної науки (математики, геометрії, біомеханіки тощо) для її підтвердження [13]. Це може бути не тільки процес, а й дія, яка супроводжується рядом подібних елементів, фактів тощо. Системний прояв одних і тих же елементів за різних обставин розглядається як закономірний процес.

У ситуаціях зіткнення з озброєним злочинцем також мають місце системні прояви щодо характеристики поведінки. До таких можна віднести: експресивність, певні складові підготовчих дій тощо. Їх вивчення у вигляді систематизованих знань дозволить правильно приймати рішення щодо власної поведінки.

Прояв закономірностей може бути за наявними складовими або за такими, які повторюються в елементах, деталях, не помітних на перший погляд.

За статистикою, ситуації зіткнення з озброєним супротивником трапляються не так часто, щоб визначити наявність закономірностей, тим паче кожна ситуація відрізняється своєю специфікою. Тому пошук таких даних являє собою інтерес щодо прояву самих дій, поведінки, психомоторики тощо, які можуть бути загальними для більшості ситуацій за своїми параметрами, часом та умовами. Ці складові ситуації можуть змінюватися тільки при необхідності, наприклад, протилежна сторона може пристосуватися до алгоритму дій особи, потім скорегувати свої дії та вплинути на кінцевий результат. Для того, щоб протистояти цьому, потрібно знаходити методи, які відновлюють творчий процес або здійснювати пошук нових закономірних за проявами складових ситуацій з їх апробацією та втіленням у методику підготовки.

Найбільш складним є пошук закономірностей в умовах суб'єкт-суб'єктної діяльності, особливо в ситуаціях зіткненням з озброєним супротивником. Непередбачуваність дій супротивника, протиріччя між ними, велике психологічне навантаження, швидкоплинність, ризик для життя тощо – усе це унеможливує систематизування й поєднання основних складових подій у єдиний алгоритм.

Сама ситуація зіткнення з озброєним супротивником для правоохоронця є закономірною, тому що в суспільстві завжди є люди, які своє невдоволення демонструють за допомогою насильства, силових протизаконних способів. А правоохоронець виступає тим самим інструментом у структурі державних органів, що спрямований на ліквідацію цих проявів злочинності.

Непередбачуваність у поведінці та діях супротивника, як складова ситуації, також належить до закономірного процесу, особливо під час несподіваних подій. Але якщо непередбачуваність розглядати як процес, то можна виділити відповідні закономірності, які потрібно знаходити та досліджувати так само, як і для таких складових, як протиріччя, велике психологічне навантаження, швидкоплинність тощо.

При цьому розроблена методика на основі таких закономірностей не повинна ускладнювати сам процес навчання, а бути такою, що відповідає раціональності, доступності, сприйняттю та заохоченню тих, хто займається.

Таким чином, методика навчання курсантів, слухачів повинна бути адаптованою до реальних ситуацій майбутньої професійної діяльності й базуватися на загальнодидактичних принципах. У процесі підготовки необхідно, щоб методика навчання виробляла у майбутніх правоохоронців необхідний комплекс спеціальних теоретичних знань, які стосуються механізмів виникнення небезпечних ситуацій, способів нападу, закономірностей у поведінці озброєного супротивника безпосередньо перед атакуючими діями, моделей поведінки супротивника; сприяла формуванню вмінь прогнозувати розвиток ситуації, можливі дії супротивника, результат сутички, рівень загрози та навичок у володінні прийомами самозахисту.

Контрольні питання:

1. Визначити проблеми у вогневій та спеціальній підготовці.
2. Надати визначення загальної теорії.
3. З чого складається теорія фізичного виховання (спеціальної фізичної підготовки)?
4. З чого складається теорія вогневої підготовки?
5. Зв'язок теорії, методики та практики.
6. Як визначається закономірність явища?

Література:

1. Козловська І. М. Теоретичні проблеми інтегрування у професійному навчанні / І. М. Козловська // Педагогічна і психологічна наука в Україні. Збірник наукових праць. Т. 5: Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К.: Педагогічна думка, 2007. – С. 138-146.
2. Старшинова Т. А. Понятійно-терминологический аспект взаємозв'язи педагогической теорії і практики: дис. канд. пед. наук / Т. А. Старшинова. – Казань: КГУ, 1998. – 294 с.
3. Ушинский К. Д. Наука и искусство воспитания: / [сост. Егоров С. Ф.] / К. Д. Ушинский. – М.: Образование и бизнес, 1994. – 208 с.
4. Теорія і методика фізичного виховання: в 2 т. / [під ред. Круцевич Т. Ю.]. – К.: Олімпійська література, 2008. – 391 с.

**1.2. Значення прикладної (ситуаційної) стрільби
для правоохоронців при вирішенні професійних
завдань в умовах ризику**

Історія виникнення стрільби починалася не зі спортивних змагань, а за умов виживання, де були невід'ємною частиною акцентована фізична загартованість і ще слабкі вміння щодо використання примітивної зброї. Згодом самостійне освоєння зброї знизило роль фізичної складової, перейшло в конкурентну боротьбу за кращі показники зі стрільби, які потім перетворилися в різні види змагань (офіційні та неофіційні). Переїмання досвіду, удосконалення видів зброї дало значний поштовх розвитку кульової стрільби. Спочатку кульова стрільба розвивалась як професійна необхідність. У подальшому відбулося її роздвоєння зі створенням

другого напрямку – спортивної стрільби. Вимоги до них різні, хоча за метою та результатом однакові. Уся увага при досягненні цілі приділена основному інструменту – зброї, на другому плані залишилось прагнення до пізнання того, якими підготовчими рухами та рухами прямої дії це досягається. Це є наслідком того, що вправи зі стрільби не мали зворотного зв'язку, виконувались в одному напрямку без урахування рухової поведінки супротивника, що применшило роль розбудови адекватних власних рухових дій.

Порівняльний аналіз змагальних умов, у яких знаходиться спортсмен, і ситуаційної практики зіткнення працівника правоохоронних органів із озброєним супротивником виявив такі розбіжності:

1. У процесі тренувань та змагальній практиці учасники, відпрацьовуючи вправи зі стрільби, перебувають в умовах відсутності будь-якої загрози. Вони лише несуть відповідальність за результат змагань;

- працівники правоохоронних органів при зіткненні з супротивником ризикують власним здоров'ям і життям залежно від рівня агресивності протилежної сторони. Також, окрім фактора загрози та небезпеки, працівник несе правову відповідальність за можливі наслідки використання зброї.

2. У період змагань для спортсмена відсутній фактор несподіванки.

Супротивники заздалегідь вивчають один одного, діють за розробленими правилами, використовуючи власну практику, їх поява на вихідних позиціях та виконання початкових дій прогнозовані;

- у ситуаційних умовах поява супротивника для співробітника переважно є несподіваною. Дії можуть розпочинатись із різних напрямків, в основному непередбачено.

3. Учасники змагань діють у добре освітленому місці, на рівній підготовленій поверхні, без будь-яких сторонніх перешкод (крім шуму глядачів);

- зіткнення працівника правоохоронних органів та супротивника відбувається переважно в недостатньо освітлених умовах (сутінки, світло фар, темні під'їзди), із великою кількістю перешкод як природних, так і штучно створених (побутові предмети, фрагменти будівель, особливості рельєфу, автотранспорт тощо).

4. Під час змагань не відбувається безпосередній контакт із супротивником, обличчям один до одного. Немає зворотного зв'язку з діями у відповідь (або напад) супротивника;

- дії між суб'єктами протистояння можуть починатись із будь-якої відстані (15-10-7-2 м тощо). Загроза та небезпека можуть виникати з різних напрямків на різних дистанціях;

5. Відповідальність учасників на змаганнях розглядається як результат вдалого чи невдалого виступу. При цьому умови змагань склалися без зайвих незручностей та перешкод. Виявлені помилки сприймаються для покращення результату в подальших виступах;

- вибір дій працівником правоохоронних органів при зіткненні з озброєним супротивником обмежений правовою відповідальністю. Помилка може коштувати життя або бути перевищенням повноважень, невиконанням завдання (якщо злочинець unikнув відповідальності).

6. Процес прийняття рішень у момент виходу на вихідну позицію та під час проведення стрільби спрямований на виконання власних "коронних" технічних дій із різними комбінаціями й тактикою щодо супротивника. Рішення до дій приймається автоматично, за рахунок навички, що напрацьована під час багаторічних тренувань. Тобто механізм прийняття рішень за часом співпадає з діями, оскільки зручна позиція або інша дія автоматично надсилає сигнал до прийняття рішення щодо власної дії. У малодосвідчених спортсменів прийняття рішення часто відбувається обмірковано, що може призводити до появи сумнівів. Тому в них ефективність дії втрачається, оскільки збільшується час прийняття рішення;

- у правоохоронній практиці в екстремальних ситуаціях прийняття рішення до дій за часом складає широкий діапазон – від секунд до доби. Однак момент зіткнення з небезпечним злочинцем часто визначається секундами. При прийнятті рішення враховуються такі складові: безпека для себе та оточуючих, спосіб виконання технічної дії, оцінка можливостей власних та супротивника; існування можливості затримання, урахування різних засобів нападу; прогнозування дій та наслідків тощо. Поєднання всіх факторів протягом декількох секунд та

правильний ситуаційний вибір поведінки, особливо при несподіваному зіткненні, має втілитись в одне загальне входження у виконання дії. Для реального виконання це дуже складно. І сама безпосередня рухова дія включає працівника правоохоронних органів ще раз у процес прийняття рішення з перебудови рухів відповідно до намагань спротиву, способу й засобів нападу та пересування супротивника.

7. Спортсмени для досягнення результату на змаганнях тренуються протягом кожного дня по декілька разів. Це дозволяє напрацювати сталу навичку у виконанні намічених дій, але лише за певних умов;

- працівники правоохоронних органів здебільшого не мають значних спортивних досягнень. Деякі з них беруть участь у спортивних змаганнях, але таких небагато і не кожен із них бере участь в оперативних завданнях по затриманню озброєного злочинця. Працівники правоохоронних органів не в змозі професійно виконати технічні дії через недостатньо напрацьовані навички, що засвоюються за обмежений проміжок часу. Тим більше їх відпрацювання відповідно до програмних вимог не передбачає інших факторних ознак екстремальної обстановки. У цьому полягає складність навіть для підготовлених спортсменів, які не адаптовані до дій у вказаних умовах.

8. Відомо, що спортсмени мають непогану реакцію. Така якість набуває особливого значення, коли необхідно швидко, із випередженням реагувати на появу супротивника, особливо в ситуаціях, де немає необхідності замислюватись щодо можливих юридичних наслідків. Однак реакція не напрацьована саме на безпосередню появу супротивника. До інших імовірних варіантів появи супротивника в нестандартних умовах, до своєчасного реагування він недостатньо адаптований, не може візуально випереджати, виконувати правильне позиційне розташування;

- працівники правоохоронних органів набувають таких якостей, як уміння візуально випереджувати (фіксувати появу супротивника), правильно займати позиційне розташування на момент виникнення небезпеки лише за рахунок досвіду, беручи участь у різних операціях, які закінчуються не завжди успішно, оскільки методика навчання техніці застосування фізичних заходів впливу з використанням зброї не передбачає наявності таких ситуаційних факторів.

Порівнюючи основні характеристики дій спортсменів і працівників правоохоронних органів, можна констатувати, що спортсмен діє в стандартних умовах, більшість яких складають керовані складові. Тобто їх час і місце прояву можна корегувати, а отже впливати на їх якість. Правоохоронець перебуває в якісно інших умовах і будь-який процес ухвалення рішення має ґрунтуватися на таких складових: наявності керованих рис ситуації, тобто ситуації, у яких співробітник може керувати діями при вирішенні проблеми, що виникла [3; 4; 6; 17; 23; 25; 26]; наявності некерованих рис ситуації (змінних), тобто ситуацій, у яких працівник не в змозі впливати на об'єкт. Йому не відомі здібності іншого та якими діями, поведінкою він буде відрізнитись. У цьому випадку необхідно знати про приблизну наявність кількісних і якісних некерованих характеристик ситуації, у якій пропорції щодо керованих характеристик вони знаходяться; наявність внутрішніх і зовнішніх обмежень, що впливають на значення керованих і некерованих рис ситуації. До внутрішніх обмежень належить рівень прояву психологічної напруженості співробітника та злочинця; динамічна поведінка, що впливає на загальний процес. Зовнішні обмеження можуть послабити чи зробити більш керованими "некеровані" риси процесу. Успіх залежить від умілого розрахунку працівником заданого співвідношення складових процесу. Це має велике значення для прийняття рішення.

Таким чином, необхідно звертатися до методології вивчення проблеми навчання курсантів, підготовки правоохоронців зі спеціальної фізичної та вогневої підготовки й ввібрати всі кращі досягнення попередників – науковців та спеціалістів (включно зі спортивного напрямку), а також те, що не було враховано або потребує змін відповідно до умов сучасних реалій.

Методика навчання з вогневої підготовки різноманітна, вона відповідає видам ведення стрільби. Їх відмінність полягає в постановці мети для стрільця та умовах, у яких він знаходиться. Звідси випливає необхідність формування тих чи інших знань, умінь та навичок відповідно до специфіки підготовчих дій, часово-просторових параметрів, переміщень, експресивності тощо.

Методика навчання курсантів, слухачів, правоохоронців **базовим видам стрільби** з пістолета складається з початкових вправ з ознайомленням основним принципам ведення прицільної стрільби й розрахована на масову підготовку. Даються знання щодо основних характеристик вогнепальної зброї. Сформовані вміння можуть використовуватися в штатних умовах. Основна маса тих, хто навчається, не отримує стійких навичок, крім тих, хто цілеспрямовано тренується за індивідуальним графіком, готується до змагань або має на меті підвищити власний рівень підготовки.

Методика навчання зі **спортивної стрільби** спрямована на формування стійких знань щодо ведення стрільби з окресленої дистанції, цілі, кількості пострілів, часу, режиму в тих самих умовах. Багато часу приділяється тактиці стрільби для перемоги суперника на спортивних змаганнях. Методика розрахована більш на індивідуальний підхід при навчанні з особливим режимом підготовки.

Змагання зі стрільби проводяться на різних рівнях, у тому числі світових (чемпіонати світу, олімпійські ігри). При підготовці спортсменів-стрільців створюються всі умови для досягнення результатів. Для проведення цілеспрямованих досліджень були створені наукові бригади, у яких брали участь багато науковців та спеціалістів. Їх результати було покладено в основу методик навчання зі спортивної стрільби.

Методика навчання **прикладної стрільби** з пістолета орієнтована на осіб, для яких уміння стріляти в нестандартних умовах є професійною необхідністю: правоохоронців, оперативників, військовослужбовців, спецпризначенців. Навчання спрямовані на набуття навичок ефективно стріляти під час власного руху й по нерухомій цілі або при пересуванні цілі та власній нерухомості, а також під час динамічних сутичок, де всі рухаються в різних напрямках. Спеціалісти з вогневої підготовки дають різні назви тематиці стрільби: "швидкісна стрільба з пістолета", "дуельне протиборство з озброєним супротивником", "безприцільна", "інстинктивна", "динамічна" стрільба, "детективна" або "оперативна" стрільба, "прикладна стрільба" тощо. Якщо розглядати мету прикладної стрільби,

умови її використання, а це більш пов'язано з такими ситуаціями як зіткнення з озброєним злочинцем або його перехоплення, самозахист тощо, доцільно назвати такий вид стрільби як "ситуативний". Новий підхід до "ситуативної стрільби" потребує розробки цільової методики. Навички та вміння, набуті для ведення ситуативної прикладної стрільби, значно відрізняються від інших способів. Фахівець із навичками прикладної стрільби може програвати в умовах ведення снайперської прицільної стрільби і навпаки мати перевагу при веденні швидкоплинного вогню або навскидку.

У практиці відомо багато методів ведення стрільби з пістолета з використанням різних технічних засобів, позицій, положень тощо. Часто фахівці з намірами вдосконалення стрільби із пістолета ускладнюють сам процес навчання, що є нерентабельним під час підготовки майбутніх спеціалістів. Так відомий спосіб стрільби з лазерного пістолета, авторами якого є А. П. Мельник, А. Є. Суботіна, М. Ю. Дорогушин, характеризується тим, що безпосередньо задіяний технічних пристрій, використання якого певним чином ускладнює навчальний процес [55]. Крім пістолета, до складу технічного засобу входить лазерний цільказивник, спусковий гачок, тяга спуску, курок, лазерний модуль, елемент живлення, перемикач, які додатково споряджені повзуном і штовхачем для здійснення пострілу за умов зведеного курка та незведеного. Стрільба здійснюється за допомогою прорізу при поєднанні точки прицілювання зі світловою плямою цільказивника. Вивірення положення мушки та цілика виконує отвір під лазерний блок, приймаючи при цьому за базу вивірене положення.

Спосіб є складним і трудомістким і, як пристрій для стрільби, потребує окремого налаштування та підготовчих дій, що є складним для забезпечення навчального процесу з вогневої підготовки. Усі дії за характеристиками не відповідають принципам формування навичок для швидкоплинної стрільби. При наведенні лазерного пістолета для пошуку цілі неперервним променем рука з пістолетом рухається повільно. Це сприяє формуванню м'язової пам'яті під час навчання снайперській прицільній стрільбі й може використовуватися як базова підготовка для ведення прикладної стрільби з умовою виведення руки з пістолетом від пояса або на рівень грудей під різним кутом.

Відомі технічні рішення дозволяють без переобладнання зброї виконувати безпечну для стрілка стрільбу у відповідь, використовуючи для цього відеоприціл. Використання такого пристрою в момент несподіваного зіткнення неможливе, через те що не можна швидко налаштувати прилад на стрільбу. За своїми характеристиками відеоприціл забезпечує ефективність стрільби для ретельного прицілювання за допомогою дзеркальця, яке знаходиться на пристрої. Наведення зброї здійснюється в умовах кутових приміщень, де правоохоронець перебуває поза прицілом злочинця. Такий пристрій не відповідає вимогам формування навичок швидкої стрільби.

Багато спеціалістів є прибічниками безприцільної стрільби, надають перевагу саме їй у засвоєнні навичок, які необхідні в професійній діяльності правоохоронця. Так існує методика навчання веденню безприцільної стрільби з пістолета без використання мушки й цілика, розроблена О. А. Потаповим [76]. Автор зосереджується не на самому відпрацюванні техніки стрільби, а акцентує увагу на умовах, у яких склалася ситуація, де є необхідність використовувати зброю. Даються знання про хват й вихоплення зброї, виведення руки з пістолетом на ціль у двоплощинному положенні зброї та особи, що стріляє, у вертикальній площині – навскидку та від пояса.

Можна зазначити, що за характеристикою та реакцією така стрільба більш нагадує експресивну. Водночас достовірність результатів та їх стабільність у стрільбі складно визначити за відсутністю зв'язку між рукою – пістолетом – ціллю. Тому втрачається здатність тримати ціль при будь-якому положенні руки, тіла в просторі. Динаміка рухів спрямована на випередження, але нечітке сприйняття цілі впливає на точність попадання при стрільбі у відповідь.

Існує спосіб навчання швидкісної стрільби з пістолета, де автор пропонує під час ведення дуельного протиборства з озброєним супротивником набути вміння утримувати кисть руки з пістолетом для виконання двох швидкісних пострілів без відведення пістолета з прицільної лінії за мінімальний час [98]. Запропонований спосіб навчання швидкісної стрільби з власної зброї спрямований на розвиток і тренінг м'язової пам'яті у

вихопленні пістолета з одночасним його виведенням на ціль за схемою: око – ціль – мушка – точка прицілювання. У посібнику "Наставлення по стрелковому делу" також пропонується спосіб навчання швидкісній стрільбі. Методика спрямована на розвиток м'язової пам'яті спортсмена з урахуванням психофізіологічних процесів, зорових та рухових компонентів [62].

Для навчання стрільбі за професійною необхідністю інтерес складає запатентована розробка А. І. Петрова [66]. На думку автора, підвищення ефективності ведення швидкісної стрільби залежить від хвата зброї (пістолета) та утримання її у руці при виконанні пострілу, створюючи при цьому протидію лівою рукою прямолінійній силі віддачі, яка штовхає пістолет назад за віссю каналу ствола, надає протидію змищення ствола з лінії прицілювання в горизонтальній площині в момент натискання на спусковий гачок із зустрічним стисканням суглобів основ вказівного, великого пальців та другого суглоба великого пальця, який щільно притиснутий до рамки пістолета. Спосіб хвата зброї надає можливість здійснити 2-3 прицільних постріли за короткий проміжок часу без відведення пістолета з прицільної лінії. Безумовно, важливо тримати зброю під час виконання пострілу на лінії прицілювання, але ця процедура розрахована на зменшення сили віддачі від пострілу. При цьому відсутнє формування точкового виведення руки з пістолетом до моменту пострілу. Обґрунтований практично спосіб хвата зброї (пістолета) доцільно включати в навчальні програми з вогневої підготовки. Однак методика в цілому розроблена для підготовки спортсменів. При цьому не враховується вихвачування зброї з різних позицій за часом таким чином, щоб сформувалася навичка хвата зброї під час вихвачування її з кобури, з-під одягу тощо та динамічних пересуваннях, а також можливість стріляти однією рукою від пояса або навскидку з метою виконання одночасно захисних дій (відповідно до реальної дійсності зіткнення з озброєним супротивником). Якщо враховувати, що в реальних сутичках першим діє супротивник, а другим працівник, то даний спосіб не зовсім спрямований на розвиток м'язової пам'яті під час наведення руки на ціль за тією самою траєкторією руху з різних позицій у точку прицілювання.

Навчання зі стрільби в умовах реальних сутичок, як подано в підручнику А. С. Скачкова, є більш наближеним до відповідності вимогам в умовах реальних сутичок [86]. На думку автора підручника, методика тренування повинна відштовхуватися не від "кращої" техніки, яка захищає в усіх ситуаціях, а від самих ситуацій, де стрілку може знадобитися застосувати зброю. Розвиток здібностей щодо більш-менш точного вказування на предмети рукою складає основу запропонованого автором методу навчання стрільбі. Відповідно до наведеної в підручнику статистики, злочинні напади з використанням зброї на громадян та працівників правоохоронних органів у 80% відбуваються на дистанції менше 5 метрів під час несподіваного нападу. На такій дистанції навіть професіонал не завжди встигає скористатися зброєю. У книзі надається багато рекомендацій щодо способів вихвачування зброї, посилення патрона, хвату зброї та спрямування її на ціль. Відмічається послідовність засвоєння способу у взаємозв'язку між ними. Це викликає інтерес у розробці методики навчання прикладної стрільби. Тож доцільним є втілення наданих у книзі рекомендацій у практичну діяльність правоохоронців.

Між тим автор визначає, що розроблена методика навчає наведенню зброї на ціль за траєкторією, яка більше нагадує удар або тичок пістолетом, а не просто підйом зброї до рівня цілі, а також особливий хват, спосіб закріплення променевого суглоба та спосіб обробки спуску. На думку спеціалістів, тичкове ведення стрільби дає велике розкидання куль, незважаючи на малу дистанцію. Якщо це поєднати з динамікою пересувань, то стає зрозумілим, що влучити в ціль складно та небезпечно для оточуючих. Тобто запропонований метод навчання розрахований на кількісний підхід у пострілах або на здобуття великого професійного стажу ведення стрільби таким способом, що є не зовсім підходящим для багатьох оперативників, правоохоронців за економією часу та матеріальними заощадженнями.

При порівнянні способів наведення руки зі зброєю на ціль, наданого А. С. Скачковим і рекомендованого О. А. Потаповим, визначено, що більш раціональним та швидкісним є викид руки на ціль однією рукою без ротації тулуба, зі спрямуванням

погляду на ствол із ціллю на одній лінії [86; 76]. Це значно складніший спосіб, але він гарантує своєчасну реакцію на напад супротивника й спрямований на своєчасне випередження. Спосіб потребує експериментального підтвердження.

Багато спеціалістів є прихильниками стрільби з пістолета з обхватом рукоятки обома руками. При детальному розкладі рухів при такому способі синхронно з ротацією тулуба та прийняттям стійки можна визнати значну складність його використання при несподіваному зіткненні з озброєним супротивником з наміром його випередження. Даний спосіб стрільби займає більше часу, є більш помітним для супротивника. В умовах, де супротивник нападає першим, виконання захисних дій ускладнюється. Витягнені руки зі зброєю перед обличчям дещо звужують огляд довкілля.

Цікаві методичні прийоми виконання прикладної стрільби, описані в працях С. А. Іванова-Катанського, О. А. Потапова, А. Я. Корха та інших [32; 75; 47]. Позиції пов'язані з умовами, а умови наближені до реальних подій. Надані рекомендації впливають з практичного досвіду. Так акцент ставиться не тільки на влучення в ціль, а й на власні захисні дії від нападу віртуального супротивника. Слід відмітити, що чіткого зворотного зв'язку з противником немає. Деякими авторами рекомендовано виконання кроку "маятник" або "стрілковий маятник" без урахування розкидання куль із різних дистанцій і різних за рівнем підготовленості супротивників. При виконанні маятника або зигзагоподібного руху супротивник здатний контролювати рукою з пістолетом пересування працівника. Це підтверджено результатами експериментів. Автором була розроблена методика наближення до озброєного пістолетом супротивника (В. І. Пліско, 1988, згодом у 2010 році була вдосконалена). Рекомендації надавалися для зближення з супротивником до дистанції 12-10-8-5-2 метрів з урахуванням просторово-часових параметрів дій як працівника, так і супротивника. Тренування за запропонованою методикою потребують чітких знань і вмінь, щоб бути впевненим у позитивному результаті [70].

Дії працівника в екстремальних ситуаціях зіткнення з озброєним супротивником є ефективними тоді, коли влучення в ціль досягаються з першого пострілу. Наступні постріли, менш контрольовані стрільком, можуть створювати безлад та небезпеку для оточуючих. Слід погодитися з тим, що виконання одного влучного пострілу у відповідь з одночасним виконанням захисної дії є складним. Із багатьох наведених різними авторами методів та способів потрібно вибрати один, який відповідає реальній ситуації для правоохоронця, і приділити увагу навчанню до формування стійкої навички. Потрібно враховувати психофізіологічні особливості реакції організму на дії в умовах підвищеного ризику для життя. Не кожна людина, оволодівши навичками стрільби, може здійснити це в реальному поєдинку. Між тим результат зіткнення з озброєним супротивником залежить від психологічної складової. Взаємозв'язок між пропонованими способами вихвачування, хвату, виведення зброї на ціль з психологічним станом працівника дасть змогу встановити етап зіткнення відповідно до поведінки супротивника, на якому можуть виникати збої, вплив на стабільність дій та психомоторику в цілому.

Формування спеціальних навичок пов'язано з процесом набуття особистісних якостей, до яких належать: вибірковість, виваженість, толерантність, неупередженість тощо. Методика навчання тісно пов'язана з процесом виховання. Надані авторами праці з прикладної стрільби розраховані на спеціалістів, які пройшли спеціалізований відбір і мають власний або перейнятий досвід товаришів по службі [34; 81]. Тому в їхніх працях надано багато рекомендацій щодо різних методів, способів ведення прикладної стрільби. Навчання курсантів відрізняється тим, що, крім виховного процесу, бажано спрямовувати навчання на формування якостей, необхідних для дій у реальних умовах, а також з визначення одного із способів ведення прикладної стрільби, який гарантує своєчасне реагування на несподіваний напад супротивника, і довести його до стійкої навички.

Таким чином, методика навчання зі спеціальної та вогневої підготовки є більш ефективною і значимою для курсантів, правоохоронців, коли вона відповідає вимогам реальних умов, де знання та уміння навички спрямовані на отримання позитивного

результату в нештатних ситуаціях зіткнення з озброєним супротивником. При розробці навчальних програм бажано після засвоєння базового матеріалу приділити увагу освоєнню 1-2 способів дій у відповідь, які можуть відповідати вимогам до різних ситуацій. Спосіб-метод розрахований на один-два постріли. Потрібно запам'ятати, що отримані вміння та навички під час засвоєння базового матеріалу значно відрізняються від навичок, необхідних для перемоги над супротивником у нештатних ситуаціях. А також звернути увагу на статистику, яка показує, що правоохоронці все частіше діють в умовах нештатних ситуацій.

Аналіз робіт відомих науковців, спеціалістів у галузі вогневої підготовки показує, що для розробки методики навчання прикладної стрільби потрібно враховувати посилення теоретичної складової щодо:

- ситуаційних проявів, рівнів загроз, поведінки, дій супротивника;
- ситуаційних параметрів дій за часом як злочинця, так і працівника;
  - першим діє супротивник – працівник у відповідь;
  - варіантів захисних дій;
  - формування вмінь та навичок на основі розвитку м'язової пам'яті та зорової орієнтації;
  - поєднання елементів сутичок із психологічним станом;
  - раціональності дій працівника щодо випередження супротивника;
  - неочікуваності та швидкоплинності;
  - формування вмінь влучати з одного пострілу в ціль навскидку та від пояса на дистанції 5-7-10 м із виконанням одночасно захисних дій;
  - навичок вихвачування та хвата зброї.

Важливо, щоб методика була доступною, простою за організацією проведення занять, економічною щодо матеріальних витрат та раціональною за діями й часом засвоєння. Вивчення основних складових дозволило вийти на розробку нового методу навчання, який більше відповідає вимогам підготовки правоохоронців, курсантів до реальних сутичок з озброєним супротивником.

Контрольні питання:

1. Охарактеризувати дії правоохоронця в умовах ризику в порівнянні зі спортсменом на змаганнях.
2. Якими основними способами стрільби користуються правоохоронці в умовах ризику?
3. Назвати основну мету та завдання прикладної стрільби.
4. Акцентувати увагу на основних (пріоритетних) моментах, які можуть виникнути під час зіткнення з озброєним супротивником.

Література:

1. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : [навчальний посібник] / М. І. Ануфрієв, С. Є. Бутов, О. Ф. Гіда, С. М. Решко. – К., 2003. – 336 с.
2. Бріскін Ю. А. Оцінювання готовності спортсмена до оптимального рішення в ситуації спортивного двобою (на матеріалі дослідження спортсменів-фехтувальників) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія" / Ю. А. Бріскін. – К., 1998. – 23 с.
3. Веревкин-Рахальский Н. А. Пулевая стрельба / Н. А. Веревкин-Рахальский. – ФиС, 1964. – 267 с.
4. Иванов-Катанский С. А. Шаг-маятник. Искусство уклонения от выстрелов, методы скоростной стрельбы и техника обезоруживания / С. А. Иванов-Катанский. – ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 518 с.
5. Интуитивная стрельба из пистолета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pbrus.org/main/556-metodicheskie-materialy-ot-makarycha-intuitivnaya.html>
6. Крючин В. А. Практична стрільба / В. А. Крючин. – Челябинск: Аркаим, 2006. – 264 с.
7. Петров А. И. Способ обучения скоростной стрельбе (патент РФ RU 2376545 МПК F41A33/00 20.12.2009 / А. И. Петров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bd.patent.su/2376000-2376999/pat/servlet/servlet98fc.html>
8. Пліско В. І. Визначення критеріїв оцінки проявів небезпеки в екстремальних ситуаціях працівниками органів внутрішніх справ : [посібник] / В. І. Пліско, С. Є. Бутов. – К., 2008. – 36 с.
9. Потапов А. А. Приемы стрельбы из пистолета: Практика СМЕРШа / А. А. Потапов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 576 с.

1.3. Відповідність навчання з вогневої підготовки ситуаційним вимогам реальної дійсності

Після закінчення навчального закладу майбутні правоохоронці вже як спеціалісти своєї справи приступають до самостійної роботи, яка відрізняється напруженістю. Нові умови діяльності змушують їх самостійно приймати рішення, брати участь у небезпечних ситуаціях, стикатися віч-на-віч із озброєним супротивником. Ситуації за суттю небезпеки різні й фахівцю складно вибудовувати свою поведінку диференційовано до ступеня загрози. Тим паче, що за часом прояву це складає лічені секунди. Статистика показує, що більше отримують травми, поранення, а то й гинуть працівники молодшого та середнього віку. Однією з проблем є недостатня адаптованість майбутніх спеціалістів до реальних умов зіткнення з озброєним злочинцем, їх недостатня самооцінка або переоцінка, а також розгубленість, слабка варіативність у виборі захисних дій. Усе це приводить до негативних наслідків. Особливо, і це природно, коли виконання дій відбувається в умовах наведеної зброї на працівника. Згідно зі статистикою, такі моменти, порівняно з іншими загрозами, виникають не так часто, але є тенденція поширення злочинів із використанням вогнепальної зброї, у тому числі при супротиві працівникам правоохоронних органів.

Навчання положенням та способам ведення вогню з пістолета визначається переважно такими вправами й умовами їх виконання, які передбачені "Курсом стрільб для рядового й керівного складу органів внутрішніх справ". Курс стрільб ставить високі вимоги. Усі вправи всіма категоріями осіб, що працюють в органах внутрішніх справ, виконуються із стандартного положення – стоячи, коли пістолет тримають витягнутою рукою. Це положення "стоячи" більш раціональне та практичне. Моментально той, хто стріляє, може прийняти вказану стійку й перенести вогонь або змінити вогневу позицію. Постає питання: чи зможе підготовлений відповідно до цих вимог працівник ефективно діяти на випередження, коли супротивник за своєю логікою злочинного діяння використовує

зброю першим, та наскільки методика й тактика навчання відповідає вимогам реальної ситуації.

Задача вогневої навички майбутнього працівника правоохоронних органів полягає передусім у тому, щоб навчити його влучно уражати будь-які цілі. Він має вміти поцілити з таких положень, у яких його застала необхідність застосувати зброю, у тому числі в тих, які вказані в Курсі стрільб.

Усталена рівновага єдиної системи "стрілок-зброя" залежить від багатьох причин, однією з яких є поза або положення того, хто стріляє, під час ведення вогню.

Для ведення вогню з пістолета положення можуть бути найрізноманітніші: лежачи, стоячи на коліні, сидячи, стоячи. Кожне з них також має свої різновиди. Наприклад, лежачи той, хто стріляє, може знаходитись у положенні на грудях, на боку або на спині, а під час стрільби стоячи щодо мішені (цілі) той, хто стріляє, може розташовуватись грудьми, боком чи спиною.

Проведений аналіз різних навчальних програм зі спеціальної фізичної та вогневої підготовки навчальних закладів правоохоронних органів показав, що недостатньо уваги приділяється засвоєнню знань щодо ситуаційних моментів, таких як перелік та вибір позиційного розташування. Формування вмінь відбувається без урахування переміщень супротивника в різних середовищах, поверхово, в основному у двох-трьох стандартних позиціях.

В оперативній обстановці вибір тієї чи іншої готовності, того або іншого положення залежить від низки ситуаційних обставин – у пішому положенні або на транспорті знаходиться той, хто стріляє; від часу, який є у його розпорядженні; відстані до цілі (її розміри та положення, поодинокі або групова, рухома або нерухома, така, що чинить опір, або така, що переховується). Якщо працівнику дати такі знання, він зможе враховувати час вибору найбільш раціонального положення в конкретних обставинах, що виникли.

Необхідність застосування зброї може виникнути в різноманітних ситуаціях і таких, що миттєво змінюються, умовах – по рухомій поодинокій або груповій цілі; при різній підготовці (з упору чи без нього), через скло у вікнах, через

закриті двері й дерев'яні стіни; під час обмеженої видимості або в суцільній темряві. Може бути й на звук. Окрім правильного виконання самого пострілу, важливого значення набуває швидкість підготовки пістолета до ведення вогню й уміння стріляти як правою, так і лівою рукою, але перед цим необхідні вміння визначити рухову та психофізичну спрямованість супротивника та спрогнозувати подальшу його поведінку.

У будь-яких ситуаціях зі застосуванням зброї правоохоронець діє в умовах обмеженого часу, швидкоплинно. З одного боку ситуація вимагає цього, з іншого – застосування зброї має бути пильним і обережним, щоб уникнути заподіяння шкоди оточуючим. Усвідомлення того, що такі перепони можуть мати місце, є потужним психологічним фактором, який іноді дезорганізує дії співробітника. Крім того, йому необхідно зосередити увагу на найнебезпечнішому в даний момент об'єкті, не втрачаючи контролю за обстановкою; подолати негативний вплив інстинкту самозбереження й підпорядкувати його відчуттю обов'язку, попередити злочин або зашкодити йому.

Наскільки здатний правоохоронець у майже безвихідній ситуації захиститися? У навчальних програмах з вогневої та спеціальної фізичної підготовки тематиці формування цілеспрямованої навички захисних дій від пострілу супротивника приділяється мало уваги. Зміст навчальної програми має розділ щодо навчання прийомам обеззброювання. Методика обеззброювання не розглядає формування вмінь виконання захисних дій від пострілу супротивника. В основному акцентується увага на перехопленні руки зі зброєю, висмикуванні зброї в протисуглобному напрямі на дистанції не більше 1-1,5 м. Крім цього, не має визначеності, тобто критеріїв оцінки щодо завдання поразки тому, хто виконує прийом. Такий самий підхід можна спостерігати в інших методичних розробках на тему "самооборона...", "самозахист..." у різних видах єдиноборств. Акцентується увага на випередженні супротивника з використанням зброї. Вивченням цієї проблеми займалися А. І. Петров, О. А. Потапов, А. С. Скачков, А. Я. Корх та інші [47; 66; 76; 86].

Аналіз спеціальної літератури, опитування працівників правоохоронних органів, їх досвід у реальних подіях, а також порівняльний аналіз навчальних програм із вогневої підготовки для різних категорій працівників показує значну розбіжність між сформованими вміннями в умовах навчального процесу та їх використанням в умовах екстремальних ситуацій під час зіткнення з озброєним супротивником. Отримання негативного результату під час зіткнення з озброєним супротивником пов'язано частково з безпечністю працівників, порушенням регламенту дій. Це стосується в основному дій, які виконують у передбачених ситуаціях. Розгубленість працівників більше проявляється в умовах виникнення несподіваних ситуацій.

Психологічна невідповідність працівників щодо події, яка за своєю суттю є ризикованою, їх ставлення не відповідає реальній дійсності тому, що навчальна програма не враховує вироблення навичок у сприйнятті таких ситуацій. Під час виконання службових обов'язків у випадку проявів загрози вони перебувають у стані розгубленості.

Відхилення навчальних програм із вогневої підготовки від вимог реальної дійсності підтверджується тим, що уміння формуються без урахування моделей дій супротивника, його мотиваційної складової, психологічних ознак, експресивності, підготовчих рухів, а також просторово-часових характеристик основних параметрів взаємних дій, де розгортається подія (сутичка з озброєним супротивником). В усіх методиках вправи зі стрільби виконуються в однібічному порядку, тобто навчання проводиться не за принципом "дій у відповідь", а свідомо: коли першим діє працівник (курсант), тобто в мішень. Алгоритм дій працівника розписаний в законі, наразі використовувати зброю можна при наявності загрози життю працівнику або іншій особі. Тим більше аналіз ситуацій, які виникають несподівано, загострює увагу на ситуаціях, в яких працівник вимушений діяти другим. Дії у "відповідь" в умовах швидкоплинності передбачають формування вмінь визначати рівень загрози для орієнтації у виборі дій, уживання захисних дій, що не передбачені навчальною програмою. Тобто, усі чинники вказують, що методика навчання першочергово спрямована на **формування вмінь** визначати за короткий проміжок часу **рівень загрози** з одночасним прийняттям рішення у виконанні **захисних дій та дій у відповідь**.

Незважаючи на те, що є певні досягнення у сфері вогневої підготовки, багато методичних розробок, – проблема існує та потребує науково-обґрунтованого підходу до її вирішення. Розробка методики навчання курсантів захисним діям та діям у відповідь на напад озброєного супротивника на основі вивчення параметрів рухової поведінки працівника та супротивника є актуальною.

Виявлені проблеми можна вирішити шляхом проведення спеціально-спрямованих досліджень, метою яких є пошук ефективного методу дії, при використанні якого надається можливість зберегти життя працівнику під час реальної загрози з боку озброєного супротивника. Для реалізації дослідження ставилися завдання щодо розкриття змісту проблеми та надання рекомендацій щодо її вирішення, а саме: 1) вивчити й проаналізувати суть офіційних публікацій й методичних розробок, наукових досліджень щодо безпеки працівників правоохоронних органів під час виконання ними своїх службових обов'язків з обеззброєння злочинця; 2) провести аналіз поведінково-рухових характеристик супротивника під час реального озброєного нападу на працівника; 3) визначити основні параметри захисних дій працівника під час нападу озброєного супротивника; 4) надати методичні рекомендації щодо засвоєння навичок захисних дій на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки та дій у відповідь (вибірковим пострілом на випередження) в умовах створених моделей нападу озброєного вогнепальною зброєю злочинця; 5) розробити навчальну програму з прикладної стрільби.

Різні за характеристикою ситуації, окремі та стандартні вимоги, обов'язки, небезпека, непослідовність, відповідальність, невизначеність тощо за своїм змістом суперечливі та різнобічні уповільнюють мислинневий процес, що загрожує втратою часу при прийнятті рішення. Головне – спростувати ці протиріччя та створити єдину теорію для втілення її в навчальний процес. Послідовна систематизація аргументована з урахуванням зв'язку із різними обставинами, факторами, вона є необхідною умовою для ефективного проведення навчального процесу.

Виникла необхідність розробити новітній метод навчання стрільби у відповідь на напад супротивника, який би акумулював накопичені знання та сприяв формуванню навички

діяти за різних обставин, був єдиним за своєю раціональністю, оперативністю, безсумнівною щодо його реалізації для багатьох ситуацій. Існуючу з давнини єдину систему "стрілок – зброя" бажано переформувати та проводити навчання за новою концепцією "стрілок - зброя - супротивник - зброя".

Слід ураховувати, що зіткнення з озброєним супротивником може проходити за присутності людей. Для правоохоронця важливо гарантувати безпеку оточуючих. Потрібно мати високу майстерність володіння зброєю на рівні з психологічною, тактичною підготовкою. Це вміння визначити рівень загрози, знизити ризик, надати оцінку поведінці та діям супротивника, оцінити власні можливості за обставинами ситуації, вибірковість використання зброї, урахувати мотиваційні передумови та наслідки, володіння психологічним впливом та стійкістю тощо. А також мати рухові навички – швидкоплинність, своєчасну реакцію на напад супротивника та дій у відповідь.

Основою психологічного стану є емоції. У кожної людини емоції перебувають у певному співвідношенні й періодично змінюються, позитивно або негативно впливаючи на неї. Позитивні емоції сприяють виникненню позитивних почуттів, зумовлюють настрій, посилюють приплив енергії, укріплюють віру у власні сили та силу зброї, підвищують можливості людини, ніби "вливають бальзам нестримної сміливості". У результаті позитивного емоційного впливу змінюються на краще фізичні, фізіологічні та психологічні процеси в організмі. Стабільні навички, уміння діяти надають рішучості, упевненості, що викликає незначне підвищення (у межах оптимального) артеріального тиску, пульсу, психологічної та м'язової напруги.

Негативний емоційний стан може відчувати правоохоронець в умовах реальної оперативної обстановки. Сам процес зіткнення з озброєним супротивником з ризиком для життя впливає на якість стрільби. Він не може влучити в ціль, робить промахи, хоча на навчальних стрільбах завжди доволі успішно виконував справи. У таких випадках на результат вплине не відстань до об'єкта, не технічна підготовка, а психологічний стан того, хто стріляє.

Розвиток психомоторних якостей в умовах, наближених до реальних ситуацій, сприяє подоланню відчуття страху, формує готовність до ризику, оскільки вміння керувати собою й власними діями надає свободу рухам – якість, що набувається і не є природженою. Безстрашність – це не відсутність відчуття страху, а вміння його долати.

Умови реальної дійсності примушують працівника правоохоронних органів швидко орієнтуватися в обстановці, мати широкий діапазон сформованих умінь та рухових навичок, миттєво діяти в певній ситуації з подальшим переходом в іншу. Здебільшого вони перебувають в оточенні людей, де застосовувати зброю складно (у будинках й окремих приміщеннях, на вулицях, у завулках і переходах, на горищах і в тунелях, а також на транспорті).

Навички вмілого поводження зі зброєю, своєчасного виявлення небезпеки й розвитку миттєвої реакції на неї, вироблення постійної готовності відповідати на будь-яку несподіванку й приймати правильні рішення залежить не тільки від методики навчання, а перш за все від організації та створення умов для моделювання ситуаційних епізодів.

Навчання положенням та прийомам стрільби здійснюється паралельно вивченню техніки стрільби. На цих засадах їх легше довести до автоматизму. Своєрідний комплекс допомагає у формуванні цілого арсеналу навичок, що необхідні для застосування в практичній діяльності. І чим ширший діапазон цих навичок, тим більше вмінь буде в правоохоронця, тим легше та швидше він буде знаходити оптимальне рішення в ситуації, що склалася, тим буде більшою ймовірність поразки ним будь-якої цілі. Однак прагнення мати широкий діапазон навичок не завжди може дати позитивний ефект в ситуаціях, оскільки наміри засвоїти велику кількість дій, не доведених до навичок, може дезорієнтувати працівника при прийнятті правильного рішення та вибору дій. Для такого навчання найбільше підходять положення, які пояснюють і формують навички виконання пострілу із-за укриття, з упорів, із підтримками руки зі зброєю іншою рукою й навскидку. До того ж використання

стрілби "навскидку" або "від пояса" формує технічну навичку зорового суміщення середньої лінії ствола пістолета з площиною стрільби, що є дуже важливим під час застосування зброї на малих дистанціях і досить суттєво заощаджує час.

У навчальну програму зі спеціальної фізичної та вогневої підготовки доцільно включити тематику занять із формування вмінь сприймати ситуацію за різним рівнем загрози. Сприйняття ситуації – це інформаційно-аналітичний процес, в якому важливу й основну роль відіграє система рецепторів та аналізаторів людини. Основними є зоровий та слуховий аналізатори. Такі якості як увага та спостережливість допомагають випередити прояв загрози навіть на 1-2 с. Це створює умови для своєчасного реагування на безпосередню загрозу. Під час несподіваного прояву загрози зоровий аналізатор звужує сприйняття простору, уся увага спрямована на небезпеку, що суттєво впливає на об'єктивне бачення ситуації та формування тактики дій. Адаптованість (звичка) утворюється при постійному тренуванні, тобто в умовах, де формування вмінь відбувається одночасно з аналізом рівня загрози порівняно з обстановкою оточуючого середовища. Доцільно спочатку тренувати зоровий аналізатор, не залучаючи при цьому інші аналізатори (зоровий ресурс при цьому збільшується).

На практиці в умовах сутінок або темряви більше залучається слуховий аналізатор, особливо під час несподіваного пострілу, чим впливає на психологічний стан і перешкоджає об'єктивному сприйняттю ситуації в цілому. При розвиненому слуховому аналізаторі, спеціально тренуваному для розпізнання звуку, є можливість визначити вид зброї. Навчання доцільно проводити, моделюючи певні ситуації з урахуванням темряви, сутінок, різного рівня загрози та надаючи їм оцінку.

Швидко сприймання ситуації дає працівникові можливість своєчасно реагувати на небезпеку, загрозу, зорієнтуватися на місцевості, що в цілому позитивно впливає на вирішення ситуації. Вироблення вмінь розпізнавати загрозу за часом є необхідною складовою навчального процесу зі спеціальної фізичної та тактичної підготовки працівників правоохоронних органів.

Для вчасного виявлення загрози нападу майбутній працівник правоохоронних органів повинен володіти знаннями про підготовчі рухи супротивника перед нападом. У роботі автори розглядають критерії, за якими проводиться оцінка правопорушника, для визначення застосування можливих прийомів фізичного впливу [7]. Вони відмічають, що на стадії візуального контакту з правопорушником працівнику міліції необхідно визначити можливість ефективного ведення двобою шляхом оцінки його зовнішнього вигляду: одягу, взуття, можливої озброєності, фізичного та психічного стану.

Під загрозою (рівнем загрози) слід розуміти такий прояв поведінкових реакцій та дій протилежною стороною, які за своїми характеристиками можуть нести потенційний або безпосередній ризик для здоров'я та життя як працівників правоохоронних органів, так й оточуючих.

Окремо розглядається захист працівника та захист прав людини, з якою стикається працівник під час виконання ним службових обов'язків. Бажано під час моделювання різноманітних загроз надавати їм правову оцінку та варіативність дій при подоланні самої загрози.

Перед тим, як демонструвати загрозові дії, спочатку потрібно ознайомитися із загальними теоретичними поняттями різновидів дій [48]. Це дасть одним курсантам смислове значення при моделюванні загрози, іншим – можливість визначення рівня загрози та варіанти рішень для їх подолання.

Після ознайомлення набуваються знання щодо специфіки прояву дій, їх різноманітності за визначенням, доцільності, правових меж і відповідальності. Це дозволяє диференційовано надавати оцінку діям.

Для цілісного сприйняття дій, що виникають в умовах екстремальної обстановки, зручно мати схематичну модель їх різновиду за рівнем загрози, рівнем небезпеки, способом їх виконання, що є невід'ємною складовою в переліку тематики. Навчання з визначення дії за рівнем загрози, рівнем небезпеки й умовами виникнення починається з визначення загальних понять.

Прояв рівня загрози: явна, потенційна, прихована, непряма, стихійна, відсутність загрози.

Явний рівень загрози – фіксований прояв дій фізичного характеру з боку правопорушника як озброєного, так і неозброєного, спрямований проти працівника правоохоронних органів або іншої особи, та такий, що може викликати незворотні наслідки.

Потенційна загроза – демонстративна агресивна поведінка особи як озброєної, так і неозброєної, без втілення в конкретні дії. Але при непрофесійній поведінці правоохоронця загроза може стати явною, тобто набути характеристик попереднього рангу.

Прихована загроза – при загальній напрузі в поведінці та діях суб'єкта не спостерігається агресивність, можлива поступливість, але при сприятливих моментах і незручних умовах, що створились для нього, не виключається загроза нападу.

Непряма загроза – поведінка та дії особи не є агресивними, але при цьому вони мають хаотичний некерований характер. Збентеженість обумовлена появою правоохоронця. Може ухилитись від спілкування з представником правоохоронних органів.

Стихійна загроза – безладна поведінка групи осіб на межі порушення правил громадського порядку.

Відсутність загрози – поведінка та динамічність ситуаційних дій між правоохоронцем та учасниками подій не несе жодної загрози, однак обстановка лишається напруженою.

Рівень небезпеки: високий, середній, низький, відсутність небезпеки.

Високий – ситуаційні швидкоплинні дії, спрямовані на ціль, із можливим травмуванням життєво важливих органів людини.

Середній – дії фізичного характеру, які можуть спричинити нанесення серйозних ушкоджень функціонально важливих органів.

Низький – фізичні зусилля, що виникають у відповідь на зовнішню протидію й не призводять до ушкодження органів й інших частин тіла людини.

Відсутність небезпеки – в умовах напруженої ситуаційної обстановки відсутні передумови до будь-яких фізичних дій та протидій.

Прояв загрози в несподіваних ситуаціях за часом коливається 1-3 с. Навчити курсантів, слухачів адекватному реагуванню на загрозу за такий короткий проміжок часу та сформувати відповідні навички складно. Кожна нештатна ситуація різниться своїми специфічними характеристиками щодо прояву загрози. Необхідно визначити ці характеристики, знайти закономірності в проявах поведінки супротивника разом з його рухами тощо та створити відповідно до цього загальний алгоритм з окремими відхиленнями складових за специфікою проявів конкретних ситуацій у режимі визначених параметрів. При цьому в процесі навчання не відбувався сам пошук цих закономірностей, а їх визначення відбувалося за яскравими типовими ознаками прояву тієї чи іншої загрози з відчуттям часу.

Формування вмінь і навичок визначати ту чи іншу виникаючу загрозу за лічені секунди з одночасним реагуванням на неї є новітнім у розробці сучасних методик.

На першому етапі навчання курсантам, слухачам, правоохоронцям доцільно засвоїти знання щодо виникаючих ситуацій (типових та нетипових), рівнів проявів загрози, їх наслідків, чинників, за якими вони відрізняються. Потім засвоєні знання доводяться до рівня вміння, тобто за короткий час (у секундах) визначається та чи інша загроза та відповідні наслідки. Після цього слід засвоїти варіанти реагування на різні прояви.

На другому етапі навчання одні курсанти моделюють різні рівні загрози, інші реагують на них.

На третьому моделюється загроза несподівано, на яку потрібно адекватно відреагувати. Виконання регламентовано за часом.

Відповідно до ситуаційних вимог реальної дійсності пропонується метод навчання прикладній стрільбі, який пройшов теоретичне обґрунтування його закономірного існування та експериментальну перевірку реальності запропонованої ідеї.

Контрольні питання:

1. Охарактеризувати умови зіткнення з озброєним супротивником та їх відповідність навчанню з вогневої та спеціальної фізичної підготовки.

2. Які існують основні методи ведення безприцільної стрільби?

3. Охарактеризувати позиційне розташування правоохоронця в різних умовах середовища.

4. За яким принципом дій навчання зі стрільби буде більш ефективним?

5. Дати визначення різних рівнів загрози, рівня небезпеки.

6. Навести ситуаційні ознаки щодо конкретної загрози та складові небезпеки, які виникають у різних середовищах.

Література:

1. Анохин П. С. Проблемы принятия решения / П. С. Анохин. – М.: Наука, 1976. – 318 с.

2. Бородиев А. Н. Динамика русского рукопашного боя. Стель В. Спиридонова, А. Кадочникова / А. Н. Бородиев. – Х.: Спорт-пресс, 2002. – 160 с.

3. Бріскін Ю. А. Оцінювання готовності спортсмена до оптимального рішення в ситуації спортивного двобою (на матеріалі дослідження спортсменів-фехтувальників) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія" / Ю. А. Бріскін. – К., 1998. – 23 с.

4. Бондаренко В. В. Формування рухових умінь та навичок курсантів вищих навчальних закладів МВС України у процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 "Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)" / В. В. Бондаренко. – Чернігів: 2012. – 19 с.

5. Пліско В. І. Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози / В. І. Пліско, М. О. Носко. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – 284 с.

6. Пліско В. І. Визначення критеріїв оцінки проявів небезпеки в екстремальних ситуаціях працівниками органів внутрішніх справ : [посібник] / В. І. Пліско, С. Є. Бутов. – К., 2008. – 36 с.

7. Коваленко Г. П. Боевое самбо : техника, тактика и правомерность применения : учебное пособие / Г. П. Коваленко. – М: МВШ МВД СССР, 1987. – 64 с.

1.4. Метод навчання прикладній стрільбі на основі дії зворотного зв'язку з ціллю

На сьогодні нарізла необхідність у формуванні нових наукових напрямів, які вивчали б людину і її діяльність в умовах виконання фізичних вправ із застосуванням технічних засобів.

Розроблений та запатентований "Спосіб навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю" успішно пройшов експертизу (експериментальну перевірку) і належить до одного із засобів навчання техніці швидкоплинної стрільби [88]. Даний спосіб є, на відміну від інших, спрощеним. Як показали результати експериментальних досліджень, він є найбільш ефективним варіантом підготовки із досягнення умінь вибірково влучати в ціль за короткий проміжок часу.

Метод дії зворотного зв'язку з ціллю – є самоуправляючою системою відносин між суб'єктами діяльності, яка включає дві підсистеми – управляючу та виконавчу. Управляюча система пов'язана з ЦНС (центральною нервовою системою), яка регулює та направляє команди руховому апарату по каналу прямого зв'язку (рухові нерви).

Таким чином, створюється дія, яка у свою чергу впливає на зовнішнє оточення суб'єкта. Від зовнішнього оточення сигнали про його стан та зміну по каналу зворотного зв'язку потрапляють до центральної нервової системи. У момент зворотного зв'язку підключається підсистема виконання до органів чуття (зоровий, м'язово-руховий, слуховий). Тож забезпечується управління по ходу рухових дій.

Пропонований спосіб орієнтований на виконання одного пострілу, спрямованого в точку прицілювання, в одну мішень за вибором. Вивірення прицілювання виконує сама ціль за проекцією прямої лінії, яка безпосередньо має зворотній зв'язок із рухом руки з пістолетом і натисканням на спусковий гачок або щодо неї корегується кут наведення ствола пістолета на іншу ціль.

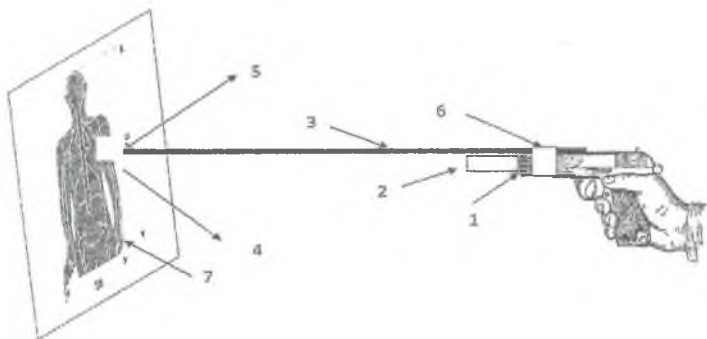
Пристрій для способу навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю складається з пістолета (без набоїв), що використовується правоохоронцями при виконанні службових обов'язків, липкої стрічки "скотч", гумової

стрічки, яка одним кінцем прикріплюється до мішені, а іншим – зверху ствола посередині пістолета (за допомогою "скотча") або на кінці ствола пістолета з втулкою. Прийняття вихідної позиції для відпрацювання вправ забезпечує силу натягу гумової стрічки. Правильне наведення ствола пістолета з втулкою зараховується при відсутності відхилень кінця ствола або втулки за межі стрічки, або опуклостей на її поверхні.

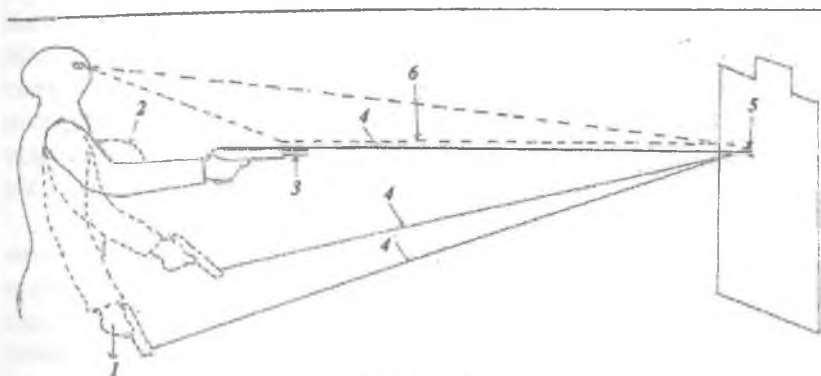
У зв'язку з тим, що представлені ілюстрації мають форми геометричних площин, що обмежуються замкнутими лініями, у сукупності певним чином розташованих крапок, ліній, поверхонь, а також зовнішніх окреслень тіла, виникла доцільність подати їх у вигляді фігур.

Суть дії зворотного зв'язку з ціллю пояснюється фігурою, де показано пістолет Макарова, пов'язаний з мішенню (фіг. 1), де: 1 – діаметр ствола – 9 мм; 2 – гумова стрічка (ширина – 31,5 мм, довжина залежить від дистанції виконання вправи, 5-8-12 м; при цьому допустимий натяг має бути не більше 1/3 довжини стрічки. При відстані мішені 5 м довжина стрічки 3-3,5 м; 8 м – 5,5-6 м; при відстані 12 м довжина стрічки складає 7,5-8 м; 3 – гачок, що кріпиться на одному з кінців стрічки; 4 – гачок, що кріпиться до мішені; 5 – липка стрічка "скотч"; 6 – ростова мішень. А також фігурами, де показаний вплив відмінних ознак пропонованого способу на технічний результат (фіг. 2, 3, 4, 5).

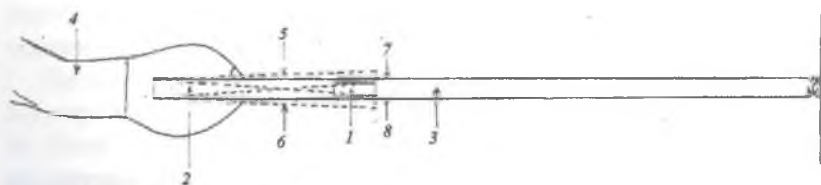
Спосіб навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю

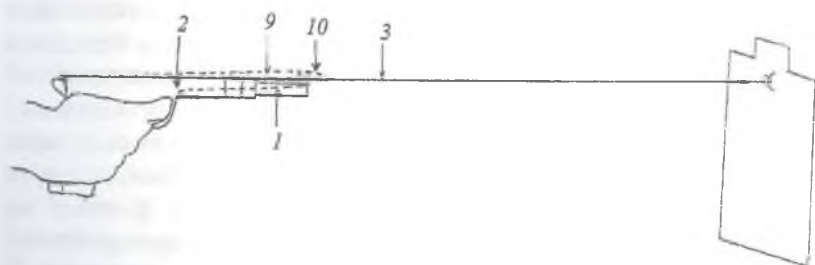
Фігура 1

Фігура 2

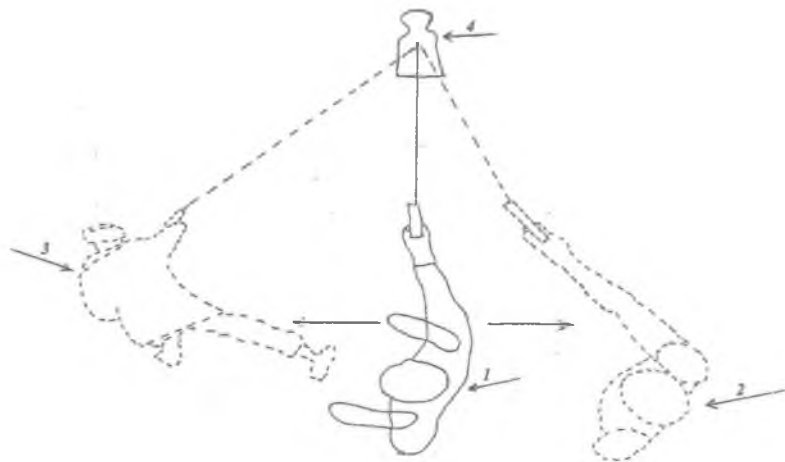

Фігури 3

Фігури 4

Спосіб навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю

Фігура 5

Технічний результат, що досягається використанням відмінних ознак пропонованого способу, полягає у:

1. Виконання вправи по виведенню з вихідного положення – руки від плеча або від пояса регулюється згинанням ліктьового суглоба на певний кут. Виведення руки з пістолетом здійснюється на рівень грудей. Таке положення дозволяє виконати виведення руки за короткий проміжок часу – 0,2-0,3 с. Це є раціональним і забезпечує випередження супротивника в реальних ситуаціях. При цьому рука з пістолетом, ствол пістолета й стрічка складають одну лінію, що спрямована на ціль. Вправа дає можливість зверху зором аналізувати розташування ствола пістолета й точку на мішені на одній лінії. Для збільшення контролю при наведенні пістолета можна використовувати втулку, що зображена на фіг. 2. Але це є не обов'язковим.

Використання гумової стрічки дозволяє багаторазово виводити руку з вихідного положення на ціль по одній траєкторії, амплітуді із зусиллям, за допомогою чого досягається розвиток рухово-м'язової

пам'яті щодо кута наведення руки на ціль. А також сприяє розвитку зорової орієнтації в сприйнятті проекції прямої лінії між рукою з пістолетом та ціллю, орієнтації щодо кута наведення ствола на іншу ціль, що призводить до стійкого ефекту при формуванні навички точкового наведення пістолета на ціль у випадку бойових або несподіваних дій у відповідь. Формування навички здійснюється відповідно до названих ознак за короткий проміжок часу на відміну від прототипу (де час витрачається на наведення руки на ціль).

2. Кінець ствола (фіг. 3) дозволяє здійснювати контроль за напрямом пістолета. Ширина гумової стрічки повинна суворо відповідати ширині ствола й знаходитися зверху посередині пістолета на одній лінії. Це є доказом правильно виконаної дії точно на ціль. Між тим кінець ствола або втулки дозволяє фіксувати будь-які незначні відхилення руки – 4 від цілі, що складає відмінність у фіксуванні відхилення тільки за напрямом ствола, до якого міцно прикріплена гумова стрічка. Зафіксувати відхилення можна при значному розвороті ствола пістолета.

Незначне відхилення ствола або втулки вліво – 5, вправо – 6 у горизонтальній площині, тобто вихід країв ствола або втулки за бічні лінії – 7, 8 натягнутої гумової стрічки (фіг. 3); або відхилення вгору – 9 (фіг. 4), де воно фіксується деформацією – опуклістю – 10 на поверхні стрічки й вказує на те, що є порушення напрямку пістолета й подальші дії вважаються неефективними. Це дозволяє під час навчання своєчасно виявляти та виправляти помилкове наведення пістолета на ціль. Таким чином формується навик виведення руки з пістолетом під одним кутом руки й однією лінією ствола точно на ціль, і при багатократному повторі розвивається рухово-м'язова пам'ять і зорова орієнтація. У цілому це якісно та результативно підвищує проведення навчальних занять зі стрільби.

3. Незалежно від того, в якій позиції знаходиться той, хто займається стрільбою з пістолета – 1, 2, 3 (фіг. 5), ціль (мішень) – 4 має постійний зворотний зв'язок з ним (пістолетом) і корегує зусилля м'язово-зв'язкового апарата плеча, передпліччя, кисті руки на себе (у бік цілі). Простота та доступність дозволяє проводити підготовчі процедури з незначними витратами часу й

задані характеристики не потребують особливих умов для використання пристрою (фіг. 5).

4. Спосіб навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю дозволяє проводити навчання з імітацією стрільби, що максимально наближена до реальної. Це економить час, матеріальні ресурси на підготовку правоохоронців.

5. Спосіб навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю надає поряд з відмінними характеристиками можливість виконувати основну дію в динаміці, із кроком вперед, назад або вбік із випадками без зміни траєкторії виведення руки з пістолетом на ціль.

6. Вироблена навичка виведення руки на ціль коротким шляхом за обмежений час використовується в екстремальних ситуаціях, у яких відбувається несподіване зіткнення з озброєним супротивником, сприяє випередженню супротивника та своєчасному захисту від нападу.

7. Табельна зброя складає основу пропонованого пристрою, тому може використовуватись у навчальному процесі та в реальних бойових ситуаціях; за такими характеристиками як вага, корпус, докладання зусиль під час натискання на спусковий гачок, хват рукоятки пістолета співпадає з характеристиками ведення вогню.

Формування м'язової пам'яті та розвиток зорової орієнтації є основними складовими успішності в прикладній (безприцільній) стрільбі. Норвезькими вченими під керівництвом Крістіана Гундерсена (Kristian Gundersen) з університету м. Осло (University of Oslo) було доведено, що м'язові волокна (клітини) мають власну пам'ять, механізм виникнення якої пов'язаний з появою нових ядер у клітинах [103]. Поява нових ядер здійснюється при м'язовому навантаженні, вони складають основу м'язової пам'яті, посилюють м'яз і при наявності повторного прикладання зусиль створюють умови для появи нових ядер у клітинах м'язів, які є постійними складовими, не зникають навіть при відсутності подальшого фізичного навантаження. Через деякий час при поновленні тих самих вправ, навантажень: сила, кут, спосіб прикладення, рівень напруги м'язів тощо – повертаються у вихідне положення. Порівняння механізму дії, що пропонується за нашим способом

навчання (як винахід) із принципом дії їхнього відкриття показує, що формування навички, тобто закладання м'язової пам'яті, відбувається за тими самими закономірностями з урахуванням того, що виконання дії чергується з напругою та розслабленням: знаходження руки з пістолетом (позиції знизу) у вихідному положенні з натягнутою гумовою стрічкою створює м'язову напругу в руці, при цьому хват кистю руки рукоятки пістолета знаходиться в напруженому та щільному стані. Вказівний палець на спусковому гачку також знаходиться в м'язовій нарузі, але на порядок нижче за м'язи кисті. У той же час м'язова напруга інших частин руки перебуває в постійному оптимальному стані напруження. При послабленні м'язів-антагоністів спротив руки щодо натягнутої гумової стрічки дещо зменшується. При цьому сила натягу стрічки виводить руку з пістолетом уперед. Тобто наведення на ціль відбувається за визначеним кутом. При повторенні вправи рух руки з пістолетом відбувається за тією ж траєкторією, амплітудою, кутом.

Головною складовою виступає гумова стрічка, що за шириною ідентична ширині ствола пістолета, яка одним кінцем закріплена скотчем зверху ствола посередині пістолета або в кінці ствола пістолета з втулкою, іншою закріплена на мішені й цим утворює проекцію прямої лінії та зворотний зв'язок із ціллю. Сила натягу гумової стрічки функціонально забезпечує прикладання силових зусиль рукою з пістолетом при її знаходженні в стартовому положенні опущеною донизу, створюючи цим м'язову напругу руки в цілому й за умови зменшення напруги (послаблення м'язів-антагоністів) спротив руки зменшується щодо натягнутої гумової стрічки, сила натягу гумової стрічки виводить руку з пістолетом уперед на ціль безпосередньо самою ціллю. Механізм дії надає повторенню рухів руки з пістолетом однієї й тієї ж самої траєкторії, амплітуди, кута наведення, що є принципом формування м'язової пам'яті, навички руху руки за визначеним кутом наведення пістолета в позицію від пояса, відчуття відхилення ствола пістолета в момент натискання на спусковий гачок під час імітації пострілу. При цьому одночасно існує можливість контролювати напрямок точкового наведення ствола або рівень

Його відхилення щодо горизонтальної складової в межах бічних ліній натягнутої гумової стрічки, а за вертикальною складовою орієнтує на відсутність деформації від ствола або втулки на поверхні самої стрічки. За іншим принципом корегує кут зміщення ствола пістолета або втулки щодо проекції прямої лінії при наведенні пістолета на мішені, що розташовані справа чи зліва від основної, де закріплена гумова стрічка, і при її ослабленому натязі здійснити постріл для визначення правильності виконаних дій.

Сформовані вміння в стандартних умовах легко трансформуються в навички виконання дії в динаміці. За рахунок цих якостей забезпечується випередження супротивника, під час навчання не потрібні витрати бойових набоїв.

Навчання з використанням даного способу включає вирішення таких завдань:

1. Підвищення ефективності точкового наведення пістолета знизу навскидку від пояса за короткий проміжок часу відповідно до умов екстремальних ситуацій та випередження супротивника на дистанції не більше 10-12 метрів.
2. Скорочення витрат часу на формування стабільних навичок дій у відповідь у протистоянні з озброєним супротивником.
3. Безпеку власну й оточуючих.
4. Підвищення ефективності виконання службових завдань.
5. Економію матеріальних затрат разом із підвищенням результативності.
6. Простоту й доступність підготовчих дій згідно з вимогами самостійного забезпечення контролю власних рухів.
7. Навчання стрільби в умовах, наближених до реальних.

Механізм завдань вирішується тому, що в способі навчання стрільби з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю під час занять із прикладної стрільби згідно з передбачуваним винаходом між пістолетом і мішенню використано гумову стрічку, сила натягу якої забезпечує спрямування кисті руки з пістолетом на ціль, але є такою, що унеможливує виривання пістолета з руки. Таким чином, положення руки відповідає реальному хвату зброї під час стрільби з патронами, при цьому м'язово-зв'язковий апарат плеча, передпліччя

при виведенні на ціль розслаблений, м'язи кисті та руки оптимально напружені. Відхилення напряму ствола коригується бічними та верхніми граничними лініями стрічки, дозволяє ефективно здійснювати власний контроль рухів руки, пістолета в момент натискання на спусковий гачок, напряму щодо цілі. Для нанесення поразки 2-3 розташованим поряд мішеням способом від пояса існує можливість скорегувати кут наведення ствола пістолета щодо проекції прямої лінії натягнутої гумової стрічки. Потрібно враховувати, що зміщення ствола пістолета на 1 град. від проекції прямої лінії дає влучання кулі з дистанції на 10 м убік до 17 см, 2 град. – 34 см тощо. На дистанції 5 м зміщення на 1 град. складає 8-9 см убік тощо. Зміщення ствола щодо гумової стрічки на 1/3 її ширини приблизно складає 1-1,5 град., на 1/2 ширини стрічки – приблизно 2 град. Вихід ствола за стрічку – більше 2 град.

Раніше, ще у 1906 році, був розроблений та запатентований спосіб навчання стрільбі за назвою "Apparatus Rifle Gunnery" (переклад – переносний апарат для використання в стрільбі) [104]. Після детально розглянутого принципу дії переносного апарата для використання в стрільбі і на основі його аналізу дійшли висновку, що запропонований спосіб принципово відрізняється від способу навчання прикладної стрільби з пістолета на основі принципів дії зворотного зв'язку гумової стрічки з ціллю. Не дивлячись на те, що в цих двох запатентованих винаходах використовується джгут або гумова стрічка, відмінності між ними існують за такими характеристиками:

1. Перш за все, переносний апарат для використання в стрільбі є прототипом лазерної зброї й має за основну мету під час навчання на основі фіксування контролюючих параметрів набути навичок прицілювання з гвинтівки або рушниці класичним способом через приціл – кільце, де джгут (шнур) проходить через центр кільця, якщо ж отвір у кільці занадто великий, то це є показником того, що гвинтівка неправильно націлена. Під час контакту шнура (джгута) із кільцем або електричними дугами з правого боку відбувається загорання лампочки, якщо зліва – навпаки. Також порушення прицілювання фіксується вгорі або внизу кільця.

2. Використання гвинтівки або рушниці в процесі навчання на близьких дистанціях не має сенсу тому, що дієва функція гвинтівки

або рушниці – це поразка цілі на далеких дистанціях в межах 60-100-200 м тощо. При цьому гвинтівку необхідно прикладати до упору в плече з використанням шнура відповідної довжини. При такій відстані велика вірогідність відхилення шнура в кільці через коливання повітря, ваги тощо від запропонованого способу, тоді розглядається інший принцип навчання формування навички безприцільної стрільби з викидом руки з пістолетом на рівень пояса на відстані не більше 10 м.

3. Переносний апарат є дуже складним за своєю підготовчою процедурою до занять. Контрольні функції зводяться до загоряння лампочок, що потребує поряд із ним наявності електричних засобів умикання або автономного електричного живлення, що може бути небезпечним і незручним при використанні.

4. Спосіб навчання стрільбі з використанням переносного апарата передбачає прицілювання з двох рук приведенням гвинтівки на рівень обличчя і за своєю суттю не може формувати спеціальні навички безприцільної стрільби, на відміну від запропонованого способу навчання прикладній стрільбі, де наведення на ціль здійснюється виведенням руки з пістолетом на рівень пояса, грудей за визначеним кутом між передпліччям і плечем, при цьому оціночні критерії спрямованості пістолета на ціль визначаються за іншими контролюючими параметрами. Це дозволяє, не концентруючи погляду на цілі, орієнтуватись в обстановці та приймати рішення щодо захисних дій або оцінки рівня загрози. При такому положенні тіла, голови й руки з пістолетом від пояса створюються найкращі умови для отримання зорових відчуттів, так як зображення зливається в одну лінію, яка починається від жовтої плями сітчатки очного яблука та закінчується точковим орієнтуванням на мішень.

5. Винахід 1906 року здатен вести прицілювання тільки в одну точку (мішень), незначне відхилення гвинтівки призводить до контакту шнура з кільцем, фіксуючи цим порушення прицілювання (загорання лампочки), на відміну від принципу дії запропонованого способу навчання, у якому конструкція дозволяє вести прицілювання в іншу мішень, що знаходиться поряд, регулювати кут відхилення ствола пістолета щодо проекції прямої лінії натягнутої гумової стрічки, спираючись на знання про те, що відхилення ствола на 1 град. від проекції

прямої лінії вказує на зміщення цілі на дистанції 10 м приблизно на 17 см, 2 град. – на 34 см, 3 град. – 51 см відповідно.

6. Переносний апарат не передбачає здійснення пострілу з патронами, що ускладнює набуття навички переходу з імітаційної стрільби до реальної, на відміну від запропонованого нами способу навчання, де процес набуття навички від імітації пострілу та реального пострілу є безперервним.

Формування навички за рахунок переносного апарата дії по виведенню гвинтівки спочатку вперед із натягнутим джгутом, потім назад до упору в плече може бути недостатньо ефективним, тому що в процесі прицілювання відбувається коливання гвинтівки, що в цілому впливає на саме прицілювання. Тобто навичка прицілювання може бути набута з тими ж коливаннями, тим більше що дії по виведенню гвинтівки, прикладання її до упору в плече приводиться з двох рук, це спричиняє непропорційний розподіл м'язової напруги з більшим задіянням м'язів-антагоністів і тим самим не забезпечує стабільності при прицілюванні [104].

Таким чином, порівнюючи з названим пристроєм, навичка по виведенню пістолета на ціль формується за іншим принципом визначення кута між плечем та передпліччям у ліктьовому суглобі, м'язовим відчуттям при натисканні на спуск гачка пістолета, зоровою орієнтацією щодо відчуття прямої лінії між стволом і ціллю. Отже навчання прикладній стрільбі з пістолета на основі принципів дії зворотного зв'язку гумової стрічки з ціллю за своєю логікою та послідовністю є найбільш ефективним способом.

Ефективність втілення способу навчання стрільбі з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю наочна та має перевагу в економії часу на засвоєння дій, розвиток цілеспрямованої м'язової пам'яті та зорової орієнтації, що значно підвищує продуктивність дій, значно знижує енергозатрати, зберігає життя; підвищує безпеку; знижує матеріальні затрати; наявна простота та доступність методу; виконання завдань без нанесення збитків здоров'ю власному та оточуючих.

Алгоритм підготовчих дій під час навчання прикладної стрільби

1. Пістолет Макарова або інший, що видається для навчання з вогневої підготовки, перевіряється на відсутність набоїв в обоймі та стволі; у середину ствола вкладається втулка на 1/4 її довжини. На передній частині ствола за допомогою клейкої стрічки "скотч" закріплюється один кінець гумової стрічки, інший кінець закріплюється "гачок за гачок" на обраній точці мішені. Прийняти дистанцію відповідно до довжини й тяжіння гумової стрічки згідно із завданням.

2. Вихідне положення руки є таким, що потребує незначних зусиль для підтримання пістолета, а також напруження м'язів руки в цілому. У момент виведення руки з пістолетом на ціль зникає м'язова напруга, а разом з тим зменшується зусилля, яке зберігає руку в заданому положенні. При цьому рука з пристроєм спрямовується у вільному русі на ціль і зупиняється на одній лінії з гумовою стрічкою. Вправа виконується до досягнення стабільності при виведенні руки на ціль, при якому втулка в стволі не відхиляється за межі стрічки та не створює опуклостей на її поверхні. Вказана стабільність досягається після проведення двох занять по 45 хв. Пересвідчитись у цьому можна, порівнюючи контрольні постріли без пристрою з пострілами, виконаними до початку тренувальних занять. Результати стають помітними вже на першому занятті. На першому етапі навчання виконання вправи здійснюється в повільному темпі з фіксуванням усіх характеристик дій. Потім переходять до виконання дій на швидкість в одному з обраних вихідних положень руки з пістолетом. Натискання на спусковий гачок співпадає з моментом виведення руки з пістолетом на ціль. При цьому необхідно здійснювати належний контроль за докладанням зусиль у момент натискання на спусковий гачок, аби ствол не відхилявся від меж гумової стрічки, тобто контролювати напрям ствола пістолета, що здійснюється у двох випадках: під час виведення руки на ціль і натискання на спусковий гачок.

3. Вправа виконується без прицілювання й використання мушки пістолета. Виведення руки з пістолетом виконується навскидку за напрямом ствола або від пояса. Перед виконанням дії у відповідь необхідно захиститись від нападу випадом убик,

уліво або вправо з одночасним виведенням руки на ціль. Такі вправи виконуються за умови набуття стабільної навички виконання дії на місці. Траєкторія виведення руки з пістолетом під час випаду не змінюється. Випади виконуються з метою захисту від нападу супротивника з вогнепальною зброєю на близьких дистанціях. Швидкість виконання дії у відповідь є такою, аби не дати супротивнику виконати ще одне спробу з використанням вогнепальної зброї.

Контрольні питання:

1. Назвати основну мету та завдання навчання стрільби методом зворотного зв'язку з ціллю.
2. Назвати суть методу навчання прикладної стрільби на основі методу зворотного зв'язку з ціллю.
3. Які існують аналоги або прототипи при стрільбі методом зворотного зв'язку з ціллю?
4. Чим контролюється наведення пістолета на ціль під час навчання запропонованим методом?
5. Алгоритм підготовчих та основних дій, параметрів, рухів при веденні стрільби методом, що пропонується.

Література:

1. Спосіб навчання стрільби з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю (патент на винахід № 100443) / В. І. Пліско, Р. М. Радзівський // Бюлетень "Промислова власність", 25.12.2012. – № 24.
2. Иванов-Катанский С. А. Шаг-маятник. Искусство уклонения от выстрелов, методы скоростной стрельбы и техника обезоруживания / С. А. Иванов-Катанский. – ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 518 с.
3. Интуитивная стрельба из пистолета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pbrus.org/main/556-metodicheskie-materialy-ot-makarycha-intuitivnaya.html>
4. Петров А. И. Способ обучения скоростной стрельбе (патент РФ RU 2376545 МПК F41A33/00 20.12.2009 / А. И. Петров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bd.patent.su/23760002376999/pat/servlet/servlet98fc.html>

5. Потапов А. А. Приемы стрельбы из пистолета: Практика СМЕРШа / А. А. Потапов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 576 с.

6. Скачков А. С. Оружие: Самоучитель пистолетчика по бесприцельной инстинктивной динамической стрельбе (научно-популярное издание) / А. С. Скачков. – М.: Техника молодежи, 2004. – 74 с.

1.5. Експериментальна перевірка (достовірність) результатів навчання прикладної стрільби методом зворотного зв'язку з ціллю

Розробка методики навчання в педагогічній практиці завжди ґрунтувалася на експериментальній перевірці виявлених даних щодо їх достовірності з метою втілення їх у практику. Набуття таких даних відбувається на основі проведених багаторічних спостережень, практичного досвіду спеціалістів із метою раціоналізації й удосконалення тієї чи іншої діяльності або через деякі зміни теоретичних положень, їх доведення до відповідності сучасним реаліям.

Вивчення проблемних проявів небезпеки для працівника правоохоронних органів під час зіткнення з озброєним супротивником дає підставу стверджувати, що основною характерною ознакою для більшості таких ситуацій є спроба виконати супротивником постріл першим. Проблема не в безпечності працівника, а в мотиваційних поривах, що характеризуються безвідповідальністю супротивника. Наявність зброї стимулює до спротиву, а також рішучості щодо негайного використання зброї при безвихідності, тут проявляється більш за все експресивність реакцій. У несподіваних ситуаціях використовувати тактичні заходи складно щодо поведінки супротивника. Часу, що визначається у секундах, немає.

Для визначення ефективності часово-просторових параметрів дій працівника правоохоронних органів доцільно використовувати під час проведення спеціального експерименту модель ситуації поєдинку з озброєним супротивником. Основна мета експерименту – підтвердити ефективність навчання прикладної стрільби запропонованим методом та знайти способи, прийоми,

які б гарантували безпеку та випередження дій супротивника, що нападає. Метод дії зворотного зв'язку з ціллю був взятий за основу при проведенні експерименту. Організаційно експеримент складався з трьох етапів за участю двох груп учасників (одна – контрольна, інша – експериментальна).

Під час проведення основного експерименту всі учасники перебували в рівних умовах. Спочатку фіксувалися їх вихідні дані за результатами пробних стрільб у грудну мішень (вправа №1 із дистанції 25 м), кількість учасників 30 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість учасників	Дистанція (м)	Контрольна група		Експериментальна група	
		Кількість пострілів (3 спроби)	Кількість очків	Кількість пострілів	Кількість очків
30 (15 контр. гр.+15 експер.гр.)	25	45	405	45	407
		45		45	
		45		45	

Показники учасників обох груп за даними для цієї вправи були більш-менш рівними.

Потім вихідні дані для обох груп визначалися методом стрільби навскидку, у тому ж складі та на тих же дистанціях. Тільки на постріл виділялося до 1,5 с. Стрільба виконувалася в ростову мішень, та надавалося по 3 спроби кожному учаснику (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість учасників	Загальний час	Дистанція (м)	Контрольна група		Експериментальна група	
			Кількість пострілів	Влучення в ціль	Кількість пострілів	Влучення в ціль
30 (15 контр. гр.+15 експер.гр.)	до 1,5 с на кожний постріл	12	45	2	45	1
		8	45	1	45	2
		5	45	1	45	2

Показники ведення стрільби навскидку засвідчили, що учасники, відібрані для проведення основного експерименту, не відрізнялися за рівнем підготовки.

Тим, хто навчається, ставилися завдання виконати вправу – імітацію стрільби з пістолета в мішень із дистанції 12-8-5 м. Учасники контрольної групи виводила пістолет навскидку на мішень, зіставляючи "на око" напрям ствола. Учасники експериментальної групи виконували імітацію стрільби методом дії зворотного зв'язку з ціллю. Контроль відбувався відповідно до тих параметрів, що були передбачені запропонованим методом.

Після п'яти занять було проведено контрольні випробування з виконанням стрільби з бойовими патронами з пістолета навскидку від плеча в ростову мішень, за часом на кожний постріл відводилося до 1,5 с. При цьому оцінювалися влучання в будь-яку точку мішені (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість учасників	Дистанція (м)	Контрольна група		Експериментальна група	
		Кількість пострілів	влучання в ціль	Кількість пострілів	влучання в ціль
30 (15 контр. гр.+15 експер.гр.)	12	45	5	45	23
	8	45	7	45	34
	5	45	8	45	41

У подальшому ті, хто навчаються, протягом трьох занять відпрацьовували навик стрільби в імітації з наведенням руки зі зброєю від пояса на ціль. Кут руки в ліктьовому суглобі складав приблизно 110 ± 5 градусів. Завдання для двох груп ставилися такі самі, як і в попередніх, із використанням тих самих методів. Після цього були здійснені контрольні стрільби. Показники виведені в табл. 4.

Таблиця 4

Кількість учасників	Дистанція (м)	Контрольна група		Експериментальна група	
		Кількість пострілів	Влучання в ціль	Кількість пострілів	Влучання в ціль
30 (15 контр. гр.+15 експер.гр.)	12	45	2	45	20
	8	45	2	45	27
	5	45	5	45	31

Указані дії під час експерименту виконувалися в стаціонарному положенні без захисної дії, тобто реакції у відповідь супротивнику, тому для продовження експерименту були поставлені наступні завдання: виконати захисну дію випадом уліво-вперед згрупувавшись з одночасним вихвачуванням зброї й приведенням її в бойову готовність із подальшим пострілом у ростову мішень на дистанції 12-8-5 метрів, теж саме – вправо-вперед. Протягом двох занять вказані дії виконувалися без пострілів та обмеження часу. Наступні два заняття виконувалися аналогічні дії, але з обмеженням часу до 2 с. Вибір часу зумовлений тим, що є можливість випередити напад (постріл) супротивника або виконати захисну дію одночасно з пострілом чи після нього, який виконаний супротивником, не даючи можливості зробити другий постріл. На п'ятому занятті були проведені контрольні стрільби, дані щодо яких наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Кількість учасників	Дистанція (м)	Контрольна група		Експериментальна група	
		Кількість пострілів	влучання в ціль	Кількість пострілів	влучання в ціль
30 (15 контр. гр.+15 експер.гр.)	12	45	0	45	25
	8	45	5	45	31
	5	45	5	45	35

Перевага експериментальної групи, яка навчалася на основі методу дії зворотного зв'язку з ціллю, була значною.

Послідовно поетапне проведення експериментів від простих до складних рухів та позицій дало змогу сформувати навички ведення прикладної стрільби як у контрольної, так і в експериментальної групи. Учасники контрольної групи, дякуючи цілеспрямованим вправам із наведення руки з пістолетом "на око", покращила власний результат у порівнянні з вихідними даними. Експеримент підтвердив важливість використання запропонованого методу для навчального процесу.

Постає питання: наскільки стабільною є сформована м'язова пам'ять тих, хто навчається запропонованим методом. Через деякий час (1-1,5 місяця) при повторенні тесту на вміння здійснити постріл у відповідь на постріл супротивника ті самі учасники на першому занятті поетапно імітували дії. На другому занятті після проведених контрольних стрільб їх результати порівнювалися з показниками учасників першого курсу навчання. Дещо погіршилися показники на дистанції 12 метрів, незначні відхилення мали місце на дистанції 5-8 метрів. Після повторювання вправи запропонованим методом учасники на тих же заняттях проводили контрольні стрільби. Результати контрольних стрільб стабілізувалися та дещо покращилися. Дані засвідчують прогресивну та стабілізуючу роль у формуванні навичок у стрільбі на основі навчання методу дії зворотного зв'язку з ціллю. Щоб не втрачати сформованих навичок, достатньо виконати вправи один раз на місяць.

У результаті 8-10 цілеспрямованих занять із вогневої та спеціальної підготовки з використанням запропонованого методу склалися певні навички стрільби з пістолета навскидку у відповідь на напад супротивника. Однак є певні сумніви, наскільки він є стабільно сформованим в умовах реальних ситуацій під час сутички з озброєним супротивником, тому що за таких умов значну роль відіграє психологічна складова. Тому необхідно пов'язати формування психологічної стійкості співробітника та адаптацію її до реальної загрози з боку супротивника.

Реальна загроза має свій вплив на функціональний стан будь-якої людини. Перш за все, вона може впливати на порушення координації, точність рухів, м'язову напругу, тобто викликати незначну хаотичність.

У того, у кого стріляють, спрацьовує психологічний фактор. Для того, щоб виробити психологічну стійкість до нападу супротивника, звукового ефекту пострілу, уникнути сумнівів щодо власних дій, доцільно при навчанні моделювати ситуації, пов'язані з психологічною стійкістю. Ці завдання можна вирішити за допомогою екіпірування тих, хто займається, із використанням пістолета з гумовими кулями (в основному для спецпризначенців). Екіпірування повинно складатися із шолома із забралом, жилета, бандаж, спеціальних щитків, наколінників та налокітників. Для достовірності результатів експерименту достатньо 5-7 пар учасників. Параметри рухової поведінки правоохоронця та супротивника можуть дещо знижуватися (екіпірування створює певні незручності). Однак вироблені навички відіграють свою роль, тому що умови для всіх однакові. Параметри стійкої психіки бажано вимірювати за відомими тестами: ЧСС (частота серцевих скорочень), тиск, пітливість, тремтіння рук та ніг, реакція очного яблука, м'язова напруга, скованість тощо.

Участь в апробації даної методики беруть добровільно й умови повинні відповідати техніці безпеки. Перед участю в експерименті необхідно зафіксувати осіб, які відмовилися від подальшої участі з різних причин. Може бути так, що звуковий резонанс, невпевненість вплинуть на прийняття такого рішення. У процесі першого відпрацювання фіксувати учасників, у яких з'явилася зайва напруга в руках, і зіставляти з показниками, які мали місце до проведення іспитів. Потрібно провести підряд декілька спроб до того моменту, поки не зникне тремтіння рук і показники були наближені до початкових, а частота серцевих скорочень, тремтіння ніг, рівність дихання були б у межах тих параметрів, що відповідають навантаженню. Основна роль щодо результативності попадання з використанням запропонованого методу відводиться м'язовій пам'яті та зоровій орієнтації.

Контрольні питання:

1. Як експериментально перевірити наявність навички в правоохоронця на різних етапах прикладної стрільби?
2. У чому виявляється закономірність дій при стрільбі методом дії зворотного зв'язку з ціллю?

Література:

1. Берштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Берштейн. – М.: Медгиз, 1947. – 255 с.
2. Бріскін Ю. А. Оцінювання готовності спортсмена до оптимального рішення в ситуації спортивного двобою (на матеріалі дослідження спортсменів-фехтувальників) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія" / Ю. А. Бріскін. – К., 1998. – 23 с.
3. Дикунов А. М. Управление пространственными параметрами двигательных действий методами наглядной информации : автореф. дис. док. пед. наук: 13.00.04. / А. М. Дикунов. – М., 1972. – 41 с.
4. Спосіб навчання стрільби з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю (патент на винахід № 100443) / В. І. Пліско, Р. М. Радзієвський // Бюлетень "Промислова власність", 25.12.2012. – № 24.
5. Бондаренко В. В. Формування рухових умінь та навичок курсантів вищих навчальних закладів МВС України у процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.03 "Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)" / В. В. Бондаренко. – Чернігів: 2012. – 19 с.
6. Практикум по общей, екпериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб.: Питер, 2000. – 560 с.

Розділ 2. Підготовка майбутніх працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах зіткнення з озброєним вогнепальною зброєю злочинцем

2.1. Знання про наявність безпечних та небезпечних зон при здійсненні нападу озброєного супротивника

Проблема систематизації знань щодо зіткнення з озброєним супротивником в реальних умовах лишається актуальною. Це пояснюється тим, що складно піддати вивченню об'єкт дослідження в умовах непередбачуваності та різноманітності проявів психофізичних та ситуаційних факторів. Потрібно відходити від абстрактно-загального процесу навчання у бік конкретизації зазначених проблем. Вирішення їх можливе при втіленні новітніх методів навчання, де основними критеріями будуть реальність і раціональність. Чим більше відхилення від реального спотворення дії, хибне подання предмета під час навчання, тим більше створюються умови для ризику в подальшому.

З метою підвищення ефективності методики навчання необхідно узагальнити знання про поведінку супротивника в момент виконання підготовчих рухів перед нападом; знання, що стосуються особливостей фізичного протистояння працівника правоохоронних органів та супротивника під час їх зіткнення. Для ефективних дій в умовах ризику необхідно, щоб ті, що займаються, оволоділи сукупністю знань щодо послідовності власних дій залежно від рівня небезпеки. Це можливо за умови переходу від роздрібності до цілісного сприйняття знань, що супроводжується узагальненням складових, які стосуються поведінки правопорушника.

Однак для успішного відбиття нападу необхідні також знання послідовності власних дій відповідно до зовнішніх умов, обставин та рівня загрози. Тому на основі детального біомеханічного аналізу дій сторін протистояння необхідно розробити ситуаційні моделі

мотиваційної та рухової поведінки супротивника та модель готовності щодо діяльності майбутнього працівника правоохоронних органів в умовах зіткнення з озброєним злочинцем. Слід відмітити, що при володінні необхідними знаннями, уміння щодо виконання захисних дій виступають як технічний компонент. Тобто, тільки при наявності відповідних знань уміння будуть стійкими й за рахунок цього правоохоронець встигатиме застосувати адекватні захисні дії. Тому методика навчання повинна сприяти засвоєнню курсантом необхідних знань й формувати вміння об'єктивно оцінювати ситуацію та діяти відповідно до рівня небезпеки.

Правоохоронці у своїй діяльності стикаються з озброєними злочинцями зазвичай при денному світлі, у сутінках, у темряві. Слід урахувати, що в більшості злочинці не є стрільками з досвідом і при зіткненні з оперативниками намагаються також здійснювати дії на випередження з різними порушеннями самої стрільби. Доцільно встановити можливий розкид куль під час виконання пострілу в напрямку цілі, тобто у яку площину (зону) більш за все лягають кулі. Відповідно до зазначених умов необхідним є забезпечення знаннями та вміннями здійснювати захисні дії щодо пострілів із найменшим ризиком для життя.

В умовах зіткнення злочинця з правоохоронцем природним є режим стрільби, де здійснюється натискання спускового гачка другим суглобом пальця, разом із тим в момент пострілу відбувається стискання долонею правої щічки пістолета або дотик вказівним пальцем правої сторони рамки пістолета.

У цілому відмічається неправильне положення пістолета в руці, і, як зазначають експерти, такі постріли призводять до відхилення куль вліво від мішені, тобто правої сторони того, у кого стріляють, а також при ослабленому хваті зброї більш за все кулі летять догори, вони можуть також лягати справа від оперативного працівника, тому потенційно можна захиститися: виконання випаду вліво-вниз по діагоналі вперед буде більш раціональним.

Щоб визначити, наскільки твердження дослідників, експертів є правильним, була проведена експериментальна перевірка за їх даними з метою надання рекомендацій щодо здійснення захисної реакції у випадку пострілу злочинця в бік правоохоронця.

За основу були взяті такі параметри моделі супротивника: дистанція 11-8-5 м; час на виконання пострілу $1,2 \pm 0,2$ с, що відповідає природній реакції супротивника на появу правоохоронця. Постріли виконувалися за напрямком ствола при освітленні місцевості й у сутінках та з паузами.

Враховуючи відмінності ситуативної стрільби, визначався кут лету куль щодо цілі. При незначному порушенні хвату зброї, натискання на гачок, віддачі зброї в цілому це може призвести до відхилення ствола щодо цілі на 1-5 градусів.

Вихідними даними є:

$$1 \text{ рад.} = 180/3,14 = 57,32$$

і навпаки

$$1 \text{ град.} = \pi 3,14/180 = 1/57,32 = 0,017$$

При виконанні стрільби з дистанції 10 м відхилення ствола пістолета від цілі на 1 град. складає $0,017 \times 10 = 0,17$ м, розкидання куль відбувається до 17 см; при відхиленні до 2 град. розкидання куль складає 34 см тощо. Так само при стрільбі з дистанції 8 м, відхиленні 1 град. складає $0,017 \times 8 = 0,13$, розбіжність куль – до 13 см; 5 м = 8,5 см; 2 град. із дистанції 8 м = 26 см; із дистанції 5 м при відхиленні на 2 град. = 17 см і так далі.

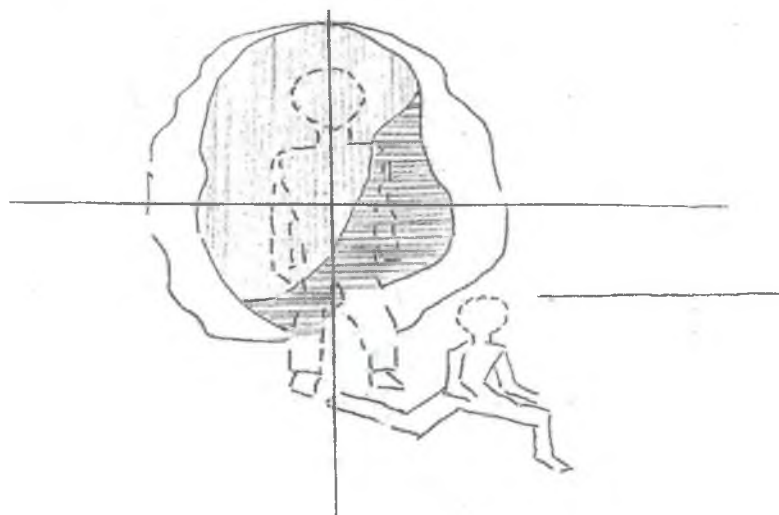
Під час експериментальної перевірки використовувалася мішень у вигляді знака "+", виконавці були з різним рівнем готовності, кожному давалося по п'ять пострілів на кожну дистанцію.

У результаті проведеного експерименту розбіжність (розкид) куль щодо цілі з 10 м складає 50% у районі 13 годин; 30% – 9-12 годин; 8% – 2-4 годин; 7% – від 8-9 годин; 5% – 4-8 годин, 30% – за межами зон.

Розбіжність куль виконання пострілів із дистанції 7-8 м (із кроком вперед-назад-на місці): 50% – 11-1 година; 15% – 10-12 годин; 15% – 8-9 годин; 15% – 3-4 години; 5% – 8 та 4 години; за межами зон – 17%. Розбіжність куль із дистанції 5 м із кроком (вперед-назад-на місці): 60% – 9-12 годин; 35% – 12 та 13 годин; 5% – 8 та 17 годин; 5% – поза зоною.

Аналіз усіх за кількістю пострілів із різних дистанцій показує, що більш вразливою є зона 10-3 години, менш вразливою – площа нижче 9 та 4 години. Таким чином, більш безпечною є площа в зоні 4-5 годин. Відстань від цілі вбік

склала в середньому на дистанції 10-11 м у середньому 35-55 см; на дистанції 7-8 м – у середньому 30-40 см; на дистанції 4,5-5,5 м – у середньому 20-25 см. Тож схематично визначилася площа безпечної зони (рис. 1).

Рис. 1. Спосіб захисної дії від пострілу злочинця у бік правоохоронця на дистанції 5-8-10 м

- – Знижена загроза бути ураженим
- – Найвища загроза бути ураженим
- – Відносна загроза бути ураженим

Порівняльний аналіз показників розкиду куль, тобто вектор влучання та відстань їх відхилення, дозволив визначити найбільш безпечний спосіб захисної дії у випадку пострілу злочинця у бік правоохоронця на дистанції 5-8-10 м. У такій ситуації бажано виконувати глибокий випад уліво-вниз по діагоналі вперед, згрупувавшись на відстані 80-90 см від вихідної позиції. При цьому положення голови вертикальне,

її маківка не повинна перевищувати площину в зоні 4 годин. Не зовсім зручно виконувати випад на відстань більше 1 метра, тому що дія може бути подовженою за часом і супротивник має можливість змінити напрям ствола, а також випад на таку відстань є не зручним для здійснення дії у відповідь (пострілу) у бік злочинця. Слід відмітити, що розкид куль на дистанції більше 10 м великий і спосіб виконання захисної дії дещо інший. Рекомендації щодо цього приведені в тексті.

Контрольні питання:

1. Яка може бути розбіжність куль при виконанні базової (стандартної) стрільби в залежності від конкретної дистанції?
2. Яка може бути розбіжність куль під час реагування на постріли правоохоронця та злочинця при несподіваному зіткненні?
3. Дати характеристику захисної реакції при пострілах.
4. Чи можливе випередження супротивника, коли він діє першим. Аргументувати.

Література:

1. Веревкин-Рахальский Н. А. Пулевая стрельба / Н. А. Веревкин-Рахальский. – ФиС, 1964. – 267 с.
2. Иванов-Катанский С. А. Шаг-маятник. Искусство уклонения от выстрелов, методы скоростной стрельбы и техника обезоруживания / С. А. Иванов-Катанский. – ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 518 с.
3. Кинль В. А. Пулевая стрельба: учебное пособие для студентов пединститутів по спец. № 2114 "Физ. воспитание" / В. А. Кинль. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.
4. Крючин В. А. Практична стрельба / В. А. Крючин. – Челябинск: Аркаим, 2006. – 264 с.
5. Пліско В.І. Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози / В. І. Пліско, Носко М.О. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – 284 с.
6. Минин Р. А. Стрельба из пистолета / Р. А. Минин. – М., Военное Издательство Министерства обороны Союза ССР, 1954.

2.2. Психологічна характеристика озброєного злочинця

Аналіз існуючих методик підготовки правоохоронців до діяльності в умовах зіткнення зі супротивником показав, що дослідженням закономірностей у поведінці озброєних злочинців, які передують нападу, приділялось замало уваги. Частково фахівці в галузі рукопашного бою згадують про зовнішні ознаки погрози перед нападом із використанням зброї. Вони дають рекомендації щодо виконання прийомів захисту при нападі супротивника та акцентують увагу на способах тримання рукою зброї [39; 42; 45; 68; 69].

Для позитивного розв'язання ситуацій зіткнення з озброєним супротивником потрібно під час навчання дати курсантам, слухачам знання щодо їх типовості, різноманіття, що є передумовою для їх виникнення з урахуванням середовища. Кожен курсант відповідно до образу віртуальної ситуації може дати реальну оцінку власним можливостям, умінням та мати вибір щодо подальших дій. Їм потрібно вміти розгледіти рівень виниклої загрози й адекватність власних дій щодо неї, так щоб витягування зброї працівником-правоохоронцем або інші його дії не спровокували супротивника на відповідні дії (зупинити пострілом дію працівника). Позитивний результат досягається при вмінні випереджати супротивника. Для цього потрібні знання щодо поведінки супротивника, щоб за короткий час розпізнати його дійсні наміри. Доцільне набуття знань щодо основних часово-просторових параметрів, характеристик дій супротивника. Це дасть можливість більш оперативно реагувати на дії супротивника, орієнтуватися в обстановці, а головне, цілеспрямовано набувати навичок для дій при різних за складністю ситуаціях. Поведінка, як відповідь на дії супротивника, може бути мотиваційною, агресивною, примусовою, захисною, експресивною тощо.

Слід урахувати, що емоційно збуджені озброєні злочинці за характеристикою є імпульсивними щодо прийняття рішення й вибору дій та за своєю суттю небезпечними. Вони йдуть на скоєння злочину свідомо та не виключають можливості зіткнення з співробітником правоохоронних органів і застосування до нього

вогнепальної зброї. Сильне збудження сприяє виникненню почуття приємного задоволення при скоєнні вчинку. Антиальтруїсти є одним з різновидів злочинців, які готові заради задоволення діяти на шкоду іншим зі злобою. При зіткненні або спілкуванні з ними потрібно вибудовувати адекватні заходи відповідно до емоцій, що нарастають або спадають [73].

Уміння розгледіти в даному злочинці рівень емоційного стану дає можливість погасити його пориви урівноваженими та випереджаючими діями. Однак якщо такий злочинець озброєний, то більш правильним буде рішення щодо вжиття випереджаючих дій. За зовнішніми типовими ознаками вони рішучі, мають злобний вигляд, а в очах відчуття переваги тощо.

Несподівана зміна в поведінці злочинця примушує використати вогнепальну зброю у випадках, коли він має при собі зброю без першочергових намірів використати її, однак, при відчутті загрози, тобто при здійсненні пострілу у його бік, він діє (пострілом) у відповідь.

Злочинець захищається, використовуючи вогнепальну зброю, у випадках, коли працівник правоохоронних органів починає діяти першим із застосуванням зброї та його безвихідність, загроза для власного життя примушує захищатися хаотичною стрільбою у відповідь.

Мотивація – це процес формування мотиву, а мотив – продукт мотивації. Під мотивом зазвичай розуміють внутрішнє спонукання щодо того чи іншого вчинку. Його часто розглядають як неопосередковану причину злочину. За твердженнями спеціалістів, задумані злочини без мотивів не бувають. Але за своєю психологією не кожна людина в змозі здійснити постріл та вбити іншого. Це може бути при загостренні емоцій – пориві, захисті власного життя тощо. Важливими є на підсвідомому рівні сформовані вміння випереджати супротивника не використовуючи силові впливи, не даючи йому можливості використати зброю одночасно із захистом власного життя [24].

Думки багатьох спеціалістів зводяться до того, що типовий злочинець діє в такому алгоритмі: він озброюється лише тоді, коли планує використання зброї – вибирає місце та час, після чого атакує: його самозахист не хвилює [37].

Озброєний (або неозброєний) працівник при зіткненні з ним – це жертва і він не знає: коли й звідки очікувати нападу. Тобто, працівник має бути готовим до нападу та обережним (пильним). У той час, коли потенційна жертва не сповіщена ні за часом, ні за місцем атаки, найрозумніший вибір – це бути готовим та озброєним. Бути готовим означає тривалий процес засвоєння знань і формування вмінь ефективно й випереджаючи діяти у відповідь на загрозу. Можливо, головна перевага зброї – це сила переконання, особливо коли досконало нею володіти, це значить володіти ситуацією. Злочинці зброї як такої не бояться; але бояться, коли навпроти себе, при зіткненні, бачать упевнену й також озброєну людину. Та навпаки, відсутність намірів вступати в бій кваліфікується злочинцем як слабкість, що призводить до більш рішучих дій та використання зброї.

Більшість авторських методичних розробок спеціалістів майорить корисними рекомендаціями, такими як "проаналізувати ситуацію ... , оцінити свої та його можливості ... , визначити тактику поведінки ... , не провокуйте, ... відсутність суперечок та конфліктів ... , недооцінюйте нападаючого ... , завжди дивитися в очі ... , бути твердим та рішучим, але не агресивним ... , оцінюйте місце дії, обстановку" тощо [77]. Однак кожна рекомендація передбачає процес тривалого засвоєння знань, формувань умінь. Потрібно враховувати головну особливість таких ситуацій: час їх прояву лічені секунди, у межах яких мають бути думка та дія. Під час несподіваних зіткнень із супротивником складно аналізувати ситуацію, автоматичного спрацювання не відбувається за відсутності навичок, тобто реагування є, але не безпомилкове. Особливо, коли працівник до них не адаптований, він не здатний придушувати емоції страху та регулювати власний психологічний стан при прийнятті правильного рішення. Вибір захисних дій переважно здійснюється інтуїтивно. Автор робіт з психології озброєної злочинності В. О. Казакова зазначає, що багато з кримінологів посилаються на несвідомі мотиви (прояв тенденції до деструктивності), зовнішньо закамфльовані під традиційні корисні або хуліганські [37]. Вельми актуальним є мотив злочину, коли при зіткненні з озброєним злочинцем слід очікувати використання вогнепальної зброї, відповідно до такого прояву

форми усвідомленої поведінки. Основною причиною, як вважає автор, є фактор, що пов'язаний з відносною доступністю зброї для злочинця. Однак у той же час зброю частіше за все демонструють, ніж використовують на поразку. Це можна трактувати так, що злочинець на якийсь час домінує над ситуацією. Якщо будуть виконуватися адекватні заходи щодо його затримання, він або виконує попереджувальні (випереджаючі) дії (постріл), або приймає рішення зникнути, що залежить від дистанції між суб'єктами в даній ситуації. Для таких випадків у працівників правоохоронних органів повинні бути сформовані вміння адекватно діяти, не підвищуючи небезпеку ситуації, або виконати захисні та випереджаючі дії у відповідь.

Автор розглядає також іншу сторону мотивації злочину, де людина готова до силового захисту власних законних та противоправних інтересів, що може бути причиною злочинів із використанням зброї. У такому випадку в зіткненні з озброєним супротивником необхідні вибіркові дії, у першу чергу уміння захищатися та обмежувати протидію.

На думку С.В. Познишева, імпульсивні злочинці при здійсненні злочину можуть ставити перед собою різні цілі: матеріальну вигоду, засоби розваги, кошти для харчування, збагачення. Відповідно до цього злочинці ставлять перед собою короткочасну ціль. Тобто, ідучи свідомо на злочин, вони бояться бути затриманими. Острах за себе спонукає злочинця під час затримання виконати постріл (-и) у бік правоохоронців. Так наявність зброї передбачає не тільки насильницьку мету, але й самозахист. Здійснення пострілу імпульсивне. Під час зіткнення на дистанції більше ніж 12 метрів та в незамкнутому просторі злочинець вдається до втечі без здійснення пострілу. Але коли злочинець у подальшому зіткнеться з правоохоронцем вже на ближній дистанції 5-8 м, він здатен імпульсивно здійснити постріл, розраховуючи на те, що це дасть йому змогу сховатися. На думку автора, багато злодіїв, які у своїй злочинській діяльності більш-менш старанно уникають насилля, відстрілюються від погоні, опору. Так ведуть себе саме злодії.

Автор С. В. Познишев у своїй книзі також відмічає, що більшість злочинців діють у стані душевного хвилювання. Такі дії можна назвати афективними, однак під час неочікуваного зіткнення вони діють розраховано, обмірковано або емоційно. Це вказує на те, що при зіткненні з такими злочинцями можна очікувати з їх боку застосування вогнепальної зброї за умови її наявності. Звичайно, латентний період візуального зіткнення та дія можуть складати лічені секунди. Розпізнати та прийняти рішення щодо виконання дій у відповідь співробітник може на основі виражених зовнішніх виявів злочинця: хаотичність рухів, напруга [73].

Поряд з різновидами злочинців автор розглядає такий тип як екзогенні злочинці, до яких належать ті, які не за власним бажанням скоїли злочин, хоч і перший раз. Серед них є легковажні, у яких розрахунки та оцінки обґрунтовані надіями. Можна сказати, що в сутичках із співробітником правоохоронних органів такі злочинці здатні на здійснення пострілу першими. Інші боязливі, вони впадають у відчай. Під час зіткненнями із такими злочинцями за короткий проміжок часу можна за зовнішніми ознаками визначити їх стан розгубленості. Чи використають зброю проти нього, залежить від особистих якостей співробітника.

Спеціалісти в більшості своїх методичних розробок класифікують злочинців за типами. Так насильницький тип злочинця відрізняється дефектністю соціальної ідентифікації, емоційною тупістю, імпульсивною агресивністю, наявністю зброї. Злочинці з емоційною тупістю відрізняються упертістю (упертий цілеспрямований погляд), прямолінійністю, роздратованим незадоволеним виглядом, емоційною холодністю, байдужістю без морального страждання. За наявності вогнепальної зброї вони здатні здійснити постріл у того, хто наближується та є певним подразником для нього.

Для злочинців з імпульсивною агресією характерні: впертість, прямолінійність, злобний погляд, деяка хаотичність рухів, збудженість, напруга, тривога, відчуття переваги над іншими, вони готові при зіткненні до імпульсивної розрядки.

Д. А. Корецький у своїй публікації "Кримінальна армологія" – учення про правовий режим застосування зброї, дає характеристику озброєного противника [46]. Провідною основою особистості озброєного противника є специфічні інтереси, навички та вміння, які обумовлені вибором способу вчинення злочину з використанням зброї. Вони наділені не просто вмінням користуватися, а й навичками скритого носіння та швидкого вивільнення зброї, точкової стрільби тощо, які добре відпрацьовувалися в процесі багаторазових тренувань. Як правило, вони, як професіонали, потребують реалізації своїх умінь. Емоційно-вольова сфера даного типу злочинця відрізняється рішучістю, упевненістю. Разом з тим злочинець злісного типу відрізняється від професійних типів тим, що його вміння вибіркові. Однак і ті й інші при зустрічі з працівником можуть без затримки використати зброю. Автор розглядає й спонтанно-ситуативний тип злочинця. Як правило, вони чинять побутові та досудові злочини в емоційному пориві, маючи перед собою суб'єкта, який є причиною їх стану. Вони не здатні та не готові чинити злочин щодо іншої цілі. При аналізі поведінки перших двох типів озброєних злочинців слід розуміти, що ці характеристики можуть використовуватися курсантами (працівниками) у процесі навчання з урахуванням формування такого ж типу злочинця-професіонала та за допомогою рухів відпрацьовувати відповідні вміння та навички. Тому важливо, щоб методика навчання включала не тільки відпрацювання навиків дій, а й вироблення таких якостей як толерантність, повага, вибірковість тощо для прийняття різних варіантів рішень щодо протидії злочинцю.

На жаль, в усіх вивчених науково-методичних розробках дослідники чітко не охарактеризували злочинця у взаємозв'язку з його психологічним станом та діями, що відповідають такому стану. Детальне вивчення взаємозв'язку "стан-дія" дало б змогу з'ясувати, які саме зовнішні характерні ознаки передують конкретній дії, особливо тоді, коли противник озброєний, а також урахувати при цьому обставини, які можуть спровокувати "перехід" злочинця в такий стан на короткий час із адекватними діями.

Для методики навчання курсантів, працівників правоохоронних органів доцільно вивчати різні моделі злочинців із характерними зовнішніми ознаками для розпізнання такого злочинця в реальній обстановці та тренування щодо вибору адекватних дій.

Напрацювання аналітичного мислення на підсвідомому рівні можна здійснювати використовуючи **метод розвитку резервного потенціалу**, який полягає у вивченні під час навчання найбільш різних за своїми епізодами моделей ризикованих ситуацій у тих умовах, у яких ті, хто займаються, раніше не були. Це дозволить активувати під час пошуку правильного рішення творчий потенціал. Формування вмінь швидко оцінювати власні можливості та можливості противника можна здійснювати використовуючи як зазначений метод, так й інші, тільки при цьому кожен новий епізод моделі ризикованої ситуації повторюється багаторазово, включаючи різні варіанти його виконання за одними й тими ж параметрами. Як видно, це тривалий процес навчання, який включає набір таких епізодів ризикових ситуацій. Їх можна запозичувати з практики, переводячи їх у теоретичну площину, та навпаки – теоретична розробка моделі може ґрунтуватися на прогнозованій віртуальній ситуації.

Доцільно проводити формування основних власних дій під час спеціального психотренінгу. Якщо формування дій відбувається без тренування психомоторної стійкості, то всі основні набуті параметри в умовах реальних подій легко руйнуються. Тобто, курс навчання зводиться до нуля, не дивлячись на те, що в процесі тренувань той, хто займається, отримав певні навички щодо виконання дій. При цьому особливе місце займають психомоторні дії (власне їх формування), за допомогою яких вирішуються більшість оперативних завдань. Роль психомоторних компонентів зовсім не зводиться до розуміння такої діяльності як сукупності реакцій (рухово-складних) на стимули різної модальності. Для даного процесу характерні складні механізми оцінки не тільки поточної ситуації, а й минулого та найближчого майбутнього, пошук рішення, адекватного ситуації, що склалася, а також реалізація оптимального варіанта за допомогою психомоторних дій та їх

корекції на основі зворотних зв'язків. Під поняттям "психомоторика" слід розуміти психічне регулювання моторних дій, які забезпечують пошукову та оперативну діяльність людини у відповідь на зміни умов. Серед головних складових, що впливають на психомоторику, можна виділити страх, його подолання та формування стійкості до ситуативних змін. Страх під час виконання дії виводить людину зі звичайного психологічного режиму, викликає хаотичність дій або навпаки сковує. Можна навести методи щодо подолання страху – це, по-перше, формування та розвиток певних психічних якостей та навичок. По-друге, застосування психотехніки. Перший варіант полягає в моделюванні критичних ситуацій, що супроводжуються відчуттям страху. При цьому паралельно засвоюються навички психічної саморегуляції. Інший варіант спрямований на блокування негативних емоцій та штучне створення особливого психічного стану. Прикладом може бути метод відмови від детального осмислення ситуації. Розроблено багато методик щодо подолання страху та інших його проявів, але формування стійкості до мінливих проявів ситуації зазвичай спрямовано не на його позбавлення, а на вироблення вміння володіти собою.

Віктимологи, розкриваючи суть символічного інтеракціонізму, дійшли висновку, що завдяки здібностям людей сприймати сигнали (вербальні та невербальні), що невидимо передаються, можуть виникнути домінантні відносини, цим часто користуються злочинці, які за зовнішніми ознаками, внутрішнім станом обирають жертву для скоєння злочину. За результатами експериментальних досліджень американського професора Бетті Грейсон злочинцю потрібно в середньому 7 с для візуальної оцінки потенційної жертви: її фізичної підготовки, темпераменту тощо. Виходячи з результатів дослідження, можна спрогнозувати подальші дії злочинця. Тому важливим є сформувати такого співробітника, який незалежно від зовнішньої комплектації транслював би свою силу духу, а при зіткненні з озброєним злочинцем у нього було відчуття переваги. Злочинці тонко це відчувають на вербальному рівні, не дивлячись на те, що першими здійснюють спробу нападу на працівника, не відчувають власної переваги.

Необхідно формувати психологічно стійкого працівника, роблячи акцент на таких якостях, як впевненість, рішучість, самовладання, реактивний потенціал у руках.

Контрольні питання:

1. Хто такі антиальтруїсти?
2. Для чого необхідні знання характеристики озброєного злочинця?
3. Охарактеризувати захисні дії злочинця.
4. Охарактеризувати захисні дії імпульсивного злочинця.
5. Охарактеризувати захисні дії злочинця в стані душевного хвилювання.
6. Дати характеристику екзогенних злочинців. Їх можливі дії, реакція при зіткненні з правоохоронцем.
7. Спрогнозувати дії супротивника за мотивацією та емоційністю.
8. Спрогнозувати дії супротивника за його рухами .

Література:

1. Пліско В. І. Теоретичні та методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / В. І. Пліско. – К., 2004. – 475 с.
2. Дернер Д. Логика неудачи: Стратегическое мышление в сложных ситуациях / И. А. Васильев, А. Н. Кортецкий (перевод с англ.). – М.: Смысл, 1997. – 243 с.
3. Джекебаев У. С. Мотивация преступления и уголовная ответственность / У. С. Джекебаев, Т. Г. Рахимов, Р. Н. Судакова. – Алма-Ата, 1987. – 148 с.
4. Казакова В. А. Вооруженная преступность (Криминологические и уголовно-правовые проблемы) : дис. доктора юр. наук : 12.00.08. / В. А. Казакова. – М., 2003. – 332 с.
5. Корецкий Д. А. Криминальная армалогія / Д. А. Корецкий. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 446 с.
6. Познашев С. В. Криминальная психология. Преступные типы / С. В. Познашев. – Инфра-М, – 2006. – 320 с.

2.3. Варіанти захисних дій при зближенні з озброєним супротивником

У ситуаціях зіткнення з озброєним супротивником з метою зменшення можливості бути ураженим доцільно одночасно виконувати захисну дію та дію у відповідь. Якщо звернутися до такої ситуації, де постріл злочинця неминучий, постає питання: чи зможе правоохоронець вихопити зброю раніше пострілу супротивника. Експериментальні дані показують, що за період виконання захисного випадку з одночасним вихвачуванням зброї та пострілом у відповідь за $1,2 \pm 0,2$ с складно набути навички у випередженні супротивника. Такий швидкоплинний перебіг ситуації робить сумнівною спроможність попадання в ціль як злочинця, так і працівника. Переможцем стане той, хто влучить із першого пострілу. Динаміка таких зіткнень висока, непередбачувана, правоохоронцю важко влучити в ціль з одночасним виконанням інших рухів. Розробити єдину програму підготовки працівників правоохоронних органів складно, тому що немає стереотипності, чіткого алгоритму в діях. Наявність у ситуаціях психологічних, фізіологічних та фізичних складових з їх одночасним проявом суттєво впливає на координацію рухів. Потрібно багато часу й матеріальних ресурсів для формування навичок. Альтернативою може бути навчання, яке ґрунтується на сучасних методах управління рухами на основі раціональності, виваженості параметрів дій для безпеки власної, оточуючих та випередження супротивника.

Захисна реакція під час наближення до озброєного супротивника на дистанцію 12 м. Що необхідно знати в такій поширеній ситуації, як змушене зближення з озброєним вогнепальною зброєю супротивником (як крайня необхідність)? Перше – це відстань (дистанція) та враховувати раптовість. Коли дистанція складає 12-15 м і більше, супротивник частіше всього намагається втекти за наявності або відчутті присутності декількох працівників (такі дані співпадають із даними інших дослідників). Але перед цим, щоб залякати та зупинити дії працівника, він здійснює в його напрямі (не завжди) один-два

постріли. Часу на прицілювання немає, динаміка пересувань підвищена. Він знаходиться під впливом психологічної складової – це страх бути спійманим. За таких умов наявний великий розкид куль, ухилитися від них складно, може бути попадання. Така сама рухова поведінка супротивника спостерігається на дистанції 10-12 м, тільки він діє без спроби втекти. Увага його зосереджена на випередженні працівника швидкоплинним (-и) пострілом (-ами). Така модель рухової поведінки супротивника була піддана експериментальній перевірці з використанням лазерного пістолета. Наближення з хаотичним пересуванням на дистанцію 10-12 м до того, хто стріляє, виявилися неефективними та небезпечними. Після апробації різних способів наближення був знайдений більш-менш **безпечний спосіб ухилення від пострілу**. Аналіз просторово-часових характеристик дій того, хто наближається з дистанції 12 м, щодо першого пострілу показав, що момент першого реагування приземленням (ухилення від пострілу) відбувається у середньому на дистанції 9-10 м від супротивника. Таким чином наблизитися вдається на 2-3 м, після першого пострілу може бути другий постріл (не завжди) у бік лежачого. Детальний розклад руху за просторово-часовими параметрами дав можливість знайти **ефективніший метод пересування** до супротивника. Перш за все зіставляють параметри самої дії та виконання пострілів. Модель рухів тих, хто стріляє, складалася з таких параметрів: пауза – постріл, пауза – постріл. Час між пострілами складав у середньому $0,9 \pm 0,2$ с. Щоб подолати дистанцію 7-8 м потрібно 2,5-3 с. Той, хто стріляє назустріч, устигає за час пересування виконати приблизно 2-3 постріли (за напрямом ствола). Пауза між пострілами дає можливість рухатися по прямій, а на постріл реагувати ухиленням. Результати апробації цієї дії на практиці суттєво вплинули на принцип пересування. Передусім крок убік не призводив до безпечного ухилення. Сам тулуб під час кроку вбік залишається на одній прямій із пострілом. Таким чином, голова знаходиться в безпечній зоні, а тулуб у небезпечній.

Виконуючи наближення з 12 м на невеликій швидкості до того, хто стріляє, необхідно одночасно здійснювати контроль за рухом руки зі зброєю. Потрібно пам'ятати, що виведення руки зі

зброєю виконується швидкоплинно, приблизно 0,4-0,6 с. На зупинку руки (відчуття наведеного пістолета) потрібно зреагувати різким зниженням загального центра маси тіла (тобто опустити таз) з одночасним викидом руки вперед. Це дає змогу приземлитися за короткий час і погасити інерцію руху. Така дія співпадає з пострілом: Помилкою є, коли ці дії виконуються з підскоком або з падінням у повний зріст на землю, так як набрана інерція руху за рахунок швидкого наближення може призвести до серйозних травм, а головне, не є раціональним щодо часу реагування. Тобто постріл може співпадати з рухом тіла у вертикальному напрямі.

Захисна реакція під час наближення до озброєного супротивника з використанням способів приземлення. Один з більш-менш ефективних способів захисту в позиції лежачи від того, хто стріляє: після та в момент приземлення постійно здійснюється зоровий контроль за рухом руки зі зброєю. Тобто погляд за рукою зі зброєю залишається постійним за весь час наближення. Найбільш зручна позиція при приземленні: весь тулуб та голова притиснуті до землі, руки, зігнуті в ліктях, спираються на землю, при цьому спирання відбувається більше на одну з рук, нога зігнута в коліні. При наведенні пістолета зверху вниз під час другого пострілу бажано відштовхнутися підготовленою рукою та перевернутися всім тілом в інший бік. Таким же чином виконати зворотний переворот, страхуючись від третього пострілу. Контроль за рухом руки є умовою щодо доцільності здійснення переворотів. Наведений спосіб захисту при наближенні до озброєного супротивника потребує спеціальних тренувань. У 93-94% ухилення є ефективним та знижує небезпеку для працівника. Ці рухи нескладні та не потребують значної координації, але вимагають розвитку відчуття щодо співвідношення пострілу та дії.

Далі наближення може відбуватися при створенні слухного моменту, тобто тоді, коли напрям руки зі зброєю супротивника змінюється. Відхилення пістолета в напрямі до супротивника створює умови для старту вже в стійці. Якщо супротивник негайно зреагував на зміну позиції, необхідно захиститися тим же способом, що й до цього. Це дає можливість наблизитися на один-два кроки (1 м – 1 м 20 см). При досягненні 7 м та більше

до озброєного супротивника, який стріляє, приземлення вже не ефективно. Під час апробації таких дій з'являється небезпека для працівника. Влучання на такій дистанції досягають цілі, незважаючи на те, що він знаходиться в положенні лежачи, але за умови, що той, хто стріляє, залишається в стійці. При 8-7 м до супротивника доцільно наближення вести іншим способом. У виборі способу наближення можна скористатися рекомендаціями, які наведені в роботах О. А. Потапова, С. А. Іванова-Катанського та інших [33; 76]. Пропонований спосіб "крок убік або маятник" був підданий експериментальній перевірці щодо ефективності таких рухів. Відповідно було зафіксовано зменшення швидкості пересування, а головним при такому зигзагоподібному русі є те, що супротивник рухом руки зі зброєю супроводжує пересування на всій траєкторії руху. Тобто, за приведеними принципами не стояти на місці (не бути манекеном або не рухатися по одній прямій) ефективність досягається в 47-50% спроб. Це за умови, що супротивник рухається теж від працівника. Якщо той, хто стріляє, залишається на місці, ефективність дещо зменшується до 20%. При наближенні з дистанції 3 м ризик значно підвищується. Потрібно враховувати, що ті, що виконували дії по зближенню в експерименті, уже були натренованими.

Захисна реакція при наближенні до супротивника на 2 м

Для повного ухилення потрібно зробити випад уперед по діагоналі згрупувавшись (на 1 м зменшилася дистанція). Потім в момент паузи необхідно після випаду вийти на ту ж вихідну пряму, тобто викликати цим "вогонь на себе" (на 2 м дистанція зменшилася). Вихід усього тіла на пряму лінію супроводжується постановкою ноги, інша нога виводиться вперед по цій ж прямій (дистанція зменшилася ще) для виконання поштовху вбік випадом по діагоналі вперед. У цей момент пауза закінчується, лунає постріл, який співпадає з поштовхом. Вибір напрямку руху залежить від визначення кута руки зі зброєю супротивника. Таким чином, осмислене наближення здійснюється за таким принципом: пересування до супротивника на одній лінії – виклик супротивнику щодо пострілу – реагування випадом уперед – вихід на вихідну пряму під час паузи між пострілами –

виклик супротивника щодо пострілу – реагування тощо. При цьому немає зигзагоподібного руху, під час якого супротивник має змогу контролювати пересування, між тим дії працівника в запропонованому способі руху відрізняється непередбачуваністю. Пропонований спосіб підходить для захоплення злочинців під час проведення спецоперацій.

Згідно з показниками розбіжності куль щодо цілі, які мають тенденцію до закономірності, можна вважати найбільш безпечною захисною дією від першого пострілу випад уліво або випад управо по діагоналі вперед. Випад має бути згрупованим, таким що створює менш об'ємну ціль. При цьому голова не відхиляється вбік, а вертикально розташована щодо стріляючого (це є обов'язковою умовою для здійснення влучного пострілу у відповідь). Маківка голови при випаді повинна знаходитися не вище пахових улоговин того, хто стріляє.

Вибір виконання випаду управо або вліво повинен синхронізуватися з моментом виведення руки з пістолетом супротивника. Указана захисна дія виконується під час зіткнення з озброєним супротивником у момент виведення руки на ціль, не раніше та не пізніше часу націлювання. При цьому слід враховувати, що при таких зіткненнях стрільба ведеться швидкоплинно, тому на заняттях зі спеціальної фізичної та вогневої підготовки доцільно відпрацьовувати дії (реагування) на рухи супротивника в умовах сутінок. Амплітуда руху руки супротивника з пістолетом на ціль різна, тобто коротка-середня-довга. При повній темряві слід навчитися здійснювати захисну дія випадом у групуванні донизу, інтуїтивно, включаючи слуховий аналізатор, тобто на звук, характерний для виведення руки на ціль.

Навчання захисним діям випадом по діагоналі вперед-убік проводиться з метою захисту від першого пострілу. Наступною дією для того, щоб не дати супротивнику здійснити другий постріл, є випереджальний постріл у відповідь. Така поведінка при неочікуваних зіткненнях з озброєним супротивником дає можливість правоохоронцю в першу секунду дістати зброю (за умови тренуваності), але випередити супротивника, у якого зброя вже в руці, неможливо. Тому навчання спрямоване на тренування

вміння вихоплювати зброю, по ходу приводити її в бойову готовність, виконувати випад з одночасним пострілом у відповідь.

Тож вихід із такої ситуація пов'язаний для правоохоронця з комплексом різних дій.

Психофізіологічне поєднання двох різних за характером дій: захист уклоном (випадом) та постріл у відповідь, потребує спеціально спрямованих тренувань: спочатку напрацьовуються дії окремо, а потім їх поєднують.

На основі проведеного детального аналізу поведінково-рухових характеристик супротивника й адекватних реакцій працівника були визначені алгоритм й основні параметри виконання безпечних дій. Для підтвердження достовірності пропонованого методу дій на основі виявлених показників був проведений експеримент з 10-ма учасниками контрольної групи та 10-ма учасниками експериментальної групи з використанням лазерного пістолета. Отримані дані показують помітну відмінність між ними при виконанні захисних дій.

Після трьох занять показники учасників контрольної групи покращилися по мірі їх тренуваності у виконанні захисних дій: на початку експерименту з дистанції 10 метрів та по його закінченню – 5 метрів. Запропонований метод доцільно включати в навчальну програму зі спеціальної фізичної підготовки. Стабільність при виконанні захисних дій досягається протягом 5-7 занять (табл. 6).

Потрібно навчатися своєчасно й ефективно реагувати на постріл перед тим, як здійснити дію у відповідь. Доцільно проводити заняття зі спеціально-фізичної та вогневої підготовки за методикою, яка включала б різні моделі нападаючих дій супротивника відповідно до вимог реальної обстановки, та на основі цих складових будувати власну рухову поведінку.

Таблиця 6

Завдання	Дистанція	Кількість учасників	Кількість пострілів	Контрольна група			Експериментальна група		
				Явне попадання	Незначне попадання	Явне ухилення	Явне попадання	Незначне попадання	Явне ухилення
				1. Зреагувати випадом та відхиленням тулуба на постріл супротивника при наближенні до нього	10 м	10	3	26	3
	7 м	10	3	21	6	3	6	7	16
	5 м	10	3	20	7	3	7	5	15

Під час навчання курсантів захисним діям доцільно ставити одного з них у ролі супротивника, який моделює рухи зі зброєю, інший з протилежного боку (у ролі цілі) дає оцінку спрямованості рук, наскільки відбувається відхилення від цілі передпліччя або кисті у той чи інший бік. Даючи оцінку куту згинання руки, він може здійснити випад (ухилення) у безпечний бік. Втілення запропонованого методу захисних дій посилює безпеку життєдіяльності працівників правоохоронних органів та сприяє розвитку таких якостей, як рішучість, витримка, увага, цілеспрямованість, зібраність тощо.

Доцільно під час занять використовувати різні педагогічні прийоми, які б поєднували сам процес навчання за методикою формування спеціальних дій із процесом виховання вміння за мотиваційно-психологічними характеристиками супротивників визначати рівень загрози; мати вибірковість щодо прийняття рішень, при цьому не провокуючи агресивних дій супротивника. Тобто, сам навчальний процес має протікати за трьома напрямками: формування самої дії, формування психомоторної стійкості, виховання відповідних якостей.

У результаті вивчення спеціальної літератури та проведеного аналізу було виявлено, що не підготовлена до виконання завдання в умовах небезпеки людина на 50-60% здатна реагувати за рахунок інтуїтивних, підсвідомих реакцій. Подальший розвиток інтуїтивних реакцій є важливим для процесу навчання, де створюються умови, що наближені до реальності, з урахуванням таких складових: ситуативність, несподіваність, створення небезпеки без ризику для життя. Це можуть бути спеціальні знаряддя, а стрільба виконується гумовими або іншими кулями.

Запропонований метод захисних дій на основі визначення кута спрямування руки зі зброєю можливий в умовах освітленої місцевості, де контроль за рухом супротивника візуальний.

Координаційні складові рухів ніг, руки з пістолетом правоохоронця під час пересування. Оперативні вповноважені та інші працівники таких служб потрапляють у ситуації, де небезпека виникає частіше за все зненацька. Від своєчасного реагування й точкової дії залежить їх життя, тобто алгоритм виконання дій різний. Необхідно визначити такий метод дій, який може сформувати вміння виконувати ефективний захист та одночасно з цим здійснювати контрдію у відповідь. Потрібно враховувати, що супротивник виконує постріл першим. В основу методу повинні бути покладені розрахункові дані щодо кращого напрямку ухиляння від першого пострілу, що може гарантувати безпеку при загрозі того, хто стріляє з дистанції 10-7-5 м. Формування таких умінь особливої методики не вимагає, але є необхідним цілеспрямоване тренування зазначених рухів. Головне бачити під яким кутом виводиться рука з пістолетом, а також на рівні рефлекторного механізму здійснювати вибір. Ефективність такого задуму мала своє підтвердження в результатах цілеспрямовано проведених досліджень.

Рухова модель супротивника у своїй основній частині складається з підйому руки зі зброєю та спрямування її на ціль. Навантаження при цьому припадає на зв'язково-м'язовий апарат плечового, ліктьового та кистьового суглобів. Найбільшої амплітуди рух спостерігається: у плечовому суглобі (при виконанні стрільби навскидку), ліктьовому суглобі (при

виконанні стрільби від пояса) і меншої амплітуди активність руху – у кистьовому суглобі. Спрямованість руки зі зброєю на ціль складає одну лінію між плечовим ланцюгом, передпліччям та кистьовим суглобом. Відхилення однієї з ланок руки може змінити направлення зброї на ціль. постріл звичайно лунає тоді, коли рука зі зброєю після наведення зупинилася на цілі. У прикладній стрільбі це складає за часом до $1 \pm 0,1$ с, на відміну від показників, наведених О. А. Потаповим – 0,6 с для професіоналів найвищого класу (з урахуванням реакції на появу цілі, виведення руки тощо) [76]. Протиріччя полягають у тому, що модель дії злочинця при виконанні стрільби не відповідає даним показникам. Якщо зіставити ситуацію зіткнення правоохоронця та злочинця, то злочинець здійснює постріл частіше всього способом навскидку, для того, щоб випередити дії правоохоронця, амплітуда руху руки коротка (більш раціональна). Тобто рука зі зброєю виноситься не на рівень власних очей, а на рівень грудей. Рука в ліктьовому суглобі дещо зігнута. Передпліччя та кисть складають одну лінію. Складові руху супротивника дають можливість оцінити точність спрямованості руки зі зброєю на ціль.

Автори у своїх працях в один голос стверджують, що виконання захисних дій пов'язано з рефлексом самовиживання, тобто підсвідому реакцію на небезпеку. Ідеомоторні тренування надають яскравого вираження тому, як повинна виконуватися дія. На правильно розробленій моделі дії при багаторазовому її повторенні в рамках одних параметрів руху формуються координаційно-м'язові відчуття, що у взаємодії з процесами нервової системи залишаються незмінними у вигляді "м'язово-зв'язкового запам'ятовування". Таким чином відбувається формування навички виконання дії, тобто реакції на виниклу небезпеку. Закріплювати даний навик потрібно в умовах реального моделювання ситуації. На думку О. А. Потапова, "бойова домінанта, набута в процесі психотренінгу, має цінну особливість – вона не зникає, вона відкладається в підсвідомій просторово-координаційній та темній м'язовій пам'яті, що складає основу накопичення досвіду" [76]. Домінанта – це своєрідний механізм переходу пам'яті в підсвідомість.

Навчання бажано проводити в три етапи. На першому етапі роз'яснюється модель рухової поведінки супротивника, даються знання щодо психофізіологічних особливостей учасників протистояння в реальних умовах, а також визначаються основні параметри дії, яких потрібно дотримуватися при виконання захисних дій. На другому дається можливість оцінювати дії тими, хто займається, за явними показовими рухами руки зі зброєю щодо цілі, спеціально спрямованої в той чи інший бік (або прямо в цілі). Розвивати у тих, хто навчається, фізичні якості щодо взаємодії опорних реакцій ніг при здійсненні пострілу (момент зупинки – спрямування зброї на цілі). На третьому етапі – виконання дій за часом.

Критерії оцінки ґрунтуються на визначенні параметрів відхилення щодо прямої лінії, яка пролягає між напрямом ствола зброї та цілі. Ідеальна пряма: ствол зброї спрямований на середину цілі. Відхилення спрямованості ствола вправо чи вліво підкаже, куди потрібно здійснювати захисні дії. Якщо навчитися візуально сприймати лінію ствола на цілі, наприклад, ствол спрямований щодо цілі (суб'єкта) вправо від її (його) середини, а це можна оцінити за відхиленням однієї з ланок руки, то вже виконання захисних дій вправо від пострілу буде небезпечним. Тобто відбувається перенос усього тіла через лінію вогню. Більш безпечним є відхилення вліво випадом уперед із поворотом тулуба.

Цікаві способи ведення вогню зі зброї пропонують спеціалісти-практики. Основною є "лівостороннє правило", суть якого полягає в тому, що для правші зручно здійснювати постріл з розвороту вліво, а не вправо. Ця особливість забезпечується загальною психофізичною спрямованістю, а також будовою кістково-зв'язкового апарату. Важче від усього здійснювати постріл із-за укриття, яке прикриває тіло справа, тут позиції для ведення стрільби, вказані автором, є доцільними та правильними. Знання про такі дії дозволяє працівнику правоохоронних органів давати оцінку власним рухам щодо дій, які здійснює злочинець. У випадках, коли противник стріляє з розворотом уліво, слід враховувати, що прицільність пострілу буде вищою, ніж при розвороті вправо. Тут необхідні вміння

при прогнозованих діях супротивника у випадку його нападу з пострілом із розвороту вліво виконувати захисні дії, забігати та ухилитися проти часової стрілки та навпаки. Для того, щоб навчитися випереджати дії злочинця, слід тренуватися з положення цілі, яка може робити розворот вліво та вправо, враховуючи при цьому часово-просторові показники. І навпаки, стоячи спиною до цілі, виконувати стрільбу з розворотом уліво, вправо.

Розроблена А. С. Скачковим методика навчання захисним діям при зіткненні з озброєним супротивником ґрунтується на показниках тренінгів, які були визначені за реальних умов, та експериментальних моделях протидії. Відмічається, наскільки важливим є уміння швидко вихоплювати зброю залежно від дистанції, виконувати відхід із лінії вогню (атаки), враховуючи при цьому часові параметри дій двох суб'єктів діяльності [86].

Навички щодо підготовки зброї до ведення вогню формуються шляхом подолання штучно створених перешкод. Ведення вогню з пістолета в середині будівлі має свої особливості: обмеженість відстані, цілі з'являються раптово й рухаються по короткій відкритій ділянці (від укриття до укриття). Несподіваність появи цілей змушує того, хто стріляє, частіше, ніж в іншій обстановці, змінювати місця та укриття. До цього спонукають не тільки вимоги маскуванню, але й швидке зникнення цілей. Вести вогонь часто доводиться в упор, не піднімаючи пістолет навіть на рівень плеча. Наявність великої кількості "мертвих" просторів, різноманітних укриттів і різних упорів висувають підвищені вимоги до вміння того, хто стріляє, вести вогонь протягом обмеженого часу.

Особливість стрільби з-за укриття всередині будівлі полягає в тому, що тому, хто стріляє, при виявленні цілі доводиться робити попередній кидок у бік укриття, миттєво займати позицію й швидко відкривати вогонь. При цьому той, хто стріляє, під час пробіжки до укриття повинен устигнути обдумати й обрати найкращий варіант використання укриття для ведення вогню (лежачи, з коліна, стоячи або з іншого положення). Відразу ж після зайняття укриття він виконує необхідні дії по підготовці зброї до стрільби.

Біля сходових маршів керівник занять показує прийоми стрільби з-під сходин, одночасно використовуючи їх як укриття. Потім відпрацьовується підготовка до ведення вогню вгору й вниз зі сходів. При цьому тим, хто навчається, слід пояснити, що під час стрільби вгору й вниз розташування корпусу більш стійке, якщо ноги знаходяться на різних сходинках. Для стійкості можна опертися спиною або боком на стіну чи перила, вільною рукою спиратися або триматися за оточуючі предмети: стіни, виступи, перила тощо.

Навчаючи прийомам стрільби зі слухових вікон горища, необхідно пояснити, що для маскування й огляду треба розташовуватись на певному віддаленні від вікна, переховуючись за стінкою, у тіні або за будь-яким укриттям. А під час ведення вогню необхідно враховувати деяку незвичність положення при підготовці, оскільки вікна можуть бути з низькими або високими підвіконнями, стелі низькими тощо. Стріляючи з вікон або сходів, треба пам'ятати про мертві простори, про необхідність і вміння використовувати їх як укриття.

Цілі мають з'являтися несподівано для тих, хто навчається: із кутка коридора, у дверях кімнати, у вікні, з-під сходів тощо. У таких умовах, долаючи ті чи інші перешкоди, той, хто навчається, несподівано виявивши злочинця, робить кидок до укриття, із-за якого зручно стріляти, готується та веде вогонь або відразу відкриває вогонь по цілі, що з'явилась. З урахуванням вимог до застосування зброї вогонь відкривається по "ногах" мішені.

Правильність вибору місця стрільби й використання укриття можна перевірити таким чином: вивести тих, хто навчається, й подивитись на тих, хто зайняв укриття, як "злочинець".

Для напрацювання навички контролю за оточуючою обстановкою й виконання відповідних дій можна давати "настановчі вказівки": обвал стіни, труби, що полопались, тощо.

Час від появи того, хто навчається, з-за укриття до виконання першого пострілу має не перевищувати дві-три секунди. Зброя може знаходитись у руці у стані готовності до ведення вогню. Цього часу достатньо лише для того, щоб виконати постріл навскидку, у той же час його мало для ретельного прицілювання. У цій справі основна роль відводиться вмінню

технічно правильно виконувати постріл. Від цього буде залежати результат стрільби. Закінчивши стрільбу, той, хто навчається, має швидко сховатися за укриття.

Пістолет призначений для стрільби, але разом з тим він може здійснювати сильний психологічний вплив своїм виглядом, характерним звуком металевих частин, що взаємодіють, своєю "готовністю" у будь-який момент вступити в "роботу".

Для вироблення в слухачів адекватного сприйняття відповідних дій озброєного супротивника пропонуються такі вправи: партнери стоять навпроти один одного на відстані 5-7 м зі зброєю в руках (бойові пістолети з холостими зарядами або лазерні), яка спрямована вниз. По сигналу виводять зброю та стріляють один в одного. Така сама вправа виконується за умови вихоплення партнерами зброї з одягу або із-за пояса. Під час виконання вправи викладач має звернути увагу на співпадіння або випередження звуку пострілу одного з пістолетів і зафіксувати час виведення руки зі зброєю для пострілу. Партнери виводять зброю на ціль або вихоплюють її з одягу в умовах наближення й поворотів під різними кутами. Можна використовувати й такий прийом: зброя знаходиться осторонь, за сигналом викладача треба дотягнутися або добігти до неї, схопити та вистрелити першим. Один із партнерів може використовувати обманний шлях. Зброю для пострілу слід виводити вперед напівзігнутою рукою, оскільки стрільба від стегна не дає влучності, а виведення зброї на рівень очей займає більше часу. Вправи можна виконувати наступним чином: у момент вихоплення зброї та пострілу партнери виконують випади вбік. Завдання при цьому таке: завдати поразки партнеру першим і у той же час ухилитись самому. При цьому викладачу слід фіксувати: загальний час виконання дій, момент випередження пострілу одного з тих, хто стріляє, влучність попадання. Слухачам треба сконцентрувати увагу на русі вказівного пальця, що тисне на курок.

Контрольні питання:

1. Охарактеризувати рухи під час виконання захисних дій при зближенні з озброєним супротивником.
2. Які необхідні якості для подолання страху при зіткненні з озброєним супротивником? Які існують методи їх формування?

3. Яким чином здійснюється контроль за діями супротивника при динамічному русі та зі змінами при позиційному розташуванні?

Література:

1. Пліско В. І. Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози / В. І. Пліско, М. О. Носко. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – 284 с.

2. Бондаренко В. В. Формування рухових умінь та навичок курсантів вищих навчальних закладів МВС України у процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 "Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)" / В. В. Бондаренко. – Чернігів, 2012. – 19 с.

3. Дикун А. М. Управление пространственными параметрами двигательных действий методами наглядной информации : автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.04. / А. М. Дикун. – М., 1972. – 41 с.

4. Казміренко Л. І. Психологічна готовність до дії. / Л. І. Казміренко // Міліція України. – К., 1998. – № 7– 8. – С. 10-11.

5. Курпатов А. Средство от страха. / А. Курпатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.knigonosha.net/readbook/21405/1/>

2.4. Хват, вихвачування зброї за вимогами екстремального поєдинку

Усі спеціалісти з вогневої підготовки акцентують увагу на положенні пістолета в руці стрілка під час виконання стрільби. Слід відмітити, що хват зброї при веденні прикладної стрільби має особливу актуальність, тому що вказаний вид стрільби зумовлений обставинами ведення вогню на випередження в умовах суб'єкт-суб'єктної діяльності. Якщо уявити, що навчання всім діям завершено, але не досягнуто стабільності у хваті та вихвачуванні зброї, то позитивного результату при виконанні стрільби не слід очікувати.

Класичний варіант положення пістолета в руці, як зазначають спеціалісти-практики, це коли великий палець витягнутий уздовж лівого боку рамки пістолета паралельно напрямку ствола. Вказівний палець своїм першим суглобом накладений на спуск (спусковий гачок), а інша частина пальця не торкається зброї за умови, що між правим боком рамки пістолета і пальцем утворюється зазор. Таке положення вказівного пальця краще всього забезпечує тиск на спуск прямо назад, що не приводить до зміщення пістолета, наведеного на ціль. Ураховуючи те, що розміри кисті та довжина пальців у тих, хто навчається, індивідуальні, захват пальцями рук ручки пістолета може бути більшим або меншим, однак положення на тильній частині ручки пістолета великого та вказівного пальців незмінне [58].

Слід ураховувати, що внаслідок дій сила віддачі утворює великий кут вильоту й відбувається зміщення зброї. На думку спеціалістів, величина кута вильоту змінюється при різних положеннях ручки в руці. Тому необхідно під час навчання звернути увагу на положення пістолета в руці того, хто стріляє. Зміщення пістолета під час пострілу відбувається назад, отже положення тильної сторони ручки в руці повинно бути таким, щоб забезпечити приблизно постійну величину кута вильоту. Тобто, вироблення чутливості руки до сили віддачі пістолета при пострілі залежить також і від положення приклада карабіна при упорі в плече стрілка. Під час напрацювання прийомів вихачування зброї в прикладній стрільбі необхідно особливо звернути увагу на те, щоб площа тильної частини ручки не була під кутом щодо поверхні долоні, уся площа ручки щільно прилягала до неї. У той же час для збереження однакового положення пістолета в руці не слід надмірно притискати долоню до правого боку ручки тому, що з її лівого боку таких зусиль немає.

"Ми так докладно розглядаємо утримування пістолета, бо це фундамент всієї вашої стрільби. Неправильний хват надалі буде джерелом помилок при стрільбі. Це буде проявлятися при складних стрілецьких позиціях і при стрільбі в русі" [49].

Щоб зробити постріл, необхідно спочатку вихопити пістолет із кобури, підняти його зі стола, витягти з сейфа тощо. Усі ці дії назвемо одним словом – "вихоплювання". Не витягання, не діставання (це щось повільне), а саме вихоплювання – швидка й точна дія.

Під час вихоплювання стежте, щоб плечі не піднімалися, тіло не нахилилося, голова була пряма. Працюють тільки руки. Чим менше рухів, тим швидше буде постріл. Пам'ятайте: голова нерухома, пістолет виводиться на лінію "око-мішень", не потрібно шукати оком мушку.

Вихоплювання повинно бути енергійним, але м'яким, без різких рухів. Зверніть увагу на те, щоб захоплення ручки пістолета правою рукою було щільним і впевненим.

Щоб цього домогтися, потрібно виконати наступне:

1. Вкладіть ручку пістолета у "вилку" великого й вказівного пальців.

2. Трохи косо розташуйте ребро долоні й м'язи великого пальця в ручці.

3. Розташуйте подушечки пальців за відповідним ребром на ручці.

4. Рівномірно підтягніть ручку фалангами пальців до м'язів великого пальця.

5. Злегка відведіть назад великий палець і накладіть фаланги пальців знову так, щоб ручка ніби прилипла до долоні.

Усе це разом після деяких тренувань не повинно займати більше 3 секунд. Особливу увагу слід звернути на те, щоб ручка щільно прилягала по всій довжині піднесення великого пальця. Якщо цього не вийшло, повторіть останні два пункти або виконайте хват ручки знову. Якщо ви не змогли добитися правильного положення руки, то ручку потрібно обов'язково поміняти [57].

Яким же має бути хват пістолета? Одні тренери рекомендують ручку стискати сильно, інші – слабо. І ті й інші по-своєму праві. Але завжди до моменту пострілу хват повинен бути однаковим. Обирати силу стиснення ручки слід так: учень бере пістолет у руку, злегка стискаючи ручку, і витягує його в бік мішені, потім тренер і стрілок дивляться, як веде себе мушка, тобто як вона коливається в прорізі, і візуально запам'ятовують її положення. Потім спортсмен знову повторює рух, але з середньою силою стиснення ручки. Втретє стрілок стискає ручку пістолета сильно. Зіставляючи положення мушки при різних рівнях стиснення, стрілок разом із тренером

визначають оптимальний варіант, при якому мушка найбільше стійка в прорізі. При зростанні майстерності стрілок сам повинен правильно вибирати силу стискання ручки пістолета. На змаганнях іноді доводиться міняти по ходу стрільби рівень стискання залежно від психічного стану. Але це як виняток, і, звичайно, при цьому враховується своєчасність поправок в установку прицілу [40].

Здебільшого вихоплення зброї й виведення її на ціль виконується швидко. Слухач повинен виконати випад у момент, коли супротивник починає тиснути на спусковий курок.

Доцільно виконувати навчальний двобій, коли один або двоє намагаються заволодіти зброєю працівника правоохоронних органів. При цьому дистанція й позиції мають бути такими: 1) один (обоє) спереду; 2) один (обоє) збоку; 3) один спереду, другий нападає ззаду; 4) двоє намагаються напасти ззаду; 5) у боротьбі в положенні лежачи з одним супротивником. Дистанція 3-2-1 м і безпосередньо в контакт. Оцінюються захисні дії й своєчасне вихоплення зброї, дистанція й момент натискання на курок. Двобій проводиться в легкому спротиві після відпрацювання технічних елементів.

Контрольні питання:

1. Роль і значення хвату зброї для позитивного вирішення завдання в умовах виникнення несподіваної загрози.
2. Яким чином можна сформувати м'язову пам'ять кисті руки при вихачуванні пістолета?
3. Охарактеризуйте техніку хвату зброї (послідовність рухів).
4. З якою метою відпрацьовується хват та вихачування зброї?
5. Назвати найбільш раціональний хват та вихачування зброї для випередження супротивника.

Література:

1. Пліско В. І. Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози / В. І. Пліско, М. О. Носко. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – 284 с.
2. Берштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н. А. Берштейн. – М.: Медицина, 1966. – 349 с.

3. Корх А. Я. Совершенствование в пулевой стрельбе / А. Я. Корх. – М.: ДОСААФ, 1975. – 70 с.

4. Крючин В. А. Практична стрільба / В. А. Крючин. – Челябинск: Аркаим, 2006. – 264 с.

5. Потапов А. А. Приемы стрельбы из пистолета: Практика СМЕРШа / А. А. Потапов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 576 с.

2.5. Формування м'язової пам'яті та зорової орієнтації

Загальне поняття "пам'ять" – це когнітивний процес, який являє собою систему пізнання, запам'ятовування, збереження, відтворення та забування здобутого досвіду. Як основні методи дослідження відтворення використовують: метод заучування (метод послідовного відтворення), метод антиципації, метод збереження, запропоновані Г. Еббингаузом, вільне відтворення, упорядкування; метод Браука-Петерсона, коли відразу після запам'ятовування надається інтерферуюча задача, тобто взаємно між собою з поразкою однієї якості іншою [78].

М'язова пам'ять – це, перш за все, діяльність або робота визначеної групи м'язів певний час у свідомому стані з переходом у підсвідомий. Наприклад, людина ходить, спираючись на визначені групи м'язів. У свій час вона навчалася ходити, потім упевненість переросла в підсвідоме відчуття, тобто людина не думає про те, як поставити ногу, яка хода, який стиль та обсяг кроку тощо [41].

У деяких статтях автори, які вивчали функції м'язової пам'яті, розглядали її як процес нарощування, що не є параметром самої пам'яті.

Практики рекомендують розвивати м'язову пам'ять через прикладання певних зусиль на деякий час у статичній позі. Розвиток м'язової пам'яті в динамічно-руховому процесі не розглядався [14].

Дослідники Норвезького університету м. Осло вивчали, яким чином організм пам'ятає, які були обсяги та сила кожного з м'язів, що мають властивість швидко відновлюватися [103]. Так, на їх думку, при силовому впливі на м'язи, їх розмір та сила пружності збільшується. Пристосовуючись до цього, організм збільшує в клітинах кількість ядер, що спрямовані на синтез білка,

тому що в іншому випадку анаболічні процеси будуть зупинені. Після перерви в тренуваннях самі клітини зменшуються, а кількість ядер залишається приблизно такою самою. Ядра не руйнуються тому, що вони виконують функції каталізатора пам'яті. Однак проведені дослідження характерні для силових видів спорту. Немає показників характеристики м'язової пам'яті в режимі роботи самих м'язів за однією траєкторією, амплітудою, динамічних зусиллях, розподілу ролі м'язової маси, їх збалансованості, розслабленості та напруги.

Цікавим є припущення щодо м'язової пам'яті, яке наводить психолог Н. В. Рубштейн. На його думку, м'язи запам'ятовують інформацію тоді, коли навантажені до межі. На перших етапах тренування активізується постійний зв'язок розуму, тобто наявність власних знань про даний процес діяльності, із їх практичною реалізацією за участю рук та ніг. Негативний настрій, відсутність бажання в процесі навчання не дає успішного результату. І навпаки, відчуття морального задоволення призводить до більш швидкого засвоєння навички [84].

Метод розвитку м'язової пам'яті полягає в створенні умов страху, що передбачає штучну напругу окремих груп м'язів. На фоні напруги, перебуваючи в стані страху, потрібно навчитися розслаблятися. Використання даного методу є доцільним у прикладній стрільбі. Перебуваючи в передстартовому стані, при зіткненні з озброєним супротивником тіло автоматично переходить у напружений стан. Дуже важливо, щоб у процесі навчання ті, що займаються, були в змозі розслабитися при відчутті страху. Страх передбачає мобілізацію всього організму, при цьому всі почуття загострюються – зорові, м'язові, рухові, слухові тощо. Тому саме перехід від напруженого стану є важливим для виконання основної дії в стрільбі, тобто при цьому потрібно зберегти загострення відчуття, що характерне для стану страху, та розслабленість самого тіла при виконанні дії [51].

В. Сова у своїй розробці стверджує, що основними моментами техніки стрільби без використання прицілу є не інтуїція, не інстинкт, а біомеханіка, м'язова пам'ять, знання методики, підготовка. Крім того, він критикує термінологію

понять інтуїтивний та інстинктивний [87]. При цьому, будучи прибічником безприцільної стрільби, він логічно доводить, що стрілок все ж цілиться, але не органами зору, а реагує на виклик роботи м'язової пам'яті.

У багатьох настановах щодо навчання стрільбі вказано, що якщо стрілки не мають навички спуску курка зброї, вони не мають відповідно стабільного результату в стрільбі [75]. Згідно з цим можна зробити висновок, що потрібно цілеспрямовано окремо розвивати м'язову пам'ять руху кисті та пальців рук, які беруть участь у спуску курка пістолета. Цей процес можна відтворювати при виконанні затяжного пострілу. Слід розуміти, що зіткнення з озброєним злочинцем передбачає відсутність затяжного пострілу за часом випередження супротивника. Тобто, пропоновані авторами способи здійснення пострілу потрібно напрацьовувати на першому етапі навчання. Потім потрібно розвивати м'язову пам'ять кисті рук та пальців на швидкість.

Практики зі спортивною кар'єрою стверджують, що одним із перших етапів навчання з розвитку м'язової пам'яті необхідно використовувати метод "сильної уяви" у подоланні зусиль при досягненні цілі, так би мовити "бій з тінню" [60]. Подумки формувати схему реагування, рухів, які відкладаються в пам'яті. Нервова система здатна перенести знання, які були отримані у формі уяви, на випадок ситуації, яка виникла несподівано. Під час навчання ті, хто займаються, вільні від емоційної напруги, що наштовхує на імпровізацію більше. Надмірна напруга, сильна мотивація та зайва заклопотаність при отриманні результату дещо блокує механізм рефлексів.

У методичних розробках з айкідо багато уваги приділяється розвитку м'язової пам'яті, особливо при відпрацюванні прийомів зі зброєю [102]. Основний метод, який використовується під час навчання, – відчуття жорсткості зброї. При правильному хваті дещо обмежується рухливість суглобів, що значно зменшує кількість помилок у руках рук та корпусу й суттєво спрощує їх виправлення.

Існує три види пам'яті: зорова, слухова, моторна. У навчальному процесі знання краще засвоюються тоді, коли спостерігаємо, а на слух сприймаємо той процес, який спостерігаємо. При цьому важливо тренувати увагу, сприйняття

та розуміння предмета, потім до сполучення цих видів пам'яті додаємо руховий процес [56]. Сполучення трьох видів пам'яті дає ефект у розвитку м'язової пам'яті. У процесі навчання прикладній стрільбі даний метод можна використовувати наступним чином: розбити дії на етапи, пояснити та показати техніку виконання, включити знання, на слух повторити смисл, параметри та характеристику рухів; виконати повільно (відповідно до параметрів), здійснюючи зоровий контроль у правильності виконання рухів при досягненні цілі.

Методисти-інструктори зі стрільби пропонують один із методів дослідження відмінних результатів розвитку або тренування просторової та орієнтальної пам'яті. Той, хто займається, повинен вийти на джерело звуку. При цьому пройти відстань наосліп, тобто по певному коридору вийти на місцезнаходження та повернутися назад у вихідну точку [34].

Напрацювання м'язової пам'яті прицілювання поділяють на 3 етапи. Перший – вихідне положення – хват – вихвачування з багаторазовим повторенням. Другий – вихідне положення – хват – вихвачування та прицілювання з розворотом і багаторазовим повторенням. Третій – багаторазове прицілювання в русі з переміщенням у різних площинах [90].

Таким чином, потенційний ефект навчання прикладній стрільбі можна посилити при використанні різних способів та методів, які супутні розвитку таких якостей, як просторове сприйняття; предметне, більш вузьке сприйняття, уміння концентрувати погляд, розсіювати зір, представляти уявну траєкторію прицілювання (руху), тренуючи при цьому оперативну та віртуальну пам'ять. Саме ці якості необхідні при зіткненні з озброєним супротивником. Якості технічного виконання на основі навчання методом дій зворотного зв'язку та закладений у м'язовій пам'яті взаємозв'язок із зоровою пам'яттю, сприйняття тощо забезпечать значну перевагу навіть над підготовленим супротивником [43].

Досягнення результату цих процесів неможливе без розвитку якостей, що забезпечують стабільність рухів за часом та за тими самими параметрами.

Велику роль у розвитку м'язової пам'яті відіграє участь усіх аналізаторів. Найбільш великий успіх при досягненні результатів відбувається, коли розвиток м'язової пам'яті проходить із залученням зорової пам'яті (орієнтації). Але сполучення м'язового відчуття та цільової зорової орієнтації недостатньо вивчено. Використання методів розвитку цільової зорової орієнтації дасть більш глибокий раціональний підхід при формуванні навичок. Розвивати ці якості в процесі навчання доцільно одночасно, але після того, як відбулася демонстрація базових умінь окремо в кожному з них. При цьому використовувати 2-3 методи одночасно.

Для ведення більш точної стрільби під час зіткнення з озброєним вогнепальною зброєю противником важливо для працівника правоохоронних органів мати просторово-зорову орієнтацію. При цьому велику роль грає вестибулярний апарат. Він являє собою єдину систему, яка складається з периферійно сприймаючого апарата, провідних нервів та центральної частини з ядрами в стовбуровому відділі мозку та ділянкою клітин у корі півкуль. Сприймаючий апарат міститься у виличній області, у три канали розташовується в трьох взаємно перпендикулярних площинах, що заповнені ендолімфою. Коли голова нерухома або переміщується разом із тілом прямолінійно та рівномірно, ендолімфа залишається нерухомою. Якщо голову повернути або нахилити, то речовина у відповідних каналцях починає давити в бік, протилежний повороту або нахилу. Це є однією з причин порушення рухової координації: власна позиція щодо оточуючих предметів. Ось чому при виконанні захисних дій з випадом убій від нападаючого (стріляючого) супротивника важливим є залишити голову у вертикальному положенні, зберегти здатність виконати дії у відповідь не втрачаючи при цьому реального співвідношення власного поля зору щодо позиції до цілі [2].

Відомо, що просторовий зір включає в себе два основних класи перцептивних операцій. На основі бінокулярного та монокулярного паралаксів рухів можна оцінювати віддаленість предметів. Просторове сприйняття забезпечується вродженими операціями. Формується така якість на основі практичних дій із предметом. Просторове сприйняття сприяє сприйняттю образу

рухів, які здійснюються за рахунок вроджених механізмів. Разом із цим більш складними операціями вважаються операції сприйняття форми в достатньо вузькому зоровому полі [83].

Виконання будь-якої вправи передбачає зоровий контроль за правильністю виконаної дії та наступною корекцією рухів у випадку помилки. Цей вид здібностей прийнято називати зорово-руховою координацією. Ритм мови слугує розвитку координації, загальної та тонкої моторики [97].

Спеціалісти рекомендують метод підсвідомого сприйняття шляхом тренувань концентрації погляду. Метод полягає в тому, щоб навчитися затримувати погляд на предметі до 10 с. Потім його відтворювати внутрішнім зором із закритими очима так, щоб чітко уявляти собі обриси предмета протягом 10 с. Таку процедуру доцільно проводити поступово, при цьому збільшуючи кількість підходів. Однак у цьому є й застереження: загальна подовженість концентрації не повинна перевищувати 10-15 хв на добу. Перевищення може потягти за собою порушення сприйняття часу та перехід в екстрагований стан. Суть методу легко інтерпретується у процесі навчання прикладній стрільбі способом дії зворотного зв'язку з ціллю. Зорова концентрація сприяє сприйняттю необхідної лінії між рукою зі зброєю та ціллю підсвідомо [57].

Спеціалісти пропонують метод на розвиток розсіяного зору, що є корисним для навчання прикладної стрільби. Тренування сприяє аналізу інформації лише за долі секунди, що є важливим для перебування в таких ситуаціях, коли необхідно розпізнати найбільш небезпечну загрозу та контролювати зміни, що відбуваються в обстановці, поблизу суб'єкта, що загрожує. Тренувати такі здібності можна з використанням "екрана монітора". У центрі екрана (відповідно до програми гри) визначено цифру (цифрове позначення), яке періодично змінюється. Навколо на визначеній відстані обертаються різні цифрові позначення. Необхідна концентрація погляду на цифрі, що розташована в центрі, при цьому периферійним зором контролювати зміну цифри в центрі та зчитувати аналогічні цифри, що обертаються навколо [59].

Досвідчені більярдисти одним поглядом безпомилково визначають точку прицілювання. Повністю зосереджуються на ударі, намагаючись охопити очами уявлену траєкторію руху кулі [6]. Процес оптимальної уяви та сприйняття разом із дією є ефективним тільки при їх здійсненні за короткий час – 2-3с.

Мнемотехніка – це наука про сукупність прийомів та способів, які полегшують запам'ятовування та збільшують обсяг пам'яті утворенням штучних асоціацій [31].

Основний "секрет" мнемотехніки дуже простий. Коли людина у своїй уяві поєднує декілька зорових образів, мозок фіксує цей взаємозв'язок. У подальшому при згадуванні одного з образів цієї асоціації мозок відтворює всі раніше об'єднані образи. Даний метод можна використовувати під час навчання курсантів, працівників правоохоронних органів. Програмне забезпечення дозволяє ввести декілька різноманітних ситуацій (образів) зіткнення з озброєним супротивником, який намагається стріляти в бік того, хто навчається. У кожній ситуації він образно вибудовує захисні дії та подальші дії у відповідь (заходи). Щоб визначити результативність дії у відповідь, потрібно подумки багаторазово проаналізувати власні дії: наскільки за часом ви зможете випередити супротивника. Потім так само можна прорахувати власні дії в інших ситуаціях на прикладі суб'єкт-суб'єктної діяльності.

Процедура мисленневих повторень застосовується для того, щоб допомогти спортсменам шляхом відтворення зорових та кінетичних уявлень краще засвоїти особливості техніки складних рухів. Експериментальною перевіркою достовірно встановлено, що проведення подумки серій тренувань зі спортсменами, які спеціалізуються на складній стрільбі, дало практично такий же відмінний результат, як і при виконанні реальної стрільби. Але не можна подумки залишати дію в області свідомості. Так при зіткненні з супротивником (а це неочікувано) відтворення дії подумки може стати гальмом у своєчасній реакції, а на їх усвідомлення та перебудову дій немає часу. Дії більш ефективні при їх виконанні на підсвідомому рівні [79].

Методисти курсу іноземної мови пропонують швидке засвоєння за рахунок включення комплексу різних видів сприйняття: письмових вправ (зорова та м'язова пам'ять) із звуковим супроводом [96].

Становлення віртуальної пам'яті відбувається за рахунок розвитку оперативної. Віртуальну пам'ять можна розвивати не тільки медитацією, а й при сполученні з оперативною пам'яттю. З допомогою зору можна уявляти умовну пряму лінію, яка виходить з точки на кисті руки та закінчується на точці будь-якого предмета, при цьому людина може перебувати в будь-якому місці простору. Спочатку рекомендується розвивати оперативну пам'ять шляхом багаторазового повторення рухів руки від себе за допомогою ручки, проводячи пряму лінію та з'єднуючи її з точкою на аркуші паперу. Дані дії потрібно виконувати повільно до того часу, поки завдання буде можна виконати одним рухом за короткий час. Для того, щоб із часом не втрачати навички, необхідно віртуально тренуватися за будь-яких умов. Наприклад, виставити палець руки (необов'язково при цьому піднімати руку), віртуально зором провести лінію, що виходить з точки пальця, на визначений об'єкт.

Технологія використання способу (методу) навчання діям зворотного зв'язку з ціллю в прикладній стрільбі передбачає перш за все формування навичок на основі вироблення м'язової пам'яті. Разом із цим способи розвитку м'язової пам'яті, які були запропоновані дослідниками у цій області та рекомендовані спеціалістами-практиками, дозволили систематизувати процес формування в послідовному поетапному підході, більш лабільно вибудовувати завдання на заняттях. Перш за все, знання про основні модельні характеристики супротивника, що здійснює напад, а також просторово-часові характеристики власних дій щодо нападаючого та параметри технічного контролю дають можливість правильно вибудувати образ дії, використовуючи сильне уявлення в подоланні зусиль при досягненні мети, тобто вербально уявити ситуацію, що склалася неочікувано, та власну реакцію на неї в рамках вказаних показників. Після цього, як пропонують практики, багаторазово повторити дію. Перше, що необхідно, при підйомі руки в раціональному русі на ціль запам'ятати кут наведення, слідкувати за переміщенням, виходом ствола за лінії гумової стрічки, випуклостями на ній, після того, як склалась м'язова пам'ять, відбувається наведення руки з пістолетом із заданим кутом. Необхідно навчитися концентрувати погляд на цілі та одночасно з наведенням руки,

потім, використовуючи метод розсіювання погляду, навчитися одночасно концентруватися, а периферійним зором контролювати лінію наведення на ціль (переміщення ствола з прямої лінії). При цьому необхідно пам'ятати, що концентрація погляду на цілі та розсіяний погляд може бути протягом 2 с, тому виконання самої дії повинно відбутися за вказаний час. Після цього навчання проводять у динаміці, тобто є захисні дії з випадом убік з одночасним виводом зброї та наведенням на ціль. Особливу увагу потрібно приділити тому, щоб збереглося вертикальне розташування голови. Виконання в динаміці передбачає проведення таких самих установок як і в статичному положенні. Потім добитися тих самих показників, тільки при виконанні рухів із закритими очима, попередньо подумки віртуально відпрацювати рухи. На заключному етапі створюється імітація нападу (з різних сторін, позицій, дистанцій), при якому ті, хто навчаються, реагують швидше, ніж під час самого нападу, без використання тренажера. На цьому етапі ті, хто навчаються, ведуть самоконтроль разом із викладачем, критично обдумують усі виконані рухи.

Навчання раціональної стрільби відбувається при використанні технічної дії, яка забезпечує випереджальний ефект. При цьому всі зайві рухи прибираються. Доцільно включати відразу три види пам'яті за методом В. М. Броннікова: зорову, слухову та моторну, – використовуючи повільний темп рухів, який співпадає з ритмом звукової інформації на слух та із здійсненням одночасно зорового контролю. Важливим процесом у виробленні першочергової м'язової пам'яті, як говорять психологи, є зв'язок розуму (знань) із практичним їх відтворенням. Той, хто займається, уважно налаштований, самостійний, від цього він отримує моральне задоволення. У такому сполученні успіх навчання найбільш високий. Для цього необхідно розвивати дію до межі з прикладанням зусиль [56].

Особливо доцільним є виконання дії із попереднім відчуттям ситуаційної напруги так, щоб основна група м'язового апарату людини перебувала в такому стані, як при реагуванні на небезпеку в реальності. Такий тренінг можливий тоді, коли ті, хто займаються, досконало оволоділи методом прикладної стрільби та у яких стабільно розвинена м'язова пам'ять.

Перед виконанням прикладної стрільби доцільно отримати статистичне навантаження при максимальній напрузі м'язів та після цього перейти до основної дії вже в оптимально розслабленому стані. Перебудова м'язів з одного стану в інший з багаторазовим повторенням однієї вправи з переходом на іншу сприяє закріпленню м'язової пам'яті, що відповідає умовам, що наближені до більш реальних.

Правоохоронець, який досконало володіє спеціальними навичками раціональної стрільби, не є професійним стрільком. Його функції, перш за все, спрямовані на підтримку правопорядку, що пов'язано із вирішенням різнобічних проблем у контакті з населенням. Професійно сформованим правоохоронець вважається тоді, коли він за своєю природою та вихованими якостями може толерантно, виважено, терпляче, вибірково та індивідуально спілкуватися з людьми, ставитися з співчуттям до їх проблем. Обрані методи при спілкуванні з людьми є різними відповідно до ситуації, що виникла, але по суті вони повинні бути обопільно сприйнятими та ненасильницькими. Здобуті навички мають спрямовуватися тільки на озброєного злочинця. Здійснення в автоматичному режимі пострілу на будь-який рух чи поведінку не є професійним здобутком. Належним є формування вміння визначати той рівень загрози, що несе неопосередковану небезпеку власному життю або оточуючих. Навички дозволяють оцінити загрозу та задумку у виконанні дій супротивником, та вже на початку його нападу своєчасно виконати дію на випередження у відповідь. Тобто, його готовність щодо вміння реагувати на загрозу не повинна бути сумнівною, не дивлячись на те, що такі ситуації зіткнення з озброєним злочинцем у правоохоронній практиці виникають не так часто.

Не завжди працівнику правоохоронних органів необхідно виконувати дії, що спрямовані на поразку супротивника. В основному перед правоохоронцями ставиться задача щодо вирішення ситуації, що склалася, із мінімальними втратами для оточуючих (у тому числі супротивника). Багато залежить від рівня підготовленості працівника: наскільки вибірково він здатний локалізувати дію супротивника та не дозволити йому

подальший спротив. Робота з тренажером методом зворотного зв'язку дозволяє курсанту в процесі навчання засвоїти навички точкового нанесення поразки супротивнику. Наприклад, виконати вправу таким чином: на ростову мішень в області ноги або плеча та ствола пістолета закріпити натягнуту гумову стрічку між стволом і мішенню на дистанції 8-10 м. Виконувати багаторазово виведення руки з вихідного положення, імітуючи постріл, формуючи при цьому м'язову пам'ять та зорову орієнтацію при вибірковому прицілюванні. Зазначимо, що після 3-х занять при проведенні контрольних пострілів у середньому 65% пострілів були влучними щодо вибіркової точки на мішені відповідно до поставленого завдання.

Зазначимо, що ситуації зіткнення з озброєним злочинцем трапляються не так часто, а працівник цілком готовий та має напрацьовані навички, тож психологічно він може спокуситися на використання їх там, де не потрібно. Тому не менш важливим є паралельне виховання в нього таких якостей, як терплячість, вихованість тощо. Вони повинні бути домінантними при формуванні спеціаліста, щоб він не використав при спілкуванні або інших конфліктних ситуаціях насильницьких методів.

Толерантність розглядається як ненасильницька, терпляча взаємодія суб'єкта з іншими суб'єктами в процесі діяльності. Розвивати таку якість бажано за умов, які передбачають взаємодію з різними представниками соціуму. На жаль, правоохоронець у взаємовідносинах перебуває далеко від толерантного середовища. вирішення конфліктних ситуацій між суб'єктами, а також прийняття участі в заходах щодо припинення різних правопорушень накладають свій відбиток на психоемоційну складову. Навіть коли раніше стриманий, товариський працівник знаходився постійно в негативному середовищі, він може не витримати, зламатися та втратити з часом колись йому властиві якості толерантності [9]. Таке співвідношення показує, що необхідним є впровадження постійного психотренінгу, тобто робота над собою щодо створення толерантного середовища навколо. Може, є сенс задуматися над такими висловлюваннями, які використовують психологи у своїй практиці: я – хороший; я – висловлювання, ти – висловлювання; я – такий самий як і вони, може, і гірший;

хто повен милосердя, непримітно володіє мужністю; чим більш гідна людина, тим більшої кількості істот вона співчуває, або вітатися не зважаючи на вороже ставлення. "Володіти собою настільки, щоб поважати інших, як самого себе, та поводитися з ними так, як ми бажаємо, щоб з нами чинили, – ось що можна назвати людинолюбством".

Поза сумнівом, є курс навчання толерантній свідомості з конкретно практико орієнтованими технологіями корекції особистості та поведінки в складних неординарних ситуаціях:

- розвиток толерантного ставлення до психотравмуючих ситуацій;
- у конфліктних ситуаціях та ситуаціях затрудненого спілкування;
- у ситуаціях подолання агресивної інтолерантної поведінки;
- розвиток толерантного ставлення до екстремальних ситуацій;
- розвиток форм толерантної поведінки в осіб, які переживають психологічну травму [65].

Контрольні питання:

1. Назвати основні групи м'язів, які беруть участь у веденні прикладної стрільби.
2. Назвати групу м'язів-антагоністів, які зменшують ефективність ведення прикладної стрільби.
3. Якими особистісними якостями повинен володіти правоохоронець при зіткненні з озброєним злочинцем? Наведіть приклад із власного досвіду.
4. Яке значення має вибірковість при прийнятті рішення щодо використання вогнепальної зброї?
5. Що таке толерантність та як досягнути її стабільності в конфліктних ситуаціях.

Література:

1. Алексеев Н. А. Социально-педагогический аспект формирования нравственно-волевой личности курсанта, занимающегося физической подготовкой / Н. А. Алексеев, В. П. Зайцев // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Х., 2002. – № 2. – С. 59-66.

Одночасно із засвоєнням необхідних теоретичних знань проводилося формування спеціальних рухових умінь та навичок. Слід відмітити, що формування вмінь та навичок як захищатися та діяти у відповідь має певні психологічні, функціональні і, як наслідок, дидактичні особливості. Відповідно до природних психофізіологічних процесів, які протікають в організмі людини під впливом багаторазового повторення даних рухових дій, будується педагогічний процес управління формуванням умінь і навичок. Навчання прикладній стрільбі традиційно проводиться в три етапи: ознайомлення, вивчення та вдосконалення.

Ознайомлення – це створення попереднього і, головне, правильного уявлення про рухову дію та чіткого усвідомлення її структури. Ознайомлення з технікою дій здійснюється на практичних заняттях зі спеціальної фізичної підготовки, під час консультацій із фахівцями, а також шляхом вивчення техніки їх виконання за допомогою літературних джерел, перегляду відео-чи кінофільмів.

Для ознайомлення майбутніх правоохоронців з прийомами прикладної стрільби викладач повинен: назвати їх; зразково продемонструвати в цілому (у бойовому темпі); обґрунтувати практичне застосування; продемонструвати по частинах, одночасно коментуючи техніку виконання; визначити головні елементи техніки та продемонструвати прийоми, акцентуючи на них увагу.

Вивчення – процес відпрацювання прийомів (в імітації) для формування вміння виконувати їх у цілому або в окремих деталях із дотриманням правильної форми та ритму. На цьому етапі повинна відбуватися постійна перевірка правильності створеного уявлення та його коригування, вирішуватися завдання оволодіння елементами рухової дії та виконання дії в цілому. Відпрацювання техніки відбувається до рівня вміння. Далі йде етап поглибленого вивчення. Основна його мета – формування стабільної навички виведення пістолета на ціль із випередженням супротивника. На цьому етапі вирішуються завдання уточнення техніки виконання, збагачується створене уявлення про техніку виконання прийому, проводиться він вільно, зливо, стабільно, формуються передумови для варіативності реалізації навички.

Третій етап навчання прикладної стрільби методом на основні дії зворотного зв'язку з ціллю – удосконалення. Мета його полягає у формуванні вміння вищого рівня. На цьому етапі домагаються надійного й варіативного виконання дій в умовах, що постійно змінюються, в умовах максимальних фізичних навантажень і психічної напруженості, завершується робота над відпрацюванням індивідуальної техніки. Постійне вдосконалення прийомів дає можливість відпрацювати техніку виконання її деталей, визначити раціональне співвідношення фаз напруження й розслаблення, розширити обсяг тактичних варіантів їх використання тощо. Саме на цьому етапі навчання викладач повинен сприяти формуванню умінь у майбутніх правоохоронців творчо підходити до вирішення поставлених завдань при діях в умовах ризику.

З метою формування рухових навичок й розвитку основних фізичних та психологічних якостей були застосовані педагогічні методи, які передбачали точне нормування та регулювання навантаження в ході виконання рухового завдання (рівномірний, перемінний, повторний, інтервальний, коловий), та методи, що передбачали створення ігрової та змагальної обстановки під час виконання завдань.

Результати експериментальних досліджень сформованості рухових умінь та навичок ведення прикладної стрільби майбутніх правоохоронців для досягнення стану готовності до діяльності в умовах зіткнення з озброєним супротивником дозволили приступити до розробки цільової педагогічної програми навчання курсантів, слухачів із вогневої підготовки. Завданнями програми є навчання та виховання майбутніх правоохоронців з метою формування в них спеціальних умінь та навичок при застосуванні різних засобів впливу, розвитку не лише психофізичних, а й загальнолюдських особистісних якостей, які в сукупності складають модель готовності майбутнього працівника правоохоронних органів до діяльності в небезпечних умовах.

Цільова педагогічна програма включає:

1. Наділення майбутніх правоохоронців комплексом спеціальних теоретичних знань щодо моделей рухової та мотиваційної поведінки супротивника й просторово-часових характеристик основних способів нападу.

2. Формування на базі набутих теоретичних знань спеціальних рухових умінь та навичок і розвиток необхідних фізичних та психологічних якостей.

Розробка цільової педагогічної програми спирається на раціональний розподіл тематики занять, спрямованої на засвоєння необхідних знань, умінь і формування навичок у цілому.

Педагогічна програма ґрунтується на використанні загальнопедагогічних та специфічних принципів фізичного виховання.

Пропонований тематичний перелік у посібнику містить короткі методичні вказівки та пояснення до кожного окремого заняття, вимоги та способи виконання конкретних вправ відповідно до розподілу навчального часу за темами й видами занять. Це зроблено для зручності викладання й для самостійного опанування матеріалу студентами. Для більш поглибленого вивчення теми в підручнику наведений список літератури.

Основним джерелом для засвоєння теоретичного матеріалу, крім того, що надаються в книзі, є монографія В. І. Пліско, М. О. Носко "Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози" [70].

Заняття мають на меті навчити майбутніх правоохоронців сприйняттю різних за рівнем загрози й небезпеки ситуацій, прийняттю рішень щодо дій, прогнозування дій супротивника за мотивацією, психологічним станом та рухами. Практичні заняття проводяться на базі набутих знань та спрямовані на розвиток умінь моделювати ситуації в умовах зіткнення з озброєним супротивником, співставляти параметри власних рухових дій та дій супротивника з метою його випередження.

Теоретичний курс (12 занять)

Лекція за темою: "Умови ситуаційного зіткнення з озброєним злочинцем та роль спеціальної фізичної та вогневої підготовки в позитивному вирішенні критичної ситуації"

Класифікація ситуацій зіткнення з озброєним злочинцем при умові виникнення, часом, параметрами; надання порівняльної характеристики інших критичних ситуацій, які виникають під час службової діяльності; розгляд ситуацій за типовими та швидкоплинними характеристиками.

Семінарські заняття: "Розвиток творчих здібностей у майбутніх правоохоронців"

Завдання: Створити декілька різних моделей критичних ситуацій, а також ситуаційних зіткнень з озброєним злочинцем за їх умовами виникнення.

Оцінка: Послідовність зв'язків між складовими ситуацій; кількість варіантів; виконання за часом.

Лекція за темою: "Психологічні особливості в поведінці та діях озброєного злочинця"

Розкрити поведінку озброєного злочинця за мотивацією, емоційністю, агресивністю, примусовістю, експресивністю, захищеністю; класифікувати їх за психологічною типовістю й зовнішніми ознаками. Визначити зв'язок наявності зброї та психологічної спрямованості злочинця до дій, а також тактику у виборі злочину за ситуацією.

Семінарські заняття: "Розвиток уваги та аналітичного мислення в правоохоронців під час перебування в критичних ситуаціях"

Завдання: Дати характеристику різних типів озброєного злочинця

Оцінка: Визначення дійсних намірів злочинця при використанні вогнепальної зброї за психологічними характеристиками й іншими ознаками; надання варіантів його можливих дій.

Лекція за темою: "Розвиток інтелектуальних, психологічних, фізіологічних, фізичних здібностей правоохоронця для дій в умовах зіткнення з озброєним злочинцем"

Розкрити інтелектуальний аспект здібностей правоохоронця щодо дій у конфліктних ситуаціях, моральні складові щодо вибору цілі під час використання прикладної стрільби та інших засобів

фізичного впливу; суть методів формування психологічної стійкості; суть методів формування психомоторної стійкості, уміння приводити психофізіологічний стан у бойову готовність за різними фізичними якостями.

Семінарські заняття: "Визначення особистісних якостей правоохоронця для діяльності в критичних ситуаціях; способи та методи їх формування"

Завдання: Шляхи розвитку особистісних якостей для діяльності в умовах екстремальних ситуацій

Оцінка: Дати якісні характеристики, за якими було б можливо мати перевагу над супротивником на випадок зіткнення з ним. Визначити взаємозв'язок якостей.

Лекція за темою: "Визначення рівня ситуаційної загрози та безпеки"

Розкрити поняття "ситуаційна загроза"; особливості сприйняття ситуації, прояви загрози за умовами їх виникнення та рівнем безпеки; загальні проблеми, що виникають перед працівниками правоохоронних органів при зіткненні з озброєним злочинцем відповідно до правових аспектів.

Семінарські заняття: "Сприйняття ситуації за основними факторними ознаками, ознаками загрози та безпеки"

Завдання: Моделювання ситуації за рівнем безпеки та виявом загрози й відповідністю правових норм

Оцінка: Охарактеризувати рівень безпеки та визначити рівень загрози за часом; варіанти власних дій.

Лекція за темою: "Метод дії зворотного зв'язку з ціллю в прикладній стрільбі"

Розкрити принципи методу дії зворотного зв'язку з ціллю при використанні прикладної стрільби, мету та завдання, досягнення технічного результату; особливості параметрів контролю; проблеми застосування зброї; моделі дії супротивника за параметрами; механізм та послідовність дій; підготовка пристрою до бою тощо.

Семінарські заняття: "Використання методу зворотного зв'язку з ціллю на практиці"

Завдання: Підготовка пристрою до роботи за принципом методу дії зворотного зв'язку з ціллю

Оцінка: Назвати мету, завдання, принцип методу дії, основні контролюючі параметри, послідовність дій, положення, позиції, у яких ситуаціях використовуються, модельні параметри супротивника та правоохоронця, їх порівняльні характеристики тощо.

Лекція за темою: "Модельні параметри рухових дій озброєного злочинця відповідно до його психологічних ознак"

Розкрити поняття "озброєний злочинець", його характерні особливості: мотивації злочину, емоційність, експресивність, здатність до здійснення пострілу (без ваги, випадковості, нерішучості, із метою захисту) тощо; прояви зовнішніх характеристик під час зіткнення зі злочинцем, параметри рухів за часом, способи вживання адекватних заходів; якісні характеристики правоохоронця, що дають психологічну перевагу над злочинцем.

Семінарські заняття: "Визначення різновиду зброєного злочинця, прогнозування дій відповідно до його психологічного стану"

Завдання: Дати модельні характеристики озброєного злочинця, спроможного виконати постріл та навпаки; варіанти дій щодо його поведінки

Оцінка: Точність та раціональність відповідей за часом. Кількість варіантів та способів дій, адекватних реальній загрозі.

Лекція за темою: "Загальні та спеціальні якості правоохоронця, які необхідні для діяльності в умовах зіткнення з озброєним злочинцем"

Розкрити зміст основних якостей за метою, завданням, необхідністю, включаючи такі: інтелектуальні здібності, толерантність, вибірковість у прийнятті рішення, оперативність мислення за часом, орієнтованість в обстановці, формування загальної та м'язової пам'яті, зорової орієнтації при використанні зброї, вироблення швидкості та точності рухів, реакції, психологічної стійкості, регулювання та управління вольовими та силовими зусиллями тощо.

Семінарські заняття: "Формування якісних характеристик правоохоронця"

Завдання: Характерні особливості при формуванні загальних та спеціальних якостей, при якій меті та в яких випадках вони мають значення під час зіткнення з озброєним злочинцем

Оцінка: Значення сформованої якості щодо конкретної дії; способи формування якостей; їх послідовні прояви в процесі зіткнення з озброєним злочинцем.

Практичні заняття (15 занять)

I етап (4 заняття)

Поетапне засвоєння знань, формування вмінь та навичок із використанням методу зворотного зв'язку з ціллю.

- Формування базових знань із кульової стрільби.
- Фіксування показників вихідних пострілів, виконаних стандартним способом.
- Формування знань й умінь ведення прикладної стрільби на основі дії зворотного зв'язку з ціллю.
- Відпрацювання техніки наведення руки з пістолетом повільно на ціль способом від пояса на дистанції 10-8-5 м.

Контрольні параметри: Слідкувати за тим, щоб ствол пістолета не виходив за межі гумової стрічки, та відсутністю опуклостей на її поверхні; за натягнутістю гумової стрічки у вихідному положенні та подальших діях; зручний хват пістолета. Концентрувати погляд на проекції прямої лінії від ствола до точки на мішені.

- Після багаторазового повільного наведення руки з пістолетом вивченим методом за умови стабільності параметрів перейти до виконання вправи за часом.

Оцінка: Контрольні постріли: визначити відмінності в показниках пострілів, виконаних стандартним способом та вивченим методом. Дотримання контрольних параметрів, які були поставлені на початку навчання.

II етап (3 заняття)

- Хват і способи вихвачування зброї з-під одягу, кобури. Формування вмінь та навичок хвату та вихвачування зброї в різних позиціях.

Дати знання щодо способів хвату зброї, відмінність між ними, характерні особливості щодо структури долоні відповідно до ручки пістолета, револьвера. Способи вихвачування, їх часові параметри за раціональністю в різних ситуаційних випадках тощо.

Завдання: Відпрацювання двох-трьох способів хвату зброї при повільному русі, потім зі перекиданням з руки в руку з одночасним направленням пістолета на мішень. Вихвачування зброї при повільному русі з різних позиційних розташувань

Оцінка: Вихвачування зброї за часом, фіксування щільності хвату зброї; м'язової збалансованості; стабільності в спрямованості ствола на мішень при багаторазовому повторенні.

Відпрацювання техніки вихвачування пістолета та наведення руки з пістолетом від пояса на ціль із вихідного положення (із кобури, з-під одягу), використовуючи метод зворотного зв'язку з ціллю.

Контрольні параметри: Вихвачування пістолета проводити в умовах ненапрягнутої гумової стрічки; при виконанні цієї дії одночасно здійснити крок назад таким чином, щоб гумова стрічна натягнулася, та вивести руку з пістолетом на ціль. Дія виконується безперервно. Слідкувати за стволом пістолета та межами гумової стрічки, концентруючи погляд на проекції однієї лінії від ствола до точки на мішені; хват зброї; стабільність при повторенні.

III етап (8 занять)

- Захисна реакція випадом уліво-вниз або вправо-вниз, або, згрупувавшись, дещо вперед або назад по діагоналі.

Доцільно дати знання щодо безпечних та небезпечних зон при здійсненні пострілу злочинцем в умовах зіткнення з правоохоронцем, прояву закономірностей у розкиді куль, параметри захисної реакції. Від зустрічного пострілу зручним є виконання випаду вліво-вниз. Він співпадає з тим, що при виконанні стрільби звичайним стрілкою у суб'єкт кулі лягають в основному праворуч від суб'єкта. Динаміка ситуацій різна, доцільно відпрацьовувати вправу випадом вправо та вліво. Партнер знаходиться з протилежного боку з пістолетом у руці, опущеною донизу, виводить руку з пістолетом для виконання стрільби способом від пояса або навскидку за часом.

Завдання для того, хто стріляє: Виведення руки з пістолетом із незначним відхиленням кута від суб'єкта

Завдання для того, хто виконує захисні дії: Виконання випаду адекватно куту наведеної руки з пістолетом

Оцінка: Одночасність випаду з пострілом; правильний вибір захисної дії щодо кута наведеної руки з пістолетом.

- Захисні дії від зустрічного пострілу випадом вліво-вниз, згрупувавшись по-діагонали

Відпрацювання вправи випадом вліво згрупувавшись виконуються повільно, використовуючи метод дії зворотного зв'язку з ціллю; вихідне положення – звичайна стійка, рука з пістолетом унизу; дистанція – відповідно до збереження натягнутості гумової стрічки у вихідному положенні; збалансованість напруги м'язових зусиль між робочими м'язами та м'язами-антагоністами; виконання вправи за часом на випередження в момент, коли партнер із протилежного боку спрямовує пістолет та натискає на гачок.

Контрольні параметри: Концентрувати погляд на проєкції однієї лінії від ствола до точки на мішені, відхилення ствола за межі стрічки. Виконання групування фіксується позицією, де маківка голови знаходить на рівні визначеної лінії (ідентична розташуванню в області 8-9 годин). Відстань на 80-90 см від вихідного положення вбік, голова знаходиться у вертикальному положенні.

Оцінка: Випередження в момент натискання партнером на гачок; дотримання всіх параметрів контролю без порушень.

- Вихвачування зброї на появу супротивника з одночасною підготовкою пістолета та виконанням захисної дії випадом вліво-вниз згрупувавшись.

На початку дії виконуються повільно, раціонально за рухами, безперервно, застосовуючи метод дії зворотного зв'язку з ціллю. Наступне відпрацювання дії відбувається з партнером, завдання для якого першим зробити спробу здійснити 1-2 постріли (кляцання удару бойка пістолета) у того, хто займається. Випередження проводяться із застосуванням пристрою, а потім без нього.

Контрольні параметри: Такі самі, як вказані раніше.

Оцінка: Своєчасна захисна реакції – одночасність у виконанні випаду та натисканні партнером на гачок пістолета; щільність хвату, спрямованість пістолета на ціль; своєчасне випередження дій у відповідь при спробі здійснити супротивником другий постріл.

- Вихвачування зброї з-під одягу, із кобури та спрямування її на мішень навскидку на дистанції 10-8-5 м.

Дії відпрацьовуються за допомогою методу зворотного зв'язку з ціллю, а також без його застосування. Їх параметри, послідовність та інші вимоги такі ж самі, як і при навчанні прикладній стрільбі способом від пояса. Під час наведення пістолета на мішень навскидку, тобто приблизно на рівень грудей, проекція прямої лінії від ствола до точки на мішені дещо змінюється, тому вправа виконується спочатку в повільному темпі таким чином, щоб була можливість для фіксування основних параметрів.

- Вихвачування зброї з одночасним виконанням захисної дії та дії у відповідь пострілом (імітація) способом навскидку

Відпрацювання дій проводиться за такою ж схемою, як і при виконанні прикладної стрільби від пояса. При стабільності всіх параметрів рухів перейти до відпрацювання з партнером на випередження.

- Дуельна стрільба між тими, хто займається, із розподілом на "правоохоронця" та "злочинця"

"Партнер-злочинець" знаходиться у вихідній позиції, рука з пістолетом унизу. При появі "правоохоронця" він реагує зміною позиції (крок уперед або назад; виконання розвороту тощо) і виведенням руки з пістолетом у бік "правоохоронця". "Правоохоронець" із перших рухів "злочинця" (при наведеному пістолеті) реагує випадом убік-униз згрупувавшись з одночасними діями у відповідь.

Оцінка: "Поразка" партнера згідно з дотриманням усіх параметрів контролю.

- Прояв умінь здійснювати прикладну стрільбу в різних умовах на несподіваність

Партнери, які мають навички ведення прикладної стрільби, в ігровому варіанті в умовах спеціального приміщення виконують напад та захисні дії.

Контрольні параметри: Дотримання умов виконання прикладної стрільби та захисних дій

Оцінка: Рівень розвитку творчих здібностей.

Загальні рекомендації

На основі результатів досліджень та розроблених методик С. А. Іванова-Катанського, О. А. Потапова, В. І. Пліско та інших дослідників пропонуються узагальнені рекомендації щодо навчання майбутніх правоохоронців, курсантів, слухачів прикладної стрільби [33; 75; 76; 70].

Увесь курс навчання правоохоронця вогневої майстерності доцільно розділити на два великих періоди: підготовчий й основний (спеціальний, протягом якого здійснюється професійна підготовка).

Основне завдання підготовчого періоду: навчити майбутніх правоохоронців техніці виконання пострілу з пістолета в базових видах стрільби й досягти певної кучності влучання.

Стрільба на кучність закріплює навичку одноманітного прицілювання, дає можливість удосконалювати підготовку зброї до ведення вогню, домогтися швидкості виконання пострілу, тримати під постійним контролем роботу вказівного пальця під час натискання на спусковий курок.

Під час підготовчого періоду той, хто навчається, повинен:

- вивчити матеріальну частину пістолета;
- отримати навички вмілого користування ним;
- засвоїти заходи безпеки;
- засвоїти техніку виконання пострілу: вивчити правильний хват зброї, набути й закріпити навичку плавної обробки спускового курка;
  - вивчити особливості власного пістолета; навчитись обирати район прицілювання й чітко прицілюватись;
  - засвоїти техніку ведення вогню при обмеженому часі: швидкісну стрільбу по одній нерухомій цілі, по груповій цілі (не менше 3); засвоїти техніку стрільби по рухомих цілях.

Головне завдання основного (спеціального) періоду навчання майбутніх правоохоронців – домогтися влучності стрільби. У цей період формуються професійні навички володіння пістолетом, удосконалюється техніка стрільби, стабілізуються її результати.

Ті, хто навчаються, у певній послідовності набувають та закріплюють спеціальні навички підготовки зброї до застосування, навчаються техніці виконання пострілу при різних способах ведення вогню, напрацьовують навички швидкісної стрільби, вивчається веденню вогню сильною та слабкою рукою, стрільба при різних способах прицілювання (із прицільним пристосуванням, за напрямом ствола навскидку, по площинах "від пояса" тощо).

Цілком природно, що чітко розмежувати названі періоди навчання володінню власною зброєю неможливо. У підготовчий період результати навчання оцінюються лише по кучності стрільби, незалежно від того, по якій цілі виконується стрільба.

Переходити до навчання стрільби на влучність можна лише тоді, коли під час стрільби на кучність ті, що навчаються, дві з трьох спроб виконують задовільно. Влучна стрільба може бути забезпечена зведенням в одне ціле елементів техніки стрільби й втілення їх у найкращі результати. При кучній та влучній стрільбі заощаджуються боеприпаси, скорочується час для поразки цілі. Влучному стрілку, наприклад, достатньо 1-2 постріли, щоб зупинити рухому машину або зламати опір озброєного злочинця. Якщо стрілок буде недостатньо підготовленим, то для нього в будь-якій обстановці можуть виникнути додаткові труднощі. Результатом цього є або промах, або ненавмисне влучання кулі в інший об'єкт.

Щоб підвищити ефективність ведення вогню на близьких відстанях (2,5-25 м), необхідно розглянути й вивчити основні параметри атакуючих дій стрілка, визначити вплив одних рухових компонентів на результативність інших. При цьому збиваючі фактори повинні бути пов'язані з основними діями, спрямованими на поразку противника [91].

Особливу увагу слід звернути на використання сприятливих моментів, створених стрільцем свідомими тактичними діями або спонтанно виниклими в ході поединку, для виконання основної дії – прицільного пострілу. Усі спеціалісти з вогневої підготовки акцентують увагу на положенні пістолета в руці стрілка під час виконання стрільби. Слід відмітити, що хват зброї при веденні прикладної стрільби має особливу актуальність, тому що цей

вид стрільби зумовлений обставинами ведення вогню на випередження в умовах суб'єкт-суб'єктної діяльності. Якщо розглядати це так, що навчання всім діям завершено, але тільки хват зброї не зовсім сформований, то позитивного результату при виконанні стрільби не слід очікувати, тому що спрямованість ствола пістолета є не стабільною і тому відбуваються різні відхилення від цілі.

Класичний варіант положення пістолета в руці, як зазначають спеціалісти-практики, це коли великий палець витягнутий уздовж лівого боку рамки пістолета паралельно напрямку ствола. Вказівний палець своїм першим суглобом накладений на спуск (спусковий гачок), а інша частина пальця не торкається зброї за умови, що між правим боком рамки пістолета і вказівним пальцем утворюється зазор. Таке положення вказівного пальця краще всього забезпечується тиском на спуск прямо назад, що не призводить до зміщення пістолета, наведеного на ціль. ураховуючи те, що розміри кисті та довжина пальців у тих, хто навчається, індивідуальні, виконання захвату пальцями рук ручки пістолета може бути більшим або меншим, однак положення тильної частини ручки пістолета, великого та вказівного пальців незмінне.

Слід ураховувати, що внаслідок сили віддачі утворюється великий кут вильоту й відбувається зміщення зброї. Величина кута вильоту змінюється залежно від різного положення ручки в руці. Потрібно звернути увагу на однакове положення пістолета в руці того, хто стріляє. Зміщення пістолета під час пострілу відбувається назад, отже положення тильного боку ручки в руці повинно бути таким, щоб забезпечити приблизно постійну величину кута вильоту, тобто на вироблення чутливості руки до сили віддачі пістолета при пострілі, як і на положення приклада карабіна при упорі в плече стрілка. Слід під час напрацювання прийомів вихвачуванню зброї в прикладній стрільбі особливо звернути увагу на те, щоб площа тильної частини ручки не була під кутом щодо поверхні долоні, а щільно прилягала до неї. У той же час для збереження однакового положення пістолета в руці не слід надмірно притискати долоню до правого боку ручки тому, що з її лівого боку таких зусиль немає.

Усі спеціалісти особливу увагу приділяють утриманню пістолета тому, що це фундамент для всієї стрільби. Неправильний хват надалі приведе до помилок при стрільбі. Це буде проявлятися при складних стрілецьких позиціях і при стрільбі в русі.

У прикладній стрільбі для того, щоб зробити постріл, необхідно спочатку вихопити пістолет з кобури, узяти його зі столу, витягти з сейфа тощо. Усі ці дії за термінологією назвемо одним словом – "вихоплювання". Не витягання, не діставання (це щось повільне), а, саме вихоплювання – швидка й точна дія.

Під час вихоплювання потрібно стежити, щоб плечі ні піднімалися, тіло не нахилялося, голова була прямою. Працюють тільки руки. Чим менше рухів, тим швидшим буде постріл. При цьому голова нерухома, пістолет виводиться на лінію "око-мішень", не потрібно шукати оком мушку.

Вихоплювання повинно бути енергійним, але м'яким, без різких рухів. Зверніть увагу на те, щоб захоплювання ручки пістолета правою рукою було щільним і впевненим.

Щоб цього домогтися, потрібно виконати наступне:

1. Вкладіть ручку пістолета у "вилку" великого й вказівного пальців.
2. Трохи косо розташуйте ребро долоні та м'яз великого пальця в ручці.
3. Розташуйте подушечки підстав пальців за відповідним ребром на ручці.
4. Рівномірно підтягніть ручку фалангами пальців до м'яза великого пальця.
5. Злегка відведіть назад великий палець і його піднесення від ручки і накладіть їх знову, щоб ручка мовби "присмокталася" до долоні.
6. Поперемінно відведіть від ручки великий і вказівний пальці, щоб рух спускового пальця не створював напруги в закручених пальцях.

Усе це разом, після деяких тренувань, не повинно займати більше 3 с. Зверніть увагу на те, щоб ручка щільно прилягала по всій довжині піднесення великого пальця. Якщо у вас цього не вийшло, повторіть останні два пункти або виконайте хват ручки знову. Якщо ви не змогли добитися правильного положення руки, то ручку потрібно обов'язково змінити.

Яким же має бути хват? Одні тренери рекомендують ручку стискати сильно, інші – слабо. І ті й інші по-своєму праві. Але завжди до моменту пострілу хват має бути одним і тим же. Вибирати силу стиснення ручки слід так: учень бере пістолет у руку, злегка стискаючи ручку, і направляє його в бік мішені, потім тренер і стрілок дивляться, як веде себе мушка, тобто як вона коливається в прорізі, і запам'ятовують її поведінку. Потім спортсмен знову повторює рух, але з середньою силою стиснення ручки. Втретє стрілок стискає ручку пістолета сильно. Зіставляючи поведінку мушки при різних рівнях стискання, стрілок і тренер визначають оптимальний варіант, при якому мушка найбільш стійка в прорізі. При зростанні майстерності стрілок сам повинен правильно вибирати силу стискання ручки пістолета. На змаганнях іноді доводиться міняти по ходу стрільби рівень стиснення в залежності від психічного стану. Але це як виняток, і, звичайно, при цьому враховується своєчасність поправок в установку прицілу.

Необхідно діяти так, щоб противник не встиг змінити свою поведінку, тобто передчасно не провокувати його до непередбачуваних дій. Значення мають частинки секунди, щоб знешкодити супротивника й не отримати поразки. У таких випадках стрілок діє автоматично: спрацьовує звичка швидкого орієнтування при різних екстремальних ситуаціях.

Для досягнення автоматизму дій необхідно, щоб навчальні поєдинки жорсткістю тимчасових рамок і напруженістю перевершували умови реальних зіткнень із противником.

Необхідно знати, що середня швидкість реакції людини – 0,25 м/с. (у майстрів – 0,15 м/с.). Піхотинець біжить із середньою швидкістю 4 м/с. Усе це означає, що в людини, добре підготовленої тактично і яка знає особливості прицілювання, завжди є можливість (час) ухилитися від пострілу противника.

Секрет виживання в поєдинку дуже простий: не можна стояти на місці, необхідно постійно рухатися, не даючи прицілитися в себе, уміти дуже добре стріляти, щоб вражати супротивника з першого пострілу.

Розглянемо ситуацію зіткнення з противником, коли противник стоїть обличчям (правим, лівим боком тощо) У стрілка його зброя приведена в готовність для стрільби й опущена вниз. Стрілок розташовується на відстані 3-15 м від противника, зброя знаходиться в кобурі або в іншому закритому місці і в бойову готовність не приведена.

Добре тренований і такий, що знає основи огляду з лінії прицілу, стрілок починає атаку обманним випадом уліво й трохи вперед (час 0,21-0,25 с), витягуючи зброю й одночасно заряджаючи її. Якими діями відповідає противник? У цей час він осмислює ситуацію, тобто відбувається прихована внутрішня робота з розробки та прийняття рішення. Час такого періоду – від моменту атаки стрілка до виведення руки зі зброєю противника – у середньому 0,33-0,38 с. Дії стрілка до моменту постановки його лівої ноги для виконання тактично обманного випаду відбуваються в сприятливій обстановці. Якщо активних дій з боку супротивника немає, то стрілок, використовуючи правильну вихідну позицію стійки для відштовхування в обманний випад, зуміє нав'язати противнику свої умови.

Стрілок ставить ногу в тверду позицію опори для відштовхування й переходить у фазу перемикання руху (час на цю фазу дії потрібно скоротити до мінімуму – 0,12-0,14 с). До цього моменту права рука стрілка повинна лягти правильним хватом на пістолетну ручку, витягнути зброю з кобури й зняти із запобіжника.

Супротивник виводить руку зі зброєю в напрямку тактичного випаду в момент, коли дія підходить до завершення. Час руху його руки в цій фазі поєдинку складає 0,02-0,03 с. А стрілок переходить до другого обманного руху: ставить праву ногу попереду навхрест із лівою з одночасним досиланням патрона в патронник, наведенням зброї на противника і першим пострілом. Час на виконання цих дій не повинен перевищувати 0,24-0,28 с. У цей період подальше виведення озброєної пістолетом руки супротивника відбувається в бік обманного випаду.

На це в нього йде в середньому 0,26-0,28 с. Дії стрілка з вилучення й заряджання зброї примушують супротивника дещо втратити контроль за регулюванням спуску, різко посилюючи натискання на спусковий гачок, що, у свою чергу, призводить до різкого скорочення практично всіх м'язів кисті руки, що утримує пістолет. У результаті цього ствол зброї в момент пострілу буде відхилитися вліво-вниз, тобто в бік від стрілка, який іде в протилежному напрямку. Одночасно постріл у супротивника створює додаткове психологічне, а при поразці, і фізичне навантаження на нього, не дозволяючи перехопити ініціативу й примушуючи самого піти з лінії прицілу, що значно утруднено через неготовність опорно-рухового апарату до швидкого переміщення.

Таким чином, стрілок повністю контролює ситуацію, що зовсім не означає зупинки й припинення його атакуючих дій. Зробивши випад уліво-вперед, стрілок переміщує центр ваги на ліву ногу, розміщуючи тіло лівим плечем вліво до супротивника, і в момент постановки лівої ноги робить другий, але вже більш точний, прицільний постріл у супротивника (час, що витрачається на ці дії, не повинен перевищувати 0,24-0,26 с).

Супротивник, розуміючи, що його постріл виявився в пусте місце, починає, ідучи з лінії прицілу, переміщувати зброю в бік стрілка. Стрілок, контролюючи рух зброї противника і дії його пальця на спусковому гачку, ставить праву ногу попереду навхрест лівої, робить короткий обманний випад уліво (час 0,24-0,26 с), тим самим починаючи фазу рухового перемикавання, і різко йде вправо, одночасно роблячи третій постріл.

Супротивник, реагуючи на подальше переміщення стрілка вліво (виконаний обманний випад), прискорює рух зброї в його бік, проте в цей момент стрілок вже повинен завершити фазу рухового переміщення й приступити до виконання випаду вправо. Рука супротивника зі зброєю знову виявляється спрямованою туди, де щойно був стрілець, тобто постріл буде неточним. Надалі циклічність дій може повторюватися або ускладнюватися комбінаціями оглядів із лінії прицілу. Обманний випад можна порівняти з обманними рухами футболіста, гандболіста або баскетболіста, що показує всім своїм видом суперникові, що рух буде здійснюватися в один бік, а робить навпаки.

Під час виконання будь-яких переміщень, оглядів і розворотів необхідно чітко контролювати утримання зброї, бачити мету й прицільні пристосування, а також управляти спуском швидко, але завжди плавно, змушуючи діяти вказівний палець автономно від м'язів руки, що утримує зброю в потрібному напрямку. Тільки це може гарантувати точну стрільбу.

Складання заліку з прикладної стрільби

Питання, що виносяться на заліки, складають три блоки. До першого блоку входять питання, які визначають рівень знань із теоретичної підготовки: як приймати рішення, сприймати ситуації відповідно до ступеня загрози, послідовність дій тощо.

Другий блок включає питання, які визначають рівень підготовленості курсантів щодо орієнтування в обстановці (ситуації), моделювання епізодів екстремальних ситуацій, реагування на загрозу, що виникла, обирання дії тощо.

Третій блок включає питання, які визначають рівень сформованості в курсантів навичок дій в екстремальних умовах щодо протистояння озброєному супротивнику й затримання його.

Контрольні модулі семінарських занять оцінюються за виконання теоретичних завдання з урахуванням часу: початок виконання завдання протягом 3 с оцінюється максимумом балів, до 4 с – середньою кількістю балів, 5 с – мінімумом балів: це незалік. Такі завдання вважаються виконаними, якщо дана правильна вичерпна відповідь за короткий час. При правильних відповідях, але з перебільшенням часових показників бали знижуються, значно знижуються при неточних відповідях.

За практичні завдання максимальні бали виставляються при їх виконанні протягом 1,5-2 с. При перебільшенні цієї норми бали знижуються.

ВИСНОВКИ

У роботі по-новому розв'язано проблему формування вмінь та навичок у майбутніх правоохоронців, курсантів вищих навчальних закладів правоохоронних органів України, що знайшло своє відображення в теоретичному обґрунтуванні та впровадженні авторської методики навчання.

Проведені дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

Аналіз чинної системи з вогневої та спеціальної фізичної підготовки у вищих навчальних закладах силових структур України виявив низку причин, що знижують її ефективність: на заняттях недостатньо забезпечується засвоєння курсантами, слухачами знань, що стосуються моделей виникнення та перебігу ситуацій збройного зіткнення; відпрацювання прийомів захисту та обеззброєння відбувається без урахування відчуття небезпеки; умовний супротивник не відповідає параметрам реального злочинця та інші.

Запропонований новий технологічний підхід до навчання прикладної стрільби на основі методу дії зворотного зв'язку з ціллю надає майбутнім правоохоронцям впевненості у власних силах при зіткненні з озброєним супротивником. Сформовані вміння дають можливість випереджати супротивника, своєчасно орієнтуватися в ситуаціях, захищатися від нападу. Методика навчання прикладної стрільби є доповненням до існуючої методики з вогневої підготовки.

На основі опитування працівників практичних підрозділів та аналізу ситуацій реального зіткнення з озброєним правопорушником виділено зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на прийняття рішення супротивником щодо нападу на правоохоронця.

У результаті аналізу літературних джерел встановлено, що сформованість рухових умінь та навичок вибіркового ведення прикладної стрільби в комплексі з розвинутими особистісними якостями є одним із визначальних показників

ефективності діяльності майбутніх працівників правоохоронних органів у небезпечних ситуаціях. Процес виховання толерантності в майбутніх правоохоронців проходить з одночасним формуванням умінь швидко влучати в ціль та вибіркового ставлення до неї згідно з правильно прийнятим рішенням до дії.

З'ясовано, що вміння та навички в працівників правоохоронних органів повинні бути сформовані до стану готовності ефективно застосовувати заходи фізичного впливу. Їх готовність до ефективної діяльності в умовах зіткнення з озброєним правопорушником визначається наявністю спеціальних теоретичних знань, що стосуються поведінки супротивника перед виконанням нападу, просторово-часових параметрів атакуючих дій; сформованості на цій базі умінь та навичок щодо застосування засобів стримування та протидії; розвитку психофізичних та особистісних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев Н. А. Социально-педагогический аспект формирования нравственно-волевой личности курсанта, занимающегося физической подготовкой / Н. А. Алексеев, В. П. Зайцев // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Х., 2002. – № 2. – С. 59 – 66.

2. Мозговые механизмы и эволюция восприятия пространства / [Б. Г. Ананьев, Е. Ш. Арометьянс, В. М. Бегтерев и другие]. – Тезисы докладов на 17-м съезде психологов в Москве. Симпозиум 19. – М., 1966.

3. Ананьев Б. Г. Пространственное различение / Б. Г. Ананьев. – Л.: Изд-во ЛТУ, 1955. – 188 с.

4. Анохин П. С. Проблемы принятия решения / П. С. Анохин. – М.: Наука, 1976. – 318 с.

5. Зміст та методика проведення занять з рукопашного бою : [навчально-методичний посібник] / Є. Д. Анохін, І. О. Боринський, С. А. Єрьомін та ін. – К.: Друкарня ГШ ЗСУ, 2008. – 173 с.

6. Антипов В. И. Оценка латентного периода зрительно моторной реакции спортсмена / В. И. Антипов. – М.: Тип – ФК, 1970. – С. 30-33.

7. Ануфрієв М. І. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : [навчальний посібник] / М. І. Ануфрієв, С. Є. Бутов, О. Ф. Гіда, С. М. Решко. – К., 2003. – 336 с.

8. Артем'єв В. О. Шляхи удосконалення процесу навчання прийомам фізичного впливу курсантів навчальних закладів МВС / В. О. Артем'єв, О. А. Ярещенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : науковий журнал. – Х., 2005. – № 23. – С. 97-99.

9. Аширбагина Н. Л. Педагогические условия развития толерантности у студентов учреждений системы среднего профессионального образования в процессе обучения : автореф. дис... канд. пед. наук. / Н. Л. Аширбагина. – Омск, 2005. – 21 с.

10. Бальцев Л. Теория бильярдной игры / Л. Бальцев // Б&М №6(24)'06: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://billiard.net.ua/magazine/index.php?id=345>

11. Берштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Берштейн. – М.: Медгиз, 1947. – 255 с.

12. Берштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н. А. Берштейн. – М.: Медицина, 1966. – 349 с.

13. Білецький В. С. Мала гірнича енциклопедія: в 3-х т. / за ред. В. С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – 620 с.

14. Бондаренко В. В. Формування рухових умінь та навичок курсантів вищих навчальних закладів МВС України у процесі занять зі спеціальної фізичної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.03 "Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)" / В. В. Бондаренко. – Чернігів, 2012. – 19 с.

15. Бородиев А. Н. Динамика русского рукопашного боя. Силь В. Спиридонова, А. Кадочникова / А. Н. Бородиев. – Х.: Спорт-пресс, 2002. – 160 с.

16. Бріскін Ю. А. Оцінювання готовності спортсмена до оптимального рішення в ситуації спортивного двобою (на матеріалі дослідження спортсменів-фехтувальників) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія" / Ю. А. Бріскін. – К., 1998. – 23 с.

17. Брушлинский А. В. Мышление и прогнозирование / А. В. Брушлинский. – М.: Мысль, 1979. – 230 с.

18. Этапы обучения технике рукопашного боя: [учебно-методическое пособие] / Г. Н. Будагьянц, С. В. Попов, Н. Б. Анисов, В. В. Серебряк. – Луганск : РИО ЛГУВД имени Э. А. Дидоренко, 2008. – 64 с.

19. Веревкин-Рахальский Н. А. Пулевая стрельба / Н. А. Веревкин-Рахальский. – ФиС, 1964. – 267 с.

20. Волков В. Н. Курс самозащиты без оружия "Самбо" : [учебное пособие для школ НКВД]. Ч. 1. / В. Н. Волков. – М.: 1940. – 272 с.

21. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.

22. Горлинич О. О. Позитивний вплив занять спортом на учбову та службову діяльність курсантів військового навчального закладу / О. О. Горлинич // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : науковий журнал. – Х., 2007. – № 5. – С. 5-7.

23. Дернер Д. Логика неудачи : Стратегическое мышление в сложных ситуациях (перевод с англ.) / Д. Дернер, И. А. Васильев, А. Н. Кортецкий. – М.: Смысл, 1997. – 243 с.

24. Джекебаев У. С. Мотивация преступления и уголовная ответственность / У. С. Джекебаев, Т. Г. Рахимов, Р. Н. Судакова. – Алма-Ата, 1987. – 148 с.

25. Дикунов А. М. Управление пространственными параметрами двигательных действий методами наглядной информации : автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.04. / А. М. Дикунов. – М., 1972. – 41 с.

26. Дьяченко В. І. Формування професійної усталеності курсантів вищих закладів освіти системи МВС: автореф. дис канд. пед. наук: 13.00.04 / В. І. Дьяченко. – О., 2000. – 19 с.

27. Дьяченко И. О. Развитие двигательных-координационных способностей курсантов посредством обучения приемам физического воздействия на вооруженного ножом противника / И. О. Дьяченко, О. Н. Назаренко, О. А. Ярещенко // Право і безпека. – Х., 2005. – № 4-5. – С. 186-188.

28. Ермаков С. С. Модели биомеханических систем в организации эффективного действия спортсмена / С. С. Ермаков // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал. – Х., 2001. – № 17. – С. 40-47.

29. Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / Т. Ф. Ефремова. – Дрофа: Русский язык, 2000. – 1233 с.

30. Зацюрский В. М. Кибернетика, математика и спорт / В. М. Зацюрский // Программированное обучение и применение технических средств в спортивной тренировке. – Минск: Полымя, 1965. – С. 67-70.

31. Зиганов М. Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления / М. Зиганов, В. Козаренко. – Школа рационального чтения, 2001. – 173 с.

32. Иванова Т. В. Культура педагогического общения : монография / Т. В. Иванова. – К.: ЦВП, 1999. – 357 с.
33. Иванов-Катанский С. А. Шаг-маятник. Искусство уклонения от выстрелов, методы скоростной стрельбы и техника обезоруживания / С. А. Иванов-Катанский. – ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 518 с.
34. Интуитивная стрельба из пистолета : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pbrus.org/main/556-metodicheskie-materialy-ot-makarycha-intuitivnaya.html>
35. Искрин В. В. Организация занятий по самозащите без оружия методом моделирования и отработки учебно-методических ситуаций / В. В. Искрин. – Ташкент, 1987. – 143 с.
36. Кадочников А. А. Русский рукопашный бой : науч. основы / А. А. Кадочников. – М.: Рус. стиль, 2003. – 215 с.
37. Казакова В. А. Вооруженная преступность (Криминологические и уголовно-правовые проблемы): дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. – М., 2003. – 332 с.
38. Казміренко Л. І. Психологічна готовність до дії. / Л. І. Казміренко // Міліція України. – К., 1998. – № 7 – 8. – С. 10-11.
39. Карякин Б. П. Самозащита / Б. П. Карякин. – М.: Сов. спорт, 1991. – 80 с.
40. Кинль В. А. Пулевая стрельба. Учебное пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2114 "Физ. воспитание" / В. А. Кинль. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.
41. Клестов М. Механизмы мышечной памяти или ваше тело – ваш капитал / М. Клестов: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://steroid.su/mexanizmu-myshechnoj-pamyati-ili-vashe-telo-vash-kapital/>
42. Коваленко Г. П. Боевое самбо : техника, тактика и правомерность применения : учебное пособие / Г. П. Коваленко. – М.: МВШ МВД СССР, 1987. – 64 с.
43. Козаренко В. А. Учебник мнемотехники. Система запоминания "Джордано" / В. А. Козаренко. – М., 2007. – 115 с.

44. Козловська І. М. Теоретичні проблеми інтегрування у професійному навчанні / І. М. Козловська // Педагогічна і психологічна наука в Україні. Збірник наукових праць. Т. 5 : Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – К.: Педагогічна думка, 2007. – С. 138-146.
45. Колтунець М. И. Самооборона. Самоучитель / М. И. Колтунець. – Ростов-на/Д.: Феникс, 2003. – 416 с.
46. Корецький Д. А. Кримінальна армалогія / Д. А. Корецький. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 446 с.
47. Корх А. Я. Совершенствование в пулевой стрельбе / А. Я. Корх. – М.: ДОСААФ, 1975. – 70 с.
48. Криворучко Л. С. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.07 / Л. С. Криворучко. – Х., 2008. – 20 с.
49. Крючин В. А. Практична стрільба / В. А. Крючин. – Челябинск: Аркаим, 2006. – 264 с.
50. Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя / Н. В. Кузьмина. – Л., 1985. – 54 с.
51. Курпатов А. Средство от страха / А. Курпатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.knigonosha.net/readbook/21405/1/>
52. Линенко А. Ф. Професійна діяльність та готовність до неї / А. Ф. Линенко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 2. – С. 168-170.
53. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К.: Изд-во ООО "КММ". – 2006. – 240 с.
54. Малафіїк І. В. Дидактика / І. В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2009. – 406 с.
55. Мельник А. П., Оружие с лазерным целеуказателем и способ его выверки (патент РФ №2141093) [Электронный ресурс] / Мельник А. П., Суботіна А. Є., Дорогушина М. Ю. – Режим доступа: <http://www.freepatent.ru/patents/2141093>
56. Метод Бронникова В. М. Информационное развитие человека. Авторский курс. I степень обучения / В. М. Бронников, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bronnikov.kiev.ua/documents.php>

57. Методика концентрации. // "Твое здоровье", Знание 2/1997: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/613/5.htm>

58. Минин Р. А. Стрельба из пистолета / Р. А. Минин. – М.: Военное издательство министерства обороны Союза ССР; 1954.

59. Михайлов С. Скорочтение – шаманство над книгой / С. Михайлов. – СПб: Питер, 2003. – 160 с.

60. Мольц Максвелл. Я - это Я, или Как стать счастливым / Maxwell Maltz "Psycho-Cybernetics" An Essandess Special Edition New York M.: Прогресс, 1991.

61. Назаров О. О. Динаміка первинної психологічної адаптації до умов навчання та служби в навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 "Загальна психологія, історія психології" / О. О. Назаров. – Х., 2000. – 17 с.

62. Наставления по стрелковому делу. – М.: Изд-во Минобороны СССР, 1973. – 640 с.

63. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Г. Ничкало // Неперервна проф. освіта: теорія і практика, 2001. – Вип. 1. – С. 9-22.

64. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой / С. И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1987. – 797 с.

65. Панченко С. А. Развитие толерантности как условие сохранения психологического здоровья подростков: дис.... канд. псих. наук : 19.00.07 / С. А. Панченко. – Ставрополь, 2007. – 258 с.

66. Петров А. И. Способ обучения скоростной стрельбе (патент Российская Федерация, RU 2376545 МПК F41A33/00 20.12.2009 / А. И. Петров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bd.patent.su/2376000-2376999/pat/servlet/servlet98fc.html>

67. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 255 с.

68. Плиско В. И. Защитные действия при нападении преступника, вооруженного ножом / В. И. Плиско. – К.: РИО МВД УССР, 1989. – 64 с.

69. Плиско В. И. Самозащита без оружия. Методические рекомендации по проведению практических занятий / В. И. Плиско, В. Н. Костенко. – К.: РИО МВД Украины, 1993. – 36 с.
70. Пліско В. І. Використання заходів фізичного впливу з тактичним осмисленням ситуації відповідно до ступеня загрози / В. І. Пліско, М. О. Носко. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – 284 с.
71. Пліско В. І. Визначення критеріїв оцінки проявів небезпеки в екстремальних ситуаціях працівниками органів внутрішніх справ : [посібник] / В. І Пліско, С. Є. Бутов. – К., 2008. – 36 с.
72. Пліско В. І. Теоретичні та методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / В. І. Пліско. – К., 2004. – 475 с.
73. Познашев С. В. Криминальная психология. Преступные типы / С. В. Познашев. – Инфра-М, 2006. – 320 с.
74. Половникова Ж. Ю. Организационно-методические рекомендации по разработке модели формирования профессионально-психологической готовности сотрудников охраны (психологический аспект) / Ж. Ю. Половникова. – К., 1998. – 40 с.
75. Потапов А. А. Искусство снайпера. Учебное пособие / А. А. Потапов. – Фаир-Пресс, 2005, 404 с.
76. Потапов А. А. Приемы стрельбы из пистолета: Практика СМЕРШа / А. А. Потапов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 576 с.
77. Правила поведения при нападении вооруженного преступника: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rian.ru/incidents/20090430/169643969.html>
78. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб.: Питер, 2000. – 560 с.
79. Применение мысленной тренировки в спорте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.shooting-ua.com/books/book_149.htm
80. Психологический словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

81. Пятков-Мельник В. Т. Стрілецько-спортивна наука України (2001-2005) / В. Т. Пятков-Мельник // Спортивна наука України. Науковий вісник Львівського державного інституту фізичної культури. – Електронне наукове фахове видання – Л.: ЛДДФК, 2006. – 371 с.

82. Разуменко Д. О. Професійно важливі особистісні якості майбутнього спеціаліста / Д. О. Разуменко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : науковий журнал. – Х., 2001. – № 29. – С. 29-32.

83. Раушенбах Б. В. Геометрия картины и зрительное восприятие / Б. В. Раушенбах. – СПб.: Азбука-Классика, 2002. – 320 с.

84. Рубштейн Н. Что нужно знать, чтобы стать первым. Психология танцевального спорта / Н. Рубштейн. – М., 2002. – 138 с.

85. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – М.: Госкомиздат, 1947. – 433 с.

86. Скачков А. С. Оружие: самоучитель пистолетчика по бесприцельной инстинктивной динамической стрельбе (научно-популярное издание) / А. С. Скачков. – М.: Техника молодежи, 2004. – 74 с.

87. Сова В. Существует ли интуитивная или инстинктивная стрельба в природе? / В. Сова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.travmatik.com/2011/09/intuitivnaya-instinktivnaya-strelba/>

88. Спосіб навчання стрільби з пістолета на основі дії зворотного зв'язку з ціллю (патент на винахід № 100443) / В. І. Пліско, Р. М. Радзівський // Бюлетень "Промислова власність", 25.12.2012. – № 24.

89. Старшинова Т. А. Понятийно-терминологический аспект взаимосвязи педагогической теории и практики: дис.... канд. пед. наук. / Т. А. Старшинова. – Казань: КГУ, 1998. – 294 с.

90. Старый Д. Интуитивная стрельба. Часть 2 / Д. Старый [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daily.sec.ru/publication.cfm?pid=31464>

91. Тактика ведения боя в городских условиях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://black-star.do.am/publ/taktika_vedenija_boja_v_gorodskikh_usloviyakh/1-1-0-12

92. Теорія і методика фізичного виховання: в 2 т. / [під ред. Т. Ю. Круцевич]. – К.: Олімпійська література, 2008. – 391 с.

93. Томас Ринк. Хват автоматической рукоятки пистолета / Томас Ринк [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.schuetzenclub-windecken.de

94. Узнадзе Д. Н. Общее учения об установке / Д. Н. Узнадзе // Хрестоматия по психологии. – М.: Просвещение, 1987. – 446 с.

95. Ушинский К. Д. Наука и искусство воспитания / сост. С. Ф. Егоров \ К. Д. Ушинский. – М.: Образование и бизнес, 1994. – 208 с.

96. Шамхалова Н. А. Сучасна ділова англійська мова: [навч. посібник] / Н. А. Шамхалова. – К.: КНЕУ, 2000. – 164 с.

97. Шапков Л. В. Коррекционные подвижные игры и упражнения для детей с нарушениями в развитии / под общ. Ред. проф. Л. В. Шапковой. – М.: Советский спорт, 2002. – 212 с.

98. Методика скоростной стрельбы из личного оружия / В. А. Шевяков, В. В. Карполь, А. С. Волокин, В. Ю. Киселева. – М., 1990.

99. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : [навчальний посібник] / Г. Х. Яворська. – К.: Знання, 2004. – 335 с.

100. Ягупов В. В. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей] / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

101. Яремко М. Вплив занять східними одноборствами на формування духовних якостей особистості / М. Яремко, А. Шемечко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : науковий журнал. – Х., 2003. – № 18. – С. 17-21.

102. Ясухиро О. Айкидо. Тайдзюцу и владение оружием. / О. Ясухиро / Практическое пособие. – Х.: Из-во Дудукчан И. М., 2009. – 170 с.

103. Myonuclei acquired by overload exercise precede hypertrophy and are not lost on detraining J. C. Bruusgaard, I. B. Johansen, I. M. Egner, Z. A. Rana, and K. Gundersen. – Department of Molecular Biosciences, University of Oslo, 0371 Oslo, Norway // Edited by Gerald D. Fischbach, The Simons Foundation, New York, NY and approved July 16, 2010 (received for review December 4, 2009).

104. Patent № 9977 A.D. 1906 "Apparatus Rifle Gunnery". 25.04.1907.

Навчальне видання

**ПЛІСКО Валерій Іванович,
КУЧЕРЯВИЙ Леонід Миколайович,
РАДЗІЄВСЬКИЙ Ростислав Михайлович**

**НАВЧАННЯ ПРИКЛАДНОЇ СТРІЛЬБИ
НА ОСНОВІ МЕТОДУ ДІЇ ЗВОРОТНОГО
ЗВ'ЯЗКУ З ЦІЛЮ
Навчально-методичний посібник**

Редактор *О.Я. Гончар*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 7,9. Наклад 100. Зам. № 213-6808.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № В8.
Підписано до друку 25.12.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02